

BOSNA I HERCEGOVINA

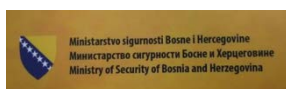
**SISTEM ZA ZAŠTITU OD DJEČIJE PORNOGRAFIJE
I OSTALIH OBLIKA SEKSUALNE ZLOUPOTREBE I
ISKORIŠTAVANJA PUTEM INFORMACIONO -
KOMUNIKACIJSKIH TEHNOLOGIJA
U BOSNI I HERCEGOVINI**

1

Evaluacija provedenih aktivnosti u periodu 2010-2012. godine

Sarajevo, septembar, 2013.

SISTEM ZA ZAŠTITU OD DJEČIJE PORNOGRAFIJE I OSTALIH OBLIKA SEKSUALNE ZLOUPOTREBE I ISKORIŠTAVANJA PUTEM INFORMACIONO - KOMUNIKACIJSKIH TEHNOLOGIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Evaluacija provedenih aktivnosti u periodu 2010-2012. godine

Konsultanti:

Prof. dr. Elmedin Muratbegović * Doc. dr. Eldan Mujanović * Doc. Dr. Nusreta Kepeš

Članovi Radne grupe:

Mr.sci. Aida Bekić

Save the Children ured za Sjeverozapadni Balkan

Irena Penc

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine

Mirela Koldžo

Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine

Danko Lupi

Ministarstvo prometa i komunikacija Bosne i Hercegovine

Mr.sci. Samir Rizvo

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine

Mr.sci. Adnan Dlakić

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine

Milan Milošević

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske

Eneid Hasanović

Ministarstvo unutrašnjih poslova Federacije BiH

Husein Ribić

Policija Distrikta Brčko BiH

Samira Hunček

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine

Učesnici - partneri:

Alen Zaimović

Save the Children ured za Sjeverozapadni Balkan

Amela Efendić

NVO Međunarodni Forum Solidarnosti Emmaus

Lea Tajić

Regulatorna agencija za komunikacije BiH

Zlata Hadžić - Bajrić

Ombudsman za djecu Republike Srpske

Aida Karabeg

NVO Novi put

Aida Mahmutović

One World SEE

Dženan Karić

Asocijacija XZ

SADRŽAJ

1.	UVODNA RAZMATRANJA	4
2.	ANALIZA STRATEŠKIH CILJEVA	7
2.1.	Prevenција	7
2.2.	Harmonizacija, izmjena i dopuna zakonodavnog okvira u BIH	21
2.3.	Jačanje institucionalnih kapaciteta u BIH	27
2.4.	Saradnja sa Internet Servis Provajderima	34
2.5.	Osiguravanje podrške žrtvama – rehabilitacija i reintegracija	41
3.	STAVOVI DJECE - FOKUS GRUPNI INTERVJU	45
3.1.	Metodologija istraživanja	45
3.1.1	<i>Problem istraživanja</i>	45
3.1.2	<i>Predmet istraživanja</i>	46
3.1.3	<i>Cilj istraživanja</i>	46
3.1.4	<i>Hipoteze</i>	46
3.1.5	<i>Zadaci istraživanja</i>	47
3.1.6	<i>Određivanje veličine uzorka</i>	47
3.1.7	<i>Metode korištene u istraživanju</i>	48
3.1.8	<i>Protokol pitanja za kvantitativno prikupljanje podataka</i>	49
3.1.9	<i>Etički i drugi problemi istraživačkog rada</i>	49
3.2.	Rezultati istraživanja	50
3.3.	Zaključci i preporuke podhipoteza u fokus grupama	61
4.	ZAKLJUČAK EVALUACIJE	64

1. UVODNA RAZMATRANJA

Revolucija u oblasti informatičke i telekomunikacijske tehnologije značajno je promijenila oblike kriminala. Tehnološki napredak donio je mnogo novih i uzbudljivih mogućnosti i koristi, ali je isto tako povećao izloženost kriminalu. Teško je izmjeriti stepen kriminala u cyber prostoru, odnosno, kriminalnih radnji počinjenih uz pomoć informacione tehnologije. P. N. Grabosky i Russell G. Smith su 1998. godine izdvojili devet glavnih tipova kriminala koji se javljaju kao posljedica informacionih tehnologija: ilegalno uključivanje u telekomunikacione sisteme - od prisluškivanja i kontrole bračnog druga do špijunaže; elektronski vandalizam i terorizam; krađe telekomunikacijskih usluga; zaštita telekomunikacionih usluga postala je veliki problem, te je relativno lako prekršiti autorska prava kopiranjem materijala, software-a, filmova i compact diskova; povećan je porast prevara putem telemarketinga; povećan je rizik od kriminala u elektronskom prenosu novca; elektronsko pranje novca može se upotrijebiti za „prebacivanje“ ilegalnih prihoda da bi se sakrilo njihovo kriminalno porijeklo; telekomunikacije se mogu koristiti za unapređivanje kriminalnih zavjera. Sofisticirani sistemi šifrovanja i velika brzina prenosa podataka otežavaju raznim državnim službama da se domognu informacija o kriminalnim aktivnostima što svakako vrijedi i za dječiju pornografiju kao globalnu svjetsku kriminalnu aktivnost.

Kriminal u cyber prostoru predstavlja aktivnosti koje se vrše uz pomoć informacione tehnologije, kao što su elektronsko pranje novca i malverzacije preko Interneta. Međutim, i dječija pornografija predstavlja globalnu kriminalnu aktivnost koja se širi najviše putem Interneta i najteži je oblik seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece i maloljetnika od strane odraslih osoba. Proganjanje i uznemiravanje u cyber prostoru nije samo virtualna već i stvarna prijetnja svim korisnicima Interneta, osobito djeci i maloljetnim licima. Direktno žrtve su djeca zlopotrebljena za proizvodnju pornografskog sadržaja, a indirektno žrtve su djeca koja koriste Internet čime ostvaruju pristup sadržajima ove vrste. Djeca su najranjivija korisnička grupa koja se najviše koristi Internetom, a ne poznaje sve opasnosti koje u tom prostoru postoje¹. Dječija pornografija, kao globalna kriminalna aktivnost, najviše se praktikuje i širi posredstvom Interneta, te predstavlja jedan od najraširenijih oblika seksualnog iskorištavanja djece i maloljetnika u savremenom društvu. Kao takva, dječija pornografija i u Bosni i Hercegovini uzima sve više maha. Iskorištavanje djece radi proizvodnje, distribucije, posjedovanja i prikazivanja pornografskih materijala, čiji su sudionici sama djeca, predstavlja jedno od najtežih oblika zlopotrebe djece. Djeca su žrtve nasilja kroz samu proizvodnju takve vrste materijala, a kroz svako naknadno prikazivanje takvog materijala ponovo bivaju reviktimizirani i doživljaju traumatska iskustva, što smanjuje mogućnosti njihovog psihološkog oporavka i socijalizacije u društvu. Osobe koje zlostavljaju djecu su uglavnom visoko ili isključivo seksualno orijentisane prema djeci, a mogu pripadati svim socio-ekonomskim skupinama i posjedovati viši ili niži stepen obrazovanja. Takve osobe pate od osjećaja anksioznosti, nepovjerenja, nesigurnosti, nekontrolisanog bijesa i nemogućnosti razvoja i održavanja socijalnih odnosa u društvenoj sredini, zbog čega se najčešće okreću djeci kako bi zadovoljili svoje psiho- seksualne potrebe. U blizini djece oni se osjećaju nadmoćnim, sigurnim u sebe, i imaju osjećaj dominacije. Postoje snažna međunarodna nastojanja, podržana od strane međunarodnih policijskih organizacija poput Interpola i Europol, da se za navedene teške oblike kriminaliteta prestane koristiti izraz dječija pornografija, te da se pojava nazove pravim imenom - *seksualno zlostavljanje djece putem Interneta*.

Razvoj tehnologije omogućio je proizvodnju tzv. virtualne dječije pornografije ili pseudopornografije kod koje, za razliku od stvarne dječije pornografije, proizvedeni sadržaji nisu nastali kao rezultat seksualnog iskorištavanja djece ili maloljetnika, već se radi o kompjuterski generisanim sadržajima. U posljednje vrijeme povećane su mogućnosti različitih audio-vizuelnih manipulacija, a na tržištu se pojavljuje i sve veći broj pornografskih sadržaja koji nisu rezultat seksualnog zlostavljanja djece i maloljetnih osoba. Radi se o snimanju seksualno eksplicitnih sadržaja punoljetnih osoba koje izgledaju kao djeca ili maloljetne osobe, kao i o stvaranju tzv. kompjuterski generisanih sadržaja koji prikazuju scene dječije pornografije. Ovakva proizvodnja pornografskog materijala naziva se *simulirana*

¹ <http://www.sigurnodijete.ba/bs/2011-09-12-22-24-10/tsta-je-djecija-pornografija>

pornografija. Proizvodi se bez direktnog uključivanja djece u proizvodnom procesu, a uključuje modificirane fotografije djece, kao na primjer slike tinejdžera koje se modifikuju tako da oni izgledaju mlađe, kompjuterska modifikacija slike da odrasli izgledaju kao djeca. Crteži i animacije koje prikazuju seksualni čin koji uključuju djecu, također se smatraju vidom dječije pornografije. Radi mogućnosti ovakvog razvoja dječije pornografije većina država je uz tradicionalnu dječiju pornografiju, inkriminirala i tzv. virtualnu dječiju pornografiju, koji mnogi nazivaju i pseudopornografijom. Takav proširen pojam dječije pornografije propisan je i članom 9. Konvencije o kibernetičkom kriminalu u kojem je određeno da izraz „*dječija pornografija*“ uključuje pornografski materijal koji vizuelno prikazuje: maloljetnika kako sudjeluje u seksualno eksplicitnom ponašanju, osobu koja izgleda kao maloljetnik koji sudjeluje u seksualno eksplicitnom ponašanju i stvarne slike koje predstavljaju maloljetnika kako sudjeluje u seksualno eksplicitnom ponašanju.

Krivična djela koja se vežu za širenje dječije pornografije putem Interneta, prema svim evropskim standardima, uglavnom imaju obilježje organizovanog kriminala. Ova krivična djela teško se otkrivaju usljed korištenja savremene tehnologije koja olakšava kriminalne aktivnosti počinitelja. Zbog toga međunarodna zajednica brojnim dokumentima naglašava važnost prepoznavanja problema svih oblika seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, te poziva države na uspostavljanje kvalitetnog zakonodavstva u cilju razotkrivanja i sprečavanja ovih najtežih krivičnih djela na štetu djece, i posljedica koje ova djela ostavljaju na dijete i njegov fizički i psihički razvoj. Kako se ovaj oblik krivičnih radnji proteže preko državnih granica, ona su poprimila obilježja i transnacionalnog organizovanog kriminala. To je ključni razlog da proces otkrivanja ovih krivičnih djela neminovno zahtijeva uspostavljanje prekogranične saradnje, koja se mora odvijati u skladu sa konvencijama, međunarodnim protokolima i ugovorima. Ovakvo stajalište podržava veliki broj država Evrope, među kojima je i Bosna i Hercegovina koja je također potpisnica mnogih međunarodnih protokola i ugovora. Evropska unija, SAD i još dvadeset zemalja utemeljile su u Bruxellesu Svjetski savez za borbu protiv dječije pornografije na Internetu. Cilj inicijative je senzibilizirati svjetske vlade kako bi bolje identificirale žrtve, te im pomogle i utvrdile počinitelje. Evropska unija ima snažne zakone za borbu protiv dječije pornografije, ali često su serveri lokalizirani u inostranstvu odakle i djeluju, izvan dohvata policije i pravosuđa². Vijeće Europske unije usvojilo je 2003. godine Okvirnu odluku o borbi protiv seksualnog iskorištavanja djece i dječijoj pornografiji, prema kojoj su države članice obavezne kriminalizirati određene vrste ponašanja i predviđa minimalnu visinu maksimalnih kazni za te prekršaje. Krivična djela povezana sa seksualnim iskorištavanjem odnose se na prostituciju i korištenje sile/prijetnji ili pozicije povjerenja/vlasti za seksualne odnose. Zbog toga su Evropska unija i Sjedinjene Američke Države prošle godine (2012.) pozvali vlade širom svijeta da učestvuju u izgrađivanju Globalnog saveza za borbu protiv seksualnog zlostavljanja djece na internetu. Države članice Globalnog saveza su se obavezale da poduzmu specifične i konkretne akcije na realizaciji zajednička četiri cilja: (i) Povećati napore na identifikaciji žrtava čije seksualno zlostavljanje je prikazano u dječijoj pornografiji i osigurati da prime potrebnu pomoć, podršku i zaštitu; (ii) Povećati napore na istraživanju predmeta seksualnog zlostavljanja djece na internetu i identifikaciji i krivičnom gonjenju počinitelja; (iii) Povećati javnu svijest o opasnostima dječijih aktivnosti na internetu, uključujući prizore koje sama djeca naprave, kako bi se smanjila produkcija nove dječije pornografije; i (iv) Smanjiti dostupnost dječije pornografije na internetu i ponovnu viktimizaciju djece. Globalni savez je zvanično uspostavljen na sastanku ministara u decembru 2012., godine u Briselu, na kojem su se svi učesnici zajedno izjasnili da im je namjera da teže ostvarivanju ova četiri cilja (Deklaracija u prilogu). Trenutno je među njenim učesnicima 50 zemalja, uključujući sve države članice EU, Sjedinjene Američke Države, Albaniju, Australiju, Kambodžu, Kanadu, Gruziju, Ganu, Izrael, Japan, Moldaviju, Crnu Goru, Novi Zeland, Nigeriju, Norvešku, Filipine, Srbiju, Južnu Koreju, Švajcarsku, Tajland, Tursku, Ukrajinu i Vijetnam. Zemlje-česnice su sada dostavile izvještaje o koracima koje trenutno poduzimaju i koje će ubuduće poduzeti kako bi ispunile ove ciljeve.

U Bosni i Hercegovini, kao i u drugim državama gdje je ekonomska situacija slična našoj, djeca iz siromašnih porodica su primamljiva pedofilima. Djeca iz najugroženijih porodica i ona na rubu

² <http://www.sigurnodijete.ba/bs/informacije-roditelji/rcinjenice>

siromaštva pristaju na razne snimke koje bi im mogle donijeti i najmanju moguću sumu novca. Ovakve pojave u našoj zemlji su se kasno počele razotkrivati, jer su mnoga djeca iz straha trpjela zlostavljanja i ucjene pedofila, ali i zbog srama kao posljedice uticaja religijskog odgoja djece. Djeca i nevinim igricama za kompjuterom mogu postati žrtvama prevaranata i pedofila. Mladi u današnje vrijeme žive u virtualnom svijetu, a na društvenim mrežama imaju i do nekoliko hiljada virtualnih prijatelja. Osim toga, činjenice pokazuju da je poziranje u svemu i svačemu ili čak u „ničemu“, i postavljanje takvih fotografija na mjesta dostupna široj javnosti, postalo je nažalost vrijednosno prihvatljivo. Novi sistemi vrijednosti ukazuju na to da erotski sadržaji na nekom od Internet portala jednoj mladoj djevojci ili mladom momku, mogu donijeti dosta popularnosti, sticanje društvenog statusa, ali i materijalne koristi.

Predsjedništvo BiH donijelo je 19.03.2002. godine Odluku o ratifikaciji Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta, koji se odnosi na prodaju djece, dječiju prostituciju i dječiju pornografiju. Protokol je objavljen u „Službenom glasniku BiH“ - Međunarodni ugovori, br. 5/2002. Međunarodne konvencije koje su ratifikovane od strane Bosne i Hercegovine obavezuju domaće organe vlasti da posvećuju posebnu brigu za dijete da, između ostalog, pruže maksimalnu zaštitu djeci od svih oblika nasilja, te da preduzmu sve potrebne radnje na pružanju pomoći i podrške djeci žrtvama bilo kog oblika nasilja, kao i na podizanju svijesti građana o neprihvatljivosti bilo kakvog oblika zloupotrebe i iskorišćavanja djeteta, a posebno nasilja nad djetetom. Pored međunarodnih akata i domaći propisi, počevši od Ustava pa do zakona i podzakonskih propisa takođe zahtijevaju od organa vlasti u Bosni i Hercegovini da osiguraju adekvatnu zaštitu prava i interesa djeteta.

Kao značajan primjer nastojanja da se djeca što efikasnije zaštite od svih vidova zloupotreba putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini značajno je spomenuti i donošenje nekoliko strateških dokumenata koje su finansirali „Save the Children ured za sjeverozapadni Balkan“ (u daljem tekstu Save the Children) i OAK fondacija. Radi se o usvajanju „Akcionog plana za poboljšanje sistema za zaštitu od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija u BiH 2010 – 2012“, u okviru kojeg je utvrđen plan akcije za suzbijanje dječije pornografije, ali i dokumentu kao što je „Analiza kapaciteta, procedura i nedostataka u sistemu zaštite djece od dječije pornografije u BiH iz 2008-2009“. U nastavku ćemo izvršiti analizu implementacije „Akcionog plana za poboljšanje sistema za zaštitu od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija u BiH 2010 – 2012“. Primjenit ćemo sukcesivnu kvalitativnu analizu, svih aktivnosti predviđenih u Planu. Analizirat ćemo planirane akcije, od našireg oblika planiranja, postavljenom u ovom Akcionom planu (CILJ), preko pripadajućih mjera (MJERA) ali i osnovnih pokazatelja (indikatora) uspjeha (AKTIVNOSTI) kao dijela svake od pomenutih MJERA.

Analiza će obuhvatiti sve aktivnosti u Bosni i Hercegovini do kojih je istraživački tim analizom dokumentacije i anketiranjem odgovornih osoba u nadležnim institucijama, došao. Upravo ova kombinacija, primarnih i sekundarnih izvora, bi trebala pružiti realnu sliku stanja na polju poboljšanja sistema za zaštitu od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija u Bosni i Hercegovini

Inicijativu za analizu pokrenulo je Ministarstvo sigurnosti BiH ponovno se obrativši organizaciji Save the Children te njihovom partneru i donatoru OAK fondaciji, za finansijsku i stručnu podršku u cilju evaluacije do sada urađenog i razvijanja novog strateškog državnog dokumenta koji će korespondirati stvarnim potrebama na terenu te nastojati da prevaziđe nedostatke prethodnog Akcionog plana za poboljšanje sistema za zaštitu od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija u BiH 2010 – 2012.

2. ANALIZA STRATEŠKIH CILJEVA

U nastavku teksta analizirat ćemo sve dostupne aktivnosti predviđene pomenutim Akcionim planom, koji se sastojao od pet strateških ciljeva, nazvanih: (i) Prevencija; (ii) Harmonizacija, izmjena i dopuna zakonodavnog okvira u BiH; (iii) Jačanje institucionalnih kapaciteta; (iv) Saradnja sa Internet Servis Provajderima; (v) Osiguravanje podrške žrtvama – rehabilitacija i reintegracija. Pomenuta analiza uključit će sve dostupne informacije od izvještajnih i nadležnih institucija, predviđenih Planom koji je predmet analize.

2.1. Prevencija

Cilj: I **Uspostaviti neophodne mehanizme i razviti svijest u vezi sa sigurnim korištenjem Interneta i potrebe za zaštitom djece i maloljetnika od rizika koji su povezani s korištenjem Interneta koji uključuju, ali nisu isključivo ograničeni na pedofiliju i dječiju pornografiju.**

Nosilac aktivnosti:	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Ministarstvo sigurnosti BiH
Učesnici:	<ul style="list-style-type: none">- Entitetska ministarstva unutrašnjih poslova i Policija Brčko Distrikta BiH- Ministarstva obrazovanja/prosvjete u BiH- Pedagoški zavodi u BiH- Partnerske nevladine organizacije- Mediji- ISP-ovi- Mobilni operateri- Fiksni operateri

U toku 2008 godine, nakon ratifikacije Konvencije o cyber kriminalu, Ministarstvo sigurnosti BiH je u saradnji sa međunarodnom organizacijom „Save the Children Norway“, danas organizacijom Save the Children (ured za sjeverozapadni Balkan), te uz sufinansiranje OAK fondacije, pokrenulo projekat „Sveobuhvatan pristup rješavanju problema dječije pornografije u Bosni i Hercegovini“. Svrha projekta je bila uspostava učinkovitog sistema za borbu protiv dječije pornografije i s tim u vezi jačanje sistema zaštite djece od ove pojave. Specifični ciljevi projekta su bili: izgradnja institucionalnih kapaciteta za borbu protiv dječije pornografije u BiH i smanjivanje ranjivosti djece na dječju pornografiju kroz podizanje svijesti o problemu dječije pornografije i njihovo uključivanje u kreiranje preventivnih aktivnosti. Tokom implementacije projekta izrađena je „Analiza kapaciteta, procedura i nedostataka u sistemu zaštite djece od dječije pornografije i preporuke za razvoj modela u borbi protiv dječije pornografije. Dokument je prezentovan i distribuiran i vladinom i nevladinom sektoru kako bi efikasnije djelovali u svom radu. Organizovani su treninzi za nevaldine organizacije o dječijoj pornografiji i mehanizmima prevencije. Također projekat je omogućio jačanje kapaciteta nevladinih organizacija u cilju implementiranja aktivnosti na prevenciji dječije pornografije. Dvije nevladine organizacije koje su izabrane od strane Ministarstva sigurnosti i Save the Childrena su implementirale niz aktivnosti i kampanja prevencije i podizanja svijesti javnosti. Kampanje koje su provodile obuhvatale su informativne video spotove, edukativne radionice u školama, izrade promotivnih materijala i slično. Save the Children je još davne 2008. bio prva organizacija koja je adresirala pitanje

zaštite djece od zloupotrebe putem korištenja informaciono komunikacijskih tehnologija (u daljnjem tekstu IKT). Upravo stoga, Save the Children je započeo s implementacijom programa „Sveobuhvatni odgovor na problem dječije pornografije u BiH“ u saradnji sa Odsjekom za borbu protiv trgovine ljudima – Ministarstva sigurnosti BiH (u daljnjem tekstu MSB BIH) te NVO Međunarodni Forum Solidarnosti Emmaus (u daljnjem tekstu „EMMAUS“). Cilj projekta bilo je unaprjeđenje sistema zaštite djece kroz jačanje sistema te kroz preventivne aktivnosti u smislu kreiranja mehanizma za podizanje svijesti i prijavljivanja zloupotrebe. Kako bi se ostvario ovaj strateški cilj, Save the Children odlučio je ponuditi da se u BiH uspostavi model Centra za sigurni internet koji je kreirala Evropska komisija (u daljnjem tekstu EK) i koji, ukoliko bi se uspostavio na pravilan način, bi se dalje mogao finansirati iz sredstava EK iz programa predviđenog za to. Centar za sigurni internet je model koji funkcioniše na nivou tri sfere aktivnosti: *Hotline–Linija* za prijavljivanje zloupotrebe (putem telefona i web stranice), *Helpline –Linija* za pomoć i savjet i centar za podizanje svijesti (različite kampanje, obilježavanje dana sigurnog interneta, web stranica sa sadržajima prilagođenim za djecu i roditelje). Pomenuta aktivnost je uspješno uspostavljena sa organizacijom EMMAUS koje je uz to provela niz radionica sa nastavnicima, djecom i roditeljima u školama te kreirala stranicu koju su obogatili kreiranjem web portala za nastavnike informatike preko kojeg bi se mogli educirati da drže časove sigurnosti na internetu u školama. Pored toga, Save the Children finansirao je prevodjenje igrice o sigurnom korištenju interneta *Wild Web Woods* Vijeća Evrope (Kroz divlju šumu web) na BHS jezike i omogućili da se sa Emmaus-ove stranice www.sigurnodijete.ba ide na tu stranicu.

8

U okviru ovog cilja, veoma je važna i aktivnost ureda Ombudsmana za djecu Republike Srpske. Ova institucija je dala veliki doprinos kod izrade i potpisivanja Protokola o postupanju u slučajevima nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece u Republici Srpskoj koji su potpisala 4 ministarstva (Ministarstvo prosvjete i kulture, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo porodice, omladine i sporta), a na inicijativu Ombudsmana za djecu Republike Srpske. U Protokolu o postupanju u slučajevima nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja definisano je nasilje, zloupotreba, zanemarivanje i eksploatacija djece, a data je i definicija nasilja korišćenjem informacionih tehnologija. Poseban dio Protokola bavi se oblicima, načinima i sadržajem saradnje nadležnih institucija i službi koje u skladu sa svojim zakonskim ovlaštenjima preduzimaju mjere i aktivnosti u zaštiti djece od svakog oblika nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece. Usko povezana i veoma bitna je i uloga Agencije za informatičko društvo Republike Srpske, koja saraduje sa Ombudsmanom za djecu RS i aktivno učestvuje u svim oblicima promocije i edukacije djece. Ono što se može smatrati slabom saradnjom u kontekstu ovog strateškog cilja, prema mišljenju Ureda Ombudsmana za djecu RS, je saradnja Ombudsmana sa komunikacionim kompanijama. Ove kompanije vrlo malo saraduju sa korisnicima, ali i sa nadležnim institucijama u cilju promocije sigurnijeg korištenja interneta i osiguranja mehanizama zaštite od nepoželjnih sadržaja na internetu, posebno kada su u pitanju djeca. Ombudsman za djecu ostvario je saradnju sa dvije komunikacione kompanije, a jedna kompanija je podržala akciju „Djeca na internetu“, dok je druga kompanija izdala nekoliko internih publikacija za korisnike sa detaljnim instrukcijama i preporukama za ponašanje na internetu. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske najviše je radilo na edukaciji djece o sigurnom korištenju interneta, a u tu edukaciju uključio se i Ombudsman za djecu RS. Upravo, naprijed pomenuti, potpisani Protokol se odnosi na postupanje nadležnih kad se nasilje nad djetetom već dogodilo, ali ono na čemu se mora raditi u entitetu Republika Srpska je razvijanje različitih programa prevencije nasilja nad djecom, koji treba da uključe preventivne mjere i aktivnosti nadležnih za sve oblike nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece.

Već pomenuta nevladina organizacija EMMAUS je u saradnji sa Ministarstvom sigurnosti BiH/Odsjekom za borbu protiv trgovine ljudima, te organizacijom Save the Children i OAK fondacijom, u periodu 2009-2013. godina, realizirala projekat „Sveobuhvatan pristup rješavanju problema dječije pornografije u BiH“. Glavne aktivnosti projekta su uspostava online SOS linije za prijavljivanje slučajeva zloupotrebe, uspostava i rukovođenje web stranicom www.sigurnodijete.ba za djecu i tinejdžere, roditelje i nastavnike. Upoznavanje ovih skupina sa njima korisnim informacijama o oblicima zloupotrebe i mogućnostima prevencije, ali i realizacija edukativnih radionica za djecu, roditelje i nastavni kadar u školama širom BiH kao i kontinuirana prevencija i podizanje svijesti o problemu dječije pornografije i pedofilije u BiH i zloupotrebe djece putem informacionih i

komunikacijskih tehnologija uopšte. Sve aktivnosti u sklopu ovog projekta realizovane su u suradnji i uz podršku Ministarstva sigurnosti/Odsjeka za borbu protiv trgovine ljudima, odnosno nadležnih agencija za sprovedbu zakona, ministarstava obrazovanja i prosvjetno-pedagoških zavoda. Kao rezultat nesebične predanosti i ustrajnih napora EMMAUSA-a na zaštiti djece od svih oblika zlostrebe putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija i izuzetne suradnje sa nadležnim institucijama u ovoj oblasti, MFS-EMMAUS-u su od strane Ministarstva sigurnosti BiH/Odsjeka za borbu protiv trgovine ljudima i agencija za sprovedbu zakona date preporuke za uključivanje u Program sigurnog Interneta Europske komisije. Poseban napredak u implementaciji pomenutih aktivnosti postignut je u aprilu 2012. godine, kada je EMMAUS-u data preporuka i od Vijeća ministara BiH za osnivanje Centra za sigurni Internet u BiH, u cilju poboljšanja zaštite djece u BiH od zlostavljanja putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija.

Vrlo značajnu i učinkovitu kampanju u referentnom periodu provedbe Akcionog plana, provela je NVO „Novi put“ pod nazivom: “STOP dječijoj pornografiji i pedofiliji“. Radilo se o Implementaciji mini kampanja prevencije i podizanja svijesti među rizičnim kategorijama djece, njihovim roditeljima nastavnicima, kao i široj javnosti o opasnostima i mogućim zloupotrebama informacijskih i komunikacijskih tehnologija u svrhu iskorištavanja djece, te dječije pornografije uopće. U okviru mini kampanje predstavnice udruženja „Novi put“ su posjetile 10 osnovnih škola na području HNK. Tom prilikom su djeci i nastavnom osoblju podijeljeni promotivni materijali koji su dizajnirani i štampani za potrebe ovog projekta. Predstavnici svih škola su iskazali želju i potrebu za distribucijom materijala među svojim učenicama i učenicima s obzirom na sve učestaliju zloupotrebu djece putem informacionih tehnologija. Tokom implementacije projekta Udruženje „Novi put“ je realizovalo 8 interaktivnih edukativnih radionica za djecu rizičnog uzrasta od 12 do 15 godina, nastavni kadar i pedagoge u osnovnim školama, domovima za nezbrinutu djecu na području HNK u svrhu podizanja svijesti o postojanju problema u BiH te prevencije pojava oblika. U okviru ove aktivnosti provedene su i ulične kampanje u periodu april-juni 2012. na širem području grada Mostara i općine Čapljina. Članice udruženja su u okviru kampanje dijelile promotivne materijale stanovnicima Grada Mostara i ukazivale na porast žrtava dječije pornografije i pedofilije u BiH, te predstavljale načine na koje se djeca mogu zaštititi od ovih pojava i na koji način ih roditelji, starija braća i sestre, prijatelji, kao i nastavnici mogu zaštititi. Oko 180 djece i mladih je anketirano u okviru projekta. Aktivnosti koje su provedene u okviru kampanje obuhvatile su oko 1000 direktnih, odnosno preko 3500 indirektnih korisnika i doprinijele su podizanju svijesti učenika osnovnih škola, njihovih nastavnika i članova porodica, prijatelja, kao i šire javnosti na području HNK. Projekat je finansiralo Federalno ministarstvo nauka i obrazovanja, a implementiran je u periodu januar –juni 2012. godine. U okviru više projekata, ukupno je anketirano 1740, djece sa pitanjima koja se odnose na ovaj problem. Udruženje „Novi put“ je u martu 2013. uspostavilo i savjetovanište za pružanje pomoći i zaštite prava djece žrtava zlostavljanja, pedofilije i prosjačenja u HNK i ZHK. Svrha ovog savjetovaništa bila je zaštita prava djece žrtava zlostavljanja, pedofilije i prosjačenja, kojima se pružaju pedagoško-psihološke i savjetodavne pomoći djeci žrtvama zlostavljanja, pedofilije i prosjačenja na području HNK i ZHK te osnaživanje djece žrtava da prevaziđu traume na bezbolan način. S obzirom na činjenicu da su se Udruženju obraćali roditelji djece koja žive van područja Mostara za pružanje pomoći djeci žrtvama zlostavljanja, rukovodstvo Udruženja odlučilo je da će savjetodavni centar također biti mobilan s ciljem pružanja pomoći što je većem broju djece. Aktivnosti koje su se provodile u okviru pomenutog projekta također su obuhvatale i informisanje relevantnih institucija i ustanova o uspostavi savjetovaništa, dizajniranje i distribuciju promotivnih materijala među ranjivim kategorijama (dječiji domovi, djeca koja prosjače po ulici, učenici osnovnih i srednjih škola, centri za socijalni rad, domovi zdravlja, javne kuhinje, Karitas, Merhamet, itd), treninge za pedagoge i psihologe te informisanje šire javnosti o uspostavi savjetovaništa putem medija, web i facebook stranice udruženja i podizanje svijesti o pomenutim pojavama. U okviru projekta održane su radionice za pedagoge, psihologe i nastavno osoblje sa područja HNK i ZHK.

U organizaciji Ombudsmana za djecu Republike Srpske je također organizovano niz aktivnosti. U novembru 2010. godine organizovan je okrugli sto na temu “Kako zaštititi djecu na internetu”. Skupu su prisustvovali profesori sa fakulteta, nastavnici i profesori informatike osnovnih i srednjih škola, učenici srednjih škola, predstavnici centra za socijalni rad i Ministarstva unutrašnjih poslova,

Ministarstva prosvjete i kulture, Ministarstva porodice, omladine i sporta. U toku 2011. godine, u organizaciji Ombudsmana za djecu Republike Srpske je započeta i kampanja pod nazivom „Djeca na internetu”. Tokom ove kampanje organizovan je niz aktivnosti koje su započele obilježavanjem Dana bezbjednog interneta pod motom „To je više od igre, to je tvoj život“. Na Dan sigurnog interneta 2011. promovisana je internet stranica www.djecanainternetu.org. Sadržaj portala postavljen je tako da posjetilac brzo i jednostavno dođe do informacija koje su prilagođene i starosnim kategorijama djece (rano, srednje i kasno djetinjstvo), i roditeljima i školi. Pored informativnog postoje i tzv. komunikativni sadržaji „Hrabro sanduče“ i „Anketa“. Putem Hrabrog sandučeta svako dijete ali i odrasla osoba može potpuno anonimno da se obrati redakciji portala, zatraži pomoć, prijavi neugodnost koju je doživio, predloži aktivnost. Uz izradu web stranice štampan je i prigodan vodič „Djeca na internetu”, za djecu, roditelje i nastavni kadar. Posebne internet-radionice za djecu u organizaciji Ombudsmana za djecu Republike Srpske su održane u 13 osnovnih škola, u 11 opština, tako da su edukacijom obuhvaćena djeca iz svih dijelova Republike Srpske. U radionicama su učestvovali učenici viših razreda, te jedan broj nastavnog osoblja, stručnih saradnika škole, kao i predstavnika savjeta roditelja. Cilj radionica bio je: edukacija djece o prednostima i rizicima interneta, prepoznavanje elemenata e-nasilja i reagovanja u tim situacijama, odgovorno i etičko korišćenje interneta, upoznavanje sa stranicom www.djecanainternetu.org, podsticanje na razgovor i prijavljivanje svih slučajeva koji ih uznemiravaju ili povređuju. Posebne radionice su organizovane i za srednjoškolce.

Udruženje „Zemlja djece“ Tuzla je u partnerstvu sa organizacijom „Zdravo da ste“ Banja Luka započelo je u januaru 2013. godine dvogodišnji projekat pod nazivom „Lanzarote konvencija“ (Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe Vijeća Evrope). U okviru ovoga projekta prva aktivnost je bila istraživanje o stavovima djece, roditelja i profesionalaca koji rade sa djecom o oblicima, načinima i mehanizmima zaštite kada je riječ o seksualnoj zlopotrebi i iskorištavanju djece u BiH. Istraživanje se radilo kroz metod fokus grupa i dubinskih intervju sa sudijama, tužiocima, sudskim vještacima, socijalnim radnicima i školskim pedagogima u Tuzli i Banja Luci. Ovo istraživanje je rezultiralo određenim preporukama u vezi unapređenja stanja koja se odnose na zakonsku regulativu – usklađivanje sa međunarodnim standardom-Konvencijom, ali i u samoj praksi kada je riječ o preventivnim mjerama, zaštiti djece žrtava ovih djela u procesu istrage i sudskog postupka kao i procesa njihove rehabilitacije. Održana su tri Okrugla stola u Sarajevu, Banja Luci i Mostaru gdje su prezentovani rezultati istraživanja.

Udruženje „Zdravo da ste“ Banja Luka je u toku 2010. godine provelo istraživanje i kampanju pod nazivom Dječija pornografija i prostitucija. Rezultati ovog istraživanja dijelom su bili integrisani u Alternativni izvještaj na Fakultativni protokol o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji, u BiH koji je predstavljen UN Komitetu za prava djeteta u junu 2010. godine. Rezultati istraživanja su korišteni u kampanjama koju su provedene u toku oktobra i novembra mjeseca 2010. godine, a osnovna poruka ovih kampanja je bila borba protiv trgovine djecom, dječije pornografije i dječije prostitucije kroz afirmaciju zdravog stila života, pozitivnih vrijednosti i dječijeg aktivizma.

Veoma veliki broj aktivnosti provodi i već pomenuta nevladina organizacija EMMAUS. Njihov opus kampanja i uopšte aktivnosti se proteže od globalnog djelovanja do djelovanja na nivoima lokalnih zajednica, naročito u pogledu ranog prepoznavanja dječije pornografije i prostitucije. U periodu od 2009-2013. godine, ova organizacija, uz podršku Save the Childrena i OAK fondacije, realizira informativno-preventivnu kampanju „Surfaj sigurno“ koja ima za cilj podizanje svijesti javnosti i specifičnih ciljnih skupina o problemu online zloupotrebe djece posredstvom informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Informativno-preventivna kampanja za podizanje svijesti javnosti i specifičnih ciljnih skupina o problemu zloupotrebe djece posredstvom informacijskih i komunikacijskih tehnologija pod nazivom „Surfaj sigurno“ je realizirana kontinuirano tokom cjelokupnog trajanja projekta, u periodu 2009-2013. godina. Aktivnosti prevencije i podizanja svijesti realizirane su posredstvom elektronskih, štampanih i alternativnih medija, te kroz organizaciju press konferencija u cilju upoznavanja javnosti, kao i uključivanja nadležnih institucija i drugih partnera u aktivnosti na sprečavanju ovog fenomena u BiH i široj regiji. U sklopu ovih kampanja realizovane su aktivnosti: uspostava informativnog, interaktivnog web portala www.sigurnodijete.ba; realizacija press

konferencija; proizvodnja i emitiranje dva preventivna video spota, od čega jedan za ciljnu skupinu djece, a drugi za roditelje i opću populaciju; izrada i distribuiranje informativnog materijala (poster, letak, brošure – jedna za roditelje starije i mlađe djece, a jedna za djecu). U svrhu podizanja svijesti javnosti i prevencije dječije pornografije izrađeni su promotivni materijali: letci (83 000) i plakati (5 000). Na letku se nalaze osnovne informacije koje se tiču zaštite djece na internetu sa kratkim uputstvima za roditelje i djecu, dok je plakat više baziran na promociji sigurnog korištenja interneta i web stranice www.sigurnodijete.ba. Pri izradi promotivnog materijala korištene su fokus grupe djece određenog uzrasta. Tokom 2011. godine, u suradnji sa njemačkom organizacijom klicksafe.de i poljskom organizacijom Nobody's Children Foundation (U okviru nagrađivanje kampanje, „Nikada ne znaš ko je s druge strane“), izrađeni su dodatni promotivni materijali (letak, poster, brošure za djecu i brošure za roditelje).

U istom periodu, u organizaciji EMMAUS-a uspostavljena je i „online SOS linija“ za prijavu neprimjerenog sadržaja i ostalih oblika uznemiravanja posredstvom interneta i ostalih telekomunikacijskih tehnologija, kao prva takve vrste u BiH. Prijava neprimjerenog sadržaja/SOS linija je uspostavljena kao najvažniji segment web portala www.sigurnodijete.ba. U okviru uspostavljanja online SOS linije za pomoć u Bosni i Hercegovini, EMMAUS je, na inicijativu i uz podršku Save the Childrena, realizovao aktivnosti uspostave suradnje sa organizacijom INHOPE, te koordinacije i prisustva na edukacijama o uspostavi i rukovođenju SOS linija koje organizira INHOPE International, međunarodna asocijacija SOS linija koje funkcioniraju posredstvom interneta. Time se ova najveća asocijacija hotline providera u svijetu proširila i na Balkan. Veoma je važno napomenuti da je od 2010. godine MFS-EMMAUS, bosanskohercegovački Hotline za sigurniji Internet, ostvario (privremeno) članstvo u mreži INHOPE, a od novembra 2012. godine ovo članstvo je punopravno. Članstvo EMMAUS-a u organizaciji INHOPE omogućilo je državi BiH pristup bazi podataka počinioca kojom rukovodi INHOPE, komunikaciju i suradnju sa ostalim članicama, razmjenu podataka u sklopu baze podataka, suradnju na rukovođenju SOS linijama, učešće u edukacijama i obukama, te seminarima koje organizira INHOPE i zemlje članice. U periodu 2011-2012. godine, u organizaciji MFS-EMMAUS je provedena edukacija pod nazivom: Izgradnja kapaciteta nastavnog kadra za održiv nastavak edukativnih radionica u školama (ToT). U cilju izgradnje kapaciteta nastavnog kadra za održiv nastavak edukativnih radionica u školama organizovane su posebne interaktivne i praktične radionice za nastavni kadar (ToT). Tri radionice za nastavni kadar realizovane su s odabranim brojem nastavnika informatike i drugih nastavnika iz škola u kojima informatika nije uključena u školske programe za određene ciljne skupine. Radionice su održane u Sarajevu, Banja Luci i Tuzli, te su provedene na interaktivan i praktičan način. Prisustvovalo im je 68 nastavnika uključujući pedagoge, direktore škola, kao i predstavnike prosvjetno-pedagoških zavoda. Radionice su izuzetno dobro prihvaćene od strane nastavnog kadra i ocijenjene kao odlične i korisne, te su rezultirale postavljanjem portala www.sigurnodijete.ba kao „homepage“ ili početne stranice u kabinetima informatike u većini škola uključenih u projekat, kao i uspostavljanjem osnova za dalju suradnju sa učesnicima prilikom drugih sličnih aktivnosti, kao što je obilježavanje Dana sigurnijeg interneta. Učesnici ovih radionica inicirali su uspostavu posebne web stranice na portalu www.sigurnodijete.ba – www.e-school.sigurnodijete.ba koja se koristi kao platforma za umrežavanje nastavnog kadra. Kao direktan rezultat realiziranih radionica za nastavni kadar ostvarena je i suradnja sa drugim nevladinim organizacijama: Asocijacija XY, Udruženje nastavnika i profesora informatike Kantona Sarajevo, kao i ustanovama za smještaj nezbrinute djece. Od 2011-2013 MFS Emmaus bio je na čelu zvaničnog SID (Safer Internet Day) komiteta za BiH u kojem je provodio kampanju Evropske komisije na dan sigurnijeg interneta koji se obilježava u februaru svake godine. Obilježavanje Dana sigurnijeg interneta se svake godine odvijalo kroz učešće članova komiteta u različitim emisijama u kojima se govorilo o sigurnosti djece na internetu, održavanjem pres konferencije te aktivnostima na podizanju svijesti u osnovnim i srednjim školama u BiH. U toku 2012. godine održano je i takmičenje za najbolji kratki film o sigurnom korištenju interneta za srednje škole u BiH te su pobjednici dobili prigodne nagrade koje je djeci uručio Microsoft BiH. U decembru 2012. MFS-EMMAUS realizovao je *Regionalnu konferenciju pod nazivom „Sveobuhvatan pristup rješavanju problema sigurnosti djece i mladih na Internetu“*, u saradnji sa Ministarstvom sigurnosti Bosne i Hercegovine i uz podršku organizacija Save the Children i OAK fondacije. Konferencija je imala za cilj razmjenu najbolje prakse, iskustava i aktivnosti na sprečavanju pomenutog fenomena u regiji i Evropi, te intenziviranje

suradnje među relevantnim vladinim institucijama, nevladinim i međunarodnim organizacijama u oblasti borbe protiv zlostavljanja i iskorištavanja djece putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija, kao i podizanje svijesti javnosti o postojanju ovog problema u BiH i neophodnosti zajedničkog djelovanja na njegovom sprečavanju. Sedamdeset (70) predstavnika državnih institucija, diplomatsko-konzularnih predstavništava u BiH, agencija za provedbu zakona, pravosudnih i obrazovnih institucija, dnevnih centara za djecu, kao i organizacija civilnog društva iz Bosne i Hercegovine i regije učestvovali su u radu konferencije. Učesnicima konferencije o pitanjima online sigurnosti i zajedničke mogućnosti za stvaranje sigurnog digitalnog okruženja obratili su se čelni predstavnici organizacija mreža InHOPE i InSAFE, Interpol BiH, predstavnici Europskih centara za sigurniji Internet, kao i predstavnici ministarstava unutrašnjih poslova iz regije, te nevladinih organizacija aktivnih u ovom polju djelovanja.

Mjera I-m1

Naziv aktivnosti:	Uspostava linije za pomoć
Opis aktivnosti:	Uvesti centralnu liniju za pomoć koja bi primala (anonimne) prijave građana na sadržaj koji je ilegalan ili neprimjeren (dječija pornografija, pedofilija itd), te na lica za koja se sumnja da zlostavljaju djecu. To može biti telefonska linija, ali i posebna internet stranica koja bi također sadržavala sva potrebna uputstva i informacije o sadržaju kojeg treba prijaviti. U tom smislu bi bilo korisno uključiti se u međunarodnu mrežu internet linija za pomoć INHOPE (www.inhope.org)
Vrijeme izvršenja-rok:	Kontinuirano
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
Mogući rizici:	Slaba IKT struktura

12

Analizirajući praksu u Bosni i Hercegovini, kao sve kapacitete predviđene ovom strateškom mjerom, zaključujemo da centralna telefonska linija koja bi primala (anonimne) prijave građana, kako je to zamišljeno u Akcionom planu nije uvedena. Međutim, u ovoj oblasti zabilježeno je nekoliko veoma konkretnih aktivnosti. U sklopu projekta koje je implementiralo Ministarstvo sigurnosti BiH u saradnji sa Save the Childrenom pod nazivom „Sveobuhvatan pristup rješavanju problema dječije pornografije u Bosni i Hercegovini“ Ministarstvo sigurnosti BiH je uspostavilo saradnju sa NVO MFS Emmaus i Udruženim ženama Banja Luke s ciljem rada na uspostavi SOS vruće internet i telefonske linije kao i na podizanju svijesti djece, nastavnika/ca i roditelja o problemu te načinima zaštite.

Ombudsman za djecu Republike Srpske je na stranici www.djecanainternetu.org postavio „Hrabro sanduče“ gdje i djeca i odrasli, potpuno anonimno mogu prijaviti sve neprijatnosti koje su imali na internetu. Takođe, na stranici su dati kontakt telefoni i e-mail adrese i Ombudsmana za djecu i MUP-a RS na koje se djeca i odrasli građani mogu javiti i anonimno

Od septembra 2010 godine na web stranici www.sigurnodijete.ba uspostavljena je SOS linija - hotline koji služi za prijavu slučajeva neprimjerenog sadržaja. U samo nekoliko jednostavnih koraka za djecu, roditelje kao i sve ostale korisnike web stranice moguće je prijaviti slučajeve dječije pornografije, neprimjerene sadržaje kao i druge oblike zloupotrebe djece putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. U skladu sa trenutnim procedurama uspostavljenim sa nadležnim agencijama za sprovođenje zakona, svi sadržaji se odmah prosljeđuju Federalnoj upravi policije, koja dalje sa njima postupa u skladu sa operativnim procedurama, te dostavlja povratne podatke MFS-u kako bi njegovi operateri eventualno dostavili povratne informacije osobama koje su prijavile sadržaj, odnosno INHOPE-u. Veoma interesantna i korisna je i aktivnost Udruženja Nova generacija iz Banja Luke koja je od 18.februara 2013. pokrenula savjetodavnu liniju za djecu-Plavi telefon (080 05 03 05) na kojoj djeca mogu da prijave bilo koji oblik nasilja, traže savjet o različitim problemima sa kojim se susreću i slično. Ova linija je namjenjena i za roditelje ali samo za probleme i situacije koje se odnose na djecu. Do sada su pozivi bili usmjereni na prijavu nasilja ili traženje savjeta i od djece i od roditelja čime je svrha telefona na samom početku ispunjena jer je adekvatno shvaćen njegov smisao. Prema

informacijama koje smo prikupili, do sada nije bilo prijava vezano za dječiju pornografiju i/ili pedofiliju. Linija je anonimna i besplatna, a finansira se od strane Udruženja preko donacija. Pozivi na žalost ne mogu da se uspostave van mreže operatera M.tel, što bi u narednom periodu trebalo svakako unaprijediti. Udruženje „Zemlja djece“ posjeduje liniju na koju građani mogu prijaviti prosjačenje kao i bilo koji drugi oblik nasilja nad djecom, uključujući i dječiju pornografiju. Radi se o telefonu „IZI“ Mobile mreže (067 112 8282) koji funkcioniše od jula 2012.godine i dostupan je 24h dnevno. Udruženje „Novi put“ je također uspostavilo liniju za pomoć: 060 318 77 80, te te mogućnost online prijave neprimjerenog sadržaja na stranici udruženja www.noviput.ba. Obzirom na naprijed rečeno, možemo konstatovati da je ova mjera u velikoj mjeri ostvarena i realizovana.

Mjera I-m2

Naziv aktivnosti: **Izrada web portala kao jedinstvenog punkta za podizanje svijesti o sigurnoj upotrebi Interneta**

Opis aktivnosti:	<p>Uspostava centralnog portala koji bi bio prepoznatljiv na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, kao zajednički projekat nadležnih institucija i nevladinih organizacija iz čitave BiH, te bi predstavljao svojevrsno stjecište inicijativa na svim nivoima države. Ovaj portal bi bio interaktivan i podijeljen na nekoliko podportala, prema sljedećim kategorijama:</p> <ul style="list-style-type: none"> - djeca: uz pomoć dječji privlačnog dizajna i prilagođenih sadržaja kao što su npr. interaktivne igrice kojim bi se djeci približili rizici koji postoje u vezi s korištenjem Interneta; - mladi: uz sadržaje prilagođene ovoj grupi korisnika nudili bi se savjeti i uputstva o rizicima kojima mogu biti izloženi na Internetu (nepoželjni kontakt, ucjenjivanje, mobing, neprimjeren sadržaj, komercijalni sadržaji); - roditelji: praktični savjeti i informacije o tehničkim aspektima zaštite (filteri, softver...); - pedagozi: savjeti, edukativni materijali <p>Portal bi sadržavao npr. savjete o zaštiti ličnih podataka, podatke o tome kome se može prijaviti neprimjeren sadržaj, kako prepoznati sumnjive kontakte, rječnik pojmova, spotovi, igre, kvizovi, forumi, FAQ</p>
Vrijeme izvršenja-rok:	Kontinuirano
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH/ Ministarstvo sigurnosti BiH
Mogući rizici:	Nadležnost za <i>update</i> (ažuriranje) portala

Realizacija ove mjere u sklopu Akcionog plana, se može smatrati veoma uspješnom. Naime, mnoštvo aktivnosti preduzeto je u prethodnom referentnom periodu implementacije Plana. U nastavku ćemo navesti konkretne aktivnosti na ovom planu. Ombudsman za djecu RS je, u cilju zaštite djece na internetu, uspostavio portal www.djecanainternetu.org koji je promovisan na Dan bezbjednog interneta 2011. godine. Sadržaj portala postavljen je tako da posjetilac brzo i jednostavno dođe do informacija koje su prilagođene i starosnim kategorijama djece (rano, srednje i kasno djetinjstvo), i roditeljima i školi. Stranica Djeca na internetu je vrlo interesantna, jer govori i o prednostima i rizicima na internetu, posebno o nasilju, posvećena je istovremeno i djeci i roditeljima i školi, a pored informativnog postoje i tzv. komunikativni sadržaji „Hrabro sanduče“ i „Anketa“. Putem Hrabrog sandučeta svako dijete ali i odrasla osoba može potpuno anonimno da se obrati redakciji portala, zatraži pomoć, prijavi neugodnost koju je doživio, predloži aktivnost. Anketa će omogućiti da se prikupe informacije o korištenju interneta, navikama korisnika, nivou odgovornosti i bezbjednosti, a sve sa ciljem promocije upotrebe istog i korištenjem prednosti koje internet omogućava. Pomenuti portal www.djecanainternetu.org sadrži veliku većinu strateških sadržaja koju su bili planirani u samom Akcionom planu. Tako možemo vidjeti da portal sadrži: Savjete o zaštiti ličnih podataka; Savjete o načinu prijavljivanja neprimjerenog sadržaja; Savjete o načinu prepoznavanja „sumnjivih kontakata“; Savjete za roditelje; Savjete za pedagoge (nastavnike..); Interaktivne igrice kojima bi se djeci približili svi rizici. Kao relativni nedostaci, u odnosu na planirano, portal je moguće proširiti sa sadržajima kao što su: Kvizovi koji obrađuju problem dječije pornografije; Spotove o problemu dječije pornografije; FAQ; Rječnik pojmova o dječijoj pornografiji kao i Forumima na datu temu.

S druge strane, nalazimo da su tokom realizacije projekta „Sveobuhvatan pristup rješavanju problema dječije pornografije u BiH“ dodjeljena grant sredstava NVO MFS Emmaus Sarajevo koja je u saradnji sa NVO Udružene žene Banja Luke navedena sredstva usmjerila na uspostavu web portala, te je tokom 2010 godine uspostavljena web stranica www.sigurnodijete.ba. Na web stranici je kompletan materijal za djecu prilagođen njihovom uzrastu, odnosno sve informacije su pisane na jeziku razumljivom djeci kako bi što više shvatili probleme sa kojima se susreću na internetu i kako bi pravovremeno reagovali na njih. Također, u proteklom periodu, dizajn stranice je znatno izmjenjen u cilju poboljšanja kvalitete i dodavanja više sadržaja za roditelje, odnosno definicije problema vezane za dječiju pornografiju. Na stranici www.sigurnodijete.ba postavljena je i link na igricu Wild Web Woods Vijeća Evrope, čiji je cilj da kroz igru upozna sve najmlađe sa opasnostima koje vrebaju na internetu te se tako zaštite. U svrhu što veće promocije web stranice, na društvenoj mreži Facebook koja je inače najpopularnija među mladim ljudima, napravljena je grupa SIGURNO DIJETE. Informativni i interaktivni web portal www.sigurnodijete.ba izrađen je sa četiri (4) pod stranice dizajnirane u skladu sa kategorizacijom ciljnih skupina: opća javnost, djeca uzrasta do 12 godina, tinejdžeri uzrasta do 18 godina i roditelji. Portal je kreiran sa unaprijeđenim aplikacijama zaštite, a sadrži opće informacije o online zaštiti i problemima sigurnosti na internetu, kao i specifične informacije za roditelje, mlade i djecu. Stranica za djecu i tinejdžere sadrži poruke njima prepoznatljivog i razumljivog sadržaja i jezika, uključujući informacije o dječijoj pornografiji, pojašnjenje pojmova i izraza, preventivne poruke, načine zaštite od zloupotrebe i ostale sadržaje za djecu. Stranica za roditelje sadrži informacije o dječijoj pornografiji, pojašnjenje pojmova, preporuke za rad sa djecom na internetu, preporuke za zaštitu djece od zloupotrebe i ostale srodne informacije. Portal je dostupan i na engleskom jeziku od januara 2012. godine (sve četiri pomenute stranice), čime je omogućena veća posjećenost, a time i veća prevencija i zaštita ciljnih skupina. Od oktobra 2012. godine, a kao rezultat izražene potrebe, te suradnje i komunikacije uspostavljene sa nastavnim kadrom širom BiH tokom edukativnih radionica – uglavnom nastavnicima informatičkog obrazovanja - uspostavljena je i web stranica www.e-school.sigurnodijete.ba za nastavni kadar, kao pod-stranica postojećeg portala www.sigurnodijete.ba, s osnovnom namjenom da posluži kao platforma za umrežavanje nastavnog kadra širom BiH i razmjenu iskustava i pozitivnih praksi, u cilju zaštite djece i tinejdžera od ove opasnosti, sveprisutnije u našem društvu. Uspostavljena je na prijedlog nastavnog kadra koji je učestvovao na edukativnim aktivnostima projekta. Na web stranici do dana prikupljanja podataka (30.08.2013.) je bilo registrovano dvadeset korisnika nastavnog kadra. Portal www.sigurnodijete.ba sadrži veliku većinu strateških sadržaja koju su bili planirani u samom Akcionom planu. Tako možemo vidjeti da portal sadrži: Savjete o zaštiti ličnih podataka; Savjete o načinu prijavljivanja neprimjerenog sadržaja; Savjete o načinu prepoznavanja „sumnjivih kontakata“; Rječnik pojmova o dječijoj pornografiji; Spotove o problemu dječije pornografije; FAQ; Savjete za roditelje; Savjete za pedagoge (nastavnike.); Interaktivne igrice kojima bi se djeci približili svi rizici. Kao relativni nedostaci, u odnosu na planirano, portal je moguće proširiti sa sadržajima kao što su: Kvizovi koji obrađuju problem dječije pornografije, kao i forumima na datu temu.

Mjera I-m3

Naziv aktivnosti:

Promotivni spotovi.

Opis aktivnosti:

Mogućnost adaptacije spota „Gdje je Klaus“ koji je finansiran od strane EU i emituje se u više evropskih država u okviru evropske mreže punktova za podizanje svijesti o sigurnoj upotrebi interneta (www.saferinternet.org). Također je izrađen i spot koji ukazuje na problem tzv *cyberbullying*-a, odnosno uznemiravanja na Internetu.

Druga mogućnost je domaća produkcija serije spotova koji bi na sličan način promovirali svijest o potencijalnim opasnostima na Internetu.

U cilju preventivnog djelovanja izvršiti uključivanje javnog mnijenja u sistem zaštite od dječije pornografije kroz organizovanje promotivnih spotova u kojima bi učestvovali ljudi iz javnog života, organizovanje tematskih emisija u kojima bi učestvovali stručnjaci iz raznih oblasti (nevladine organizacije koje se bave problemom dječije pornografije, zaposlenici Centara za socijalni rad, pedagozi, psiholozi), organizovanje

	predavanja na ovu temu po školama i drugim obrazovnim ustanovama i organizovanje raznih savjetovanja.
Vrijeme izvršenja-rok:	Kontinuirano
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH/ Ministarstvo sigurnosti BiH
Mogući rizici:	Mogućnosti domaće produkcije

Kao što se može vidjeti, naredna strateška mjera je podrazumjevala jako mnogo aktivnosti, tako da će naša analiza uključiti sve pomenute. Krenimo redom. Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) je početkom decembra 2010 godine predstavila TV i radijski spot pod nazivom "Gdje je Buce", čime je započela kampanju koja ima za cilj promociju medijske pismenosti i zaštitu djece i maloljetnika od potencijalno štetnih sadržaja na Internetu. Spot - koji je preuzet od njemačkog regulatora i prilagođen za publiku u Bosni i Hercegovini - ukazuje na moguće opasnosti za djecu i maloljetnike na Internetu, kao što su nasilje i pornografski sadržaji, te kontakti sa pedofilima i radikalnim grupama u društvu. Isti ovaj spot se emituje u 14 evropskih zemalja. Kampanju je do sada podržalo više od 90 RTV stanica i pružalaca audiovizuelnih medijskih usluga iz svih dijelova Bosne i Hercegovine koji su prihvatili da emituju TV, odnosno radio spot u svom programu bez naknade. Pohvalno je što se u ovom spotu, na inicijativu RAK-a, reklamirala stranica sigurnodijete.ba. Kada je u pitanju spot koji ukazuje na problem CYBERBULLING-a, odnosno uznemiravanja na internetu, koji je bio planiran kao posebna aktivnost, urađeno je slijedeće. Iako nismo pronašli niti jedan slučaj u kome je direktno rademo na izradi specifičnog spota koji ukazuje na problem cyberbulling-a, analizom pojedinih projekata saradnje na polju dječije pornografije i zaštite djece na internetu, pronašli smo aktivnosti Udruženja MFS-EMMAUS koje je tokom realizacije različitih projektnih aktivnosti uspostavilo saradnju sa organizacijom CEOP – Child Exploitation and Online Protection Center, od kojih su pribavili dozvolu za korištenje svih audio-vizuelnih materijala koje izrađuje CEOP, te njihovog prilagodjavanja BiH uslovima. Shodno navedenom je od CEOP-a preuzet i adaptiran (preveden na lokalni jezik) spot koji tretira samo problematiku cyberbulling-a, te je isti korišten tokom kampanje, postavljen na web portal www.sigurnodijete.ba i prezentiran tokom edukativnih i ToT radionica za djecu, nastavnike i roditelje, te nastavnike informatike.

15

Na pitanje, da li su u promotivne spotove uključivane popularne osobe iz javnog života, vrijedne pomena su slijedeće aktivnosti. Udruženje MFS-EMMAUS je učestvovalo u organizaciji dva video spota snimljena sa mladom muzičkom zvijezdom hiphopa Adnanom Hamidovićem, poznatijim po umjetničkom imenu Frenkie, kojeg mladi favoriziraju, jer njima razumljivim jezikom govori o stvarnosti u BiH okruženju. Jedan video spot je urađen za ciljnu grupu djece i mladih, sa njima razumljivim porukama upozorenja od opasnosti zloupotrebe informacijskih i telekomunikacijskih tehnologija u svrhu dječije pornografije i pedofilije, sa veselim/živom muzičkom podlogom (autorsko djelo Frenkie-a) i brzim video sekvencama. Drugi video spot je urađen za ciljnu grupu roditelja, nastavnika i ostale BiH populacije, sa njima primjenjivim preventivnim i upozoravajućim porukama, ozbiljnijeg sadržaja i muzike, u cilju ukazivanja na ozbiljnost ovog problema sa kojim se susrećemo. Oba video spota sadrže logotipe donatora i partnera u projektu i premijerno su prikazani/promovirani tokom press konferencije realizirane za potrebe promocije projekta u BiH. Spotovi su od oktobra 2011. godine emitirani ostvarivanjem saradnje sa BHT1, medijskom kućom koja je podržala ovaj humanitarni projekat sa 70% besplatnim emitiranjem pomenutih sadržaja: oba video klipa emitirani su dva puta dnevno u različitim terminima, uključujući i udarni termin.

Naredna aktivnost iz domena ove strateške mjere, ticala se postojanja tematskih emisija u kojima su učestvovali stručnjaci iz ove oblasti. U nastavku ćemo pobrojati aktivnosti ove vrste. Ombudsman za djecu RS je imao veliki broj poziva od različitih medija na ovu temu, sagovornici su bili zaposleni u instituciji, a vrlo često su medije, prema izjavama odgovornih u uredu Ombudsmana, upućivali na stručnjake koji se bave pitanjima prava djeteta u različitim oblastima. Tako je u o ovoj temi govorila ombudsman za djecu Republike Srpske mr Nada Grahovac, psiholog iz Institucije Andrea Stanković, prof. komunikologije sa Fakulteta političkih nauka Tatjana Duronjić. Institucija je obezbijedila sagovornike i u emisijama čija je tema bila internet, a neke od njih su: 17.02.2011. BHT za magazin

„Sve u svemu“; 06.08.2012. godine Radio televizija Republike Srpske radila je temu Pedofilija na internetu; 06.08.2012. Alternativna televizija za Jutarnji program obradila temu Djeca na internetu; 09. 10. 2012. godine Radio RS u Jutarnjem programu tematska emisija Djeca na internetu-opasnosti koje vrebaju; 25.10. 2012. godine Radio Republike Srpske u Jutarnjem programu na temu, Društvene mreže, internet; 07.02.2013. RTRS „Banjalučka panorama“ na temu „Rizici nekontrolisanog pristupa internetu maloljetnih lica“. Ombudsman za djecu je, pored radionica koje je sam organizovao, i zajedno sa Ministarstvom unutrašnjih poslova (CJB Banja Luka), JU Centar za socijalni rad Banja Luka, Republičkom upravom za igre na sreću, Administrativnom službom grada BL, Odjeljenjem za inspeksijske poslove održao je tokom 2011. i 2012.godine predavanja/radionice u osnovnim školama, a s ciljem realizacije preventivnih aktivnosti na sprečavanju maloljetničke delinkvencije u osnovnim i srednjim školama. Jedna od tema bila je „Prevenција nasilja među djecom i mladima i zlostavljanja mladih putem kompjutera i mobilnih telefona“. Predstavnici Ombudsmana za djecu prisustvovali su na 10 predavanja/radionica kroz koje su prošli učenici osnovnih škola i na dva predavanja koja su organizovana za roditelje

Međunarodna organizacija Save the Children pozvana je u nekoliko emisija posvećenih sigurnosti djece na internetu. Radi se o gostovanjima na nacionalnoj televiziji BHT (jutarnji i popodnevni program), NTV Hayat (jutarnji i popodnevni program), BH Radio 1, Al Jazeera Balkans (emisija Kontekst), Nezavisne novine, Blitz, Dnevni Avaz i mnogi drugi listovi, te izjave na drugim televizijama kao što su TV1, RTRS, PINK, OBN itd. Također, predstavnicu Udruženja Novi put pozvana je kao gost dnevnika BHT i TV1 povodom otkrivanja jednog od slučajeva dječije pedofilije u BiH.

U sklopu projekta „Sveobuhvatan pristup rješavanju problema dječije pornografije u BiH“ NVO MFS Emmaus i NVO Udružene žene Banja Luka su organizovale edukativne radionice za djecu, roditelje i nastavnike u osnovnim i srednjim školama širom Bosne i Hercegovine. Edukativne radionice održane su u više od 45 škola, sa preko 1700 prisutnih učenika i roditelja, kao i preko 230 nastavnika osnovnih i srednjih škola. Radionice su realizirane suradnji sa Federalnom upravom policije (FMUP), Državnom agencijom za istrage i zaštitu (SIPA) i partnerskom organizacijom Udružene žene Banja Luka. U cilju podizanja svijesti djece, roditelja i nastavnog kadra o problemu online zloupotrebe djece posredstvom informacijskih i komunikacijskih tehnologija u organizaciji MFS-EMMAUS realizirane su edukativne radionice za djecu, roditelje i nastavnike u osnovnim i srednjim školama širom Bosne i Hercegovine na temu „Surfaj sigurno“. Učesnici radionica educirani su o sigurnom korištenju interneta i upoznati sa pozitivnim i negativnim sadržajima sa kojima se mogu susresti tokom korištenja istog. Za roditelje i nastavnike ove radionice su od izuzetne koristi u daljem radu sa djecom i upoznati su sa mogućnostima zaštite djece. Edukativne radionice održane su u više od 45 škola, sa preko 1700 prisutnih učenika i roditelja, kao i preko 230 nastavnika osnovnih i srednjih škola. Ove aktivnosti su rezultirale intenziviranjem edukacije o sigurnosti na internetu u školama širom BiH, kao i postavljanjem portala www.sigurnodijete.ba kao „homepage“ ili početne stranice u kabinetima informatike u većini škola uključenih u projekat. Posebno su značajne radionice u školama koje su dodatno realizirane kao rezultat uspostavljene suradnje i na inicijativu samih škola, jer pokazuju uspješnost MFS-EMMAUS inicijative i aktivnosti. Kroz angažman Vijeća roditelja i paralelne uključenosti Vijeća učenika, MFS-EMMAUS povećao je potencijale za kontinuirano elektronsko obrazovanje među roditeljima i u budućnosti, odnosno nakon završetka projekta.

Udruženje „Novi put“ je tokom implementacije projekta „STOP dječijoj pornografiji i pedofiliji“ realizovalo 8 interaktivnih edukativnih radionica za djecu rizičnog uzrasta od 12 do 15 godina, nastavni kadar i pedagoge u osnovnim školama, domovima za nezbrinutu djecu na području HNK u svrhu podizanja svijesti o postojanju problema u BiH te prevencije pojava oblika.

U Tuzli je u organizaciji NVO „Zemlja djece“ tokom proteklog šestomjesečnog perioda u OŠ Miladije/ PŠ Solana, te u OŠ Mejdan, kroz Program prevencije vršnjačkog nasilja obuhvaćeno pet aktuelnih tema. Tako je prepoznata i važnost preventivnog rada na polju cyber nasilja. U VI razredima obje navedene škole realizovane su 3 radionice na pomenutu tematiku, gdje je učešće dalo oko 70 učenika osnovnih škola. Šesti razredi evidentirani su kao uzrast u kojem naglo raste interes za

služenjem internetom, kao i interes za oglašavanjem na globalnim mrežama. U skladu s tim, djeca su upozorena na opasnosti koje se kriju pri formiranju profila na javnim mrežama, otkrivanja svojih ličnih podataka, te posebno opasnosti od navođenja i manipulisanja nepoznatih i opasnih ljudi stiču korist preko nevinih žrtava – djece korisnika interneta.

Nažalost, iako je to bilo planirano, u ovom strateškom periodu nije organizovano niti jedno predavanje na ovu temu za osoblje Fakulteta u Bosni i Hercegovini. Bilo bi neophodno realizovati ovu aktivnost u narednom strateškom periodu.

Mjera I-m4

Naziv aktivnosti: **Uključivanje u kampanju „Safer Internet Day“ i obilježavanje Dana sigurnijeg interneta.**

Opis aktivnosti:	Povodom Dana sigurnijeg interneta, koji se obilježava svake godine u februaru, organizovati brojne aktivnosti i projekte za djecu, roditelje i nastavnike, koji imaju za cilj da promovišu sigurnije i odgovornije korištenje <i>online</i> tehnologija i mobilnih telefona (npr. seminari, diskusije, okrugli stolovi, otvorena predavanja za roditelje, društvene aktivnosti kao što su takmičenja i kvizovi za djecu itd.).
Vrijeme izvršenja-rok:	Kontinuirano
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH/ Ministarstvo sigurnosti BiH
Mogući rizici:	Nedovoljna svijest o potrebi obilježavanja ovakvih i sličnih događaja u BiH

MFS-EMMAUS, je u suradnji sa međunarodnom organizacijom Insafe, inicirao formiranje SID (Safer Internet Day) Komiteta BiH 2011. godine s ciljem realizacije preventivnih i promotivnih aktivnosti na zaštiti djece i mladih pri korištenju informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Komitetom predsjedava Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima, a članovi su predstavnici Regulatorne agencije za komunikacije BiH, Udruženja Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Save the Children, OneWorldSEE, Microsoft-a BiH. Obilježavanje Dana sigurnijeg interneta je samo jedna u nizu aktivnosti koje ove organizacije zajednički i pojedinačno provode s ciljem upoznavanja djece i roditelja o rizicima koje internet nosi, te kako se adekvatno zaštititi od istih. Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine i Komitet za obilježavanje Dana sigurnijeg interneta u Bosni i Hercegovini realizirali su obilježavanje Dana sigurnijeg interneta u BiH 2011., 2012. i 2013. godine, u sklopu aktivnosti kampanje „Surfaj sigurno“, organiziranjem javnih događaja kao što su prezentacije, radionice, informativni štandovi, promocija video spotova i distribucija informativnih i promotivnih materijala i sl, uz uključivanje zainteresiranih osnovnih i srednjih škola, učenika, te medija. Aktivnosti povodom obilježavanja Dana sigurnijeg interneta realizuju se treću godinu zaredom u Bosni i Hercegovini, a u suradnji sa mrežom Insafe. Obilježavanje ovog dana (Safer Internet Day) mreža Insafe organizuje svake godine početkom februara u cilju promocije sigurnijeg i odgovornijeg korištenja online tehnologija i mobilnih telefona, a posebno među djecom i mladima širom svijeta.

Na inicijativu Ombudsmana za djecu RS a u suradnji sa Agencijom za informaciono društvo Republike Srpske Dan sigurnijeg interneta obilježava se već tri godine. Tako je 2011.godine Dan obilježen pod motom „To je više od igre, to je tvoj život“ kada je u OŠ “Dositej Obradović“ u Banjaluci promovisana internet stranica www.djecanainternetu.org. i prigodan vodič pod naslovom: “Djeca na internetu“. Pored toga, 2012. godine Međunarodni dan sigurnijeg interneta obilježen je i u Tehničkoj školi u Banjaluci pod motom „Otkrijmo digitalni svijet zajedno ... bezbjedno!“ Održana je prigodna Konferencija na datu temu. Konferenciji su prisustvovali predstavnici nadležnih ministarstava, profesori iz oblasti komunikologije, informatike i psihologije i naravno učenici osnovnih i srednjih škola. Ove godine je u OŠ “Ivo Andrić” u Banjaluci održana konferencija pod motom “Prava i odgovornosti djece na internetu”. Konferencija je okupila predstavnike ministarstava, Republičkog pedagoškog zavoda, učenike i profesore. I u Centru za obrazovanje, vaspitanje i rehabilitaciju slušanja i govora obilježen je Dan sigurnog interneta održavanjem radionice “Poveži se s poštovanjem” za tridesetak učenika a s ciljem njihove edukacije o opasnostima na internetu.

Organizovanje obilježavanja dana sigurnijeg interneta svake godine prate i mediji koji su ove godine posebno bili zainteresovani za podatke dobijene u istraživanju “Eksploatacija djece na internetu” koje je Institucija radila u saradnji sa Save the Childrenom.

Mjera I-m5

Naziv aktivnosti: **Podizanja svijesti o postojanju i prisutnosti problema.**

Opis aktivnosti:	Kampanje i obrazovni programi putem škola, medija, NVO-a, namijenjeni roditeljima, nastavnicima, djeci, svim korisnicima Interneta, u cilju podizanja svijesti o postojanju i prisutnosti problema kroz: <ul style="list-style-type: none"> - edukaciju nastavnika putem seminara u organizaciji nadležnih organa (pedagoški zavodi i sl.) - edukaciju djece, roditelja, svih korisnika Interneta o korištenju novih tehnologija u cilju prevencije zloupotrebe Interneta i mobilnih telefona - razvijanje programa koji promovišu sigurno korištenje Interneta, - trajno senzibiliziranje stručnjaka i javnosti za problematiku seksualnog zlostavljanja djece i pedofilije - pokretanje procesa za razmjenu podataka i iskustava između nadležnih organa - iniciranje većeg angažmana NVO-a u vezi s ovom problematikom - mjere u cilju iskorjenjivanja uzroka (siromaštvo i sl.) seksualnog iskorištavanja djece - uključivanje mladih i djece u aktivnosti (seminari, obuke i sl.)
Vrijeme izvršenja-rok:	Kontinuirano
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH/ Ministarstvo sigurnosti BiH
Mogući rizici:	Nedovoljna prethodna iskustva u vezi istih ili sličnih kampanja.

18

Kada je u pitanju proces zagovaranja Akcionog plana i njegove promocije, tačnije aktivnosti koje su sadržane u njemu, urađeno je relativno mnogo aktivnosti. Prva aktivnost u okviru ove strateške mjere koja je bila planirana je edukacija nastavnika o datom problemu putem pedagoških zavoda i sl. U sklopu projekta „Sveobuhvatan pristup rješavanju problema dječije pornografije u BiH“ NVO MFS Emmaus i NVO Udružene žene Banja Luka su organizovale edukativne radionice za djecu, roditelje i nastavnike u osnovnim i srednjim školama širom Bosne i Hercegovine. Edukativne radionice održane su u više od 45 škola, sa preko 1700 prisutnih učenika i roditelja, kao i preko 230 nastavnika osnovnih i srednjih škola. Radionice su realizirane suradnji sa Federalnom upravom policije (FMUP), Državnom agencijom za istrage i zaštitu (SIPA) i partnerskom organizacijom Udružene žene Banja Luka. Udruženje „Novi put“ Mostar je u okviru projekta Zaštita prava djece žrtava zlostavljanja, pedofilije i prosjačenja u HNK i ZŽH“ organizovao dvije radionice za pedagoge, psihologe i nastavno osoblje sa područja HNK i ZHK. U cilju izgradnje kapaciteta nastavnog kadra za održiv nastavak edukativnih radionica u školama organizovane su posebne interaktivne i praktične radionice za nastavni kadar (ToT), u organizaciji NVO EMMAUS, na kojima su učestvovali i predstavnici nekoliko prosvjetno-pedagoških zavoda. Tri radionice za nastavni kadar (ToT radionice) realizovane su s odabranim brojem nastavnika informatike i drugih nastavnika iz škola u kojima informatika nije uključena u školske programe za određene ciljne skupine. Radionice su održane u Sarajevu, Banja Luci i Tuzli, te su provedene na interaktivan i praktičan način. Prisustvovalo im je 68 nastavnika uključujući pedagoge, direktore škola, kao i predstavnike prosvjetno-pedagoških zavoda. Radionice su izuzetno dobro prihvaćene od strane nastavnog kadra i ocijenjene kao odlične i korisne, te su rezultirale uspostavljanjem osnova za dalju suradnju sa učesnicima prilikom drugih sličnih aktivnosti, kao što je obilježavanje Dana sigurnijeg interneta. Učesnici ovih radionica inicirali su uspostavu posebne web stranice na portalu sigurnodijete.ba – www.e-school.sigurnodijete.ba koja se koristi kao platforma za umrežavanje nastavnog kadra.

Kada je u pitanju planirana aktivnost edukacije djece u cilju prevencije zloupotrebe interneta i mobilnih telefona, registrovane su slijedeće aktivnosti. Udruženje „Novi put“ je tokom implementacije projekta „STOP dječijoj pornografiji i pedofiliji“ realizovalo 8 interaktivnih edukativnih radionica za djecu rizičnog uzrasta od 12 do 15 godina, nastavni kadar i pedagoge u osnovnim školama, domovima za nezbrinutu djecu na području HNK u svrhu podizanja svijesti o postojanju problema u BiH te prevencije javnih oblika. U sklopu Dnevnog centra za djecu uključenu u život i/ili rad na ulici i djecu u riziku u Banja Luci (koji vodi udruženje Nova generacija) organizovane su (od strane udruženja) razne radionice na temu nasilja, trgovine, pedofilije i sličnog. Radionice su unaprijed osmišljene i dobro pripremljene. Na ovu temu se sa djecom koja dolaze u Dnevni centar povremeno razgovara i na radionici koja se zove „Čajanka“ a ima savjetodavni karakter.

Ombudsman za djecu RS: Edukaciju djece u cilju prevencije zloupotrebe interneta i mobilnih telefona Ombudsman za djecu radio je u nekoliko navrata, od čega izdvajamo: Edukacija u saradnji sa MUP-om tokom 2011. i 2012.godine kroz koju je prošlo preko 200 osnovaca-već je prethodno opisana; Radionice „Djeca i internet“ u 2011. godini su održane u 18 škola, od čega 5 srednjih i 13 osnovnih, u 11 opština, tako da su edukacijom obuhvaćena djeca iz svih dijelova Republike Srpske. U 18 škola u kojima su održane radionice učestvovalo je oko 600 učenika, te jedan broj nastavnog osoblja, stručnih saradnika škole, kao i predstavnika savjeta roditelja. Cilj radionica bio je: edukacija djece o prednostima i rizicima interneta, prepoznavanje elemenata e-nasilja i reagovanja u tim situacijama, odgovorno i etičko korišćenje interneta, upoznavanje sa stranicom www.djecanainternetu.org i podsticanje na razgovor i prijavljivanje svih slučajeva koji ih uznemiravaju ili povređuju. Radionice su realizovali zaposleni u Ombudsmanu za djecu i docent dr Tatjana Duronjić-Tapavički, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci, docent dr Tamara Pribišev-Beleslin, Filozofski fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci i Ljubica Predić, ing. elektrotehnike iz Agencije za informaciono društvo RS. Tokom 2010, 2011. i 2012.godine u sklopu radionica “O tvojim pravima u tvojoj školi” koje vodi osoblje Ombudsmana za djecu jedna od tema bila je slobodno vrijeme, pa su neizostavan dio radionica bili i sigurno korišćenje interneta i mobilnih telefona. Učenici, uglavnom članovi savjeta učenika, iz oko 90 osnovnih i srednjih škola širom Republike dobili su informacije o mogućnostima povrede njihovih prava na internetu. Na svim radionicama djeca su dobila brošuru “Moja prava do punoljetstva” i “Djeca na internetu”. Tokom radionica došlo se do saznanja da su neka djeca imala iskustva sa porukama neprimjerenog sadržaja od nepoznatih pošiljaoca na mobilnom, ili internetu. U takvim situacijama prekidali su komunikaciju, a sa drugima o tome nisu razgovarali. Jedan broj učenika je imao potrebu da neka svoja iskustva podijeli sa voditeljima radionice, očekujući odgovore na neke problemske situacije koje su imali na internetu.

U Tuzli su također održane 2 radionice u OŠ Mejdan i OŠ Miladije na temu Cyber nasilje, u organizaciji NVO Zemlja djece.

Kada su u pitanju edukacije roditelja u cilju prevencije zloupotrebe interneta i mobilnih telefona, ostvarene su sljedeće aktivnosti. Udruženje „Novi put“ je u okviru projekta „STOP dječijoj pornografiji i pedofiliji“, i „Zaštita prava djece žrtava zlostavljanja, pedofilije i prosjačenja u HNK i ZŽH“ održalo radionice za roditelje s ciljem zaštite djece i prevencije zloupotrebe interneta.

Ombudsman za djecu RS: Institucija je u cilju prevencije zloupotrebe interneta i mobilnih telefona u nekoliko navrata razgovarala s roditeljima. U OŠ “Branko Radičević” 2011. godine Ombudsman za djecu mr Nada Grahovac razgovarala je s roditeljima o brojnim pravima djeteta pa i o mogućnostima povrede prava djeteta putem interneta i mobilnih telefona. Razgovor sa roditeljima organizovan je 2011.godine u OŠ „Mladen Stojanović“ u Bronzanom Majdanu za roditelje članove savjeta roditelja, a edukaciju su vodili zajedno predstavnici Ombudsmana i MUP-a. Tokom 2012.godine Ombudsman za djecu je organizovao fokus grupne intervju sa roditeljima za potrebe istraživanja u sklopu Projekta „Prevencija eksploatacije djece u Jugoistočnoj Evropi“, podržanog od Save the Childrena, u 4 škole. Nakon zvaničnog dijela fokus grupnog intervjua mnogi roditelji su tražili dodatne informacije o mogućnostima zaštite djece na internetu i istakli da sami malo znaju o tome, te da su nakon ovih razgovora spremni promijeniti svoj odnos prema ovoj temi. U toku 2013.godine na poziv

predsjednika savjeta roditelja OŠ „Sveti Sava“ Zvornik, održan je sastanak savjeta roditelja, uprave škole i stručnog tima škole sa Ombudsmanom za djecu, a jedna od tema bilo je i zloupotreba djece putem interneta i mobilnih telefona. Govoreći uopšte o pravima djeteta, dogovoreno je da početkom školske godine u ovoj školi Ombudsman organizuje radionicu na temu prednosti i rizika korišćenja interneta.

NVO EMMAUS iz Sarajeva je u edukativne radionice realizirane u osnovnim i srednjim školama širom Bosne i Hercegovine na temu „Surfaj sigurno“, osim djece i nastavnika, uključila i roditelje. Posebno su značajne radionice u školama koje su dodatno realizirane kao rezultat uspostavljene suradnje i na inicijativu samih škola, jer pokazuju uspješnost MFS-EMMAUS inicijative i aktivnosti. Sve ove aktivnosti su uključivale tematiku sprečavanja zloupotrebe posredstvom telekomunikacijskih tehnologija, te tako i mobilne telefonije. Kroz angažman Vijeća roditelja i paralelne uključenosti Vijeća učenika, MFS-EMMAUS povećao je potencijale za kontinuirano elektronsko obrazovanje među roditeljima i u budućnosti, odnosno nakon završetka projekta.

Nažalost, iako je to strateški bilo isplanirano, moramo konstatovati da nisu razvijeni zasebni programi koji promovišu sigurno korištenje interneta, te moramo konstatovati da se u budućnosti očekuje određen broj aktivnosti i u ovom smjeru.

Kada su u pitanju aktivnosti na razvijanju specijalnih programa za trajno senzibiliziranje stručnjaka za ovaj fenomen, urađeno se slijedeće. Na potrebu takvog programa upravo ukazuju stručnjaci iz različitih oblasti, koji su kroz pomenute fokus grupe (npr. Aktivnosti Ombudsmana za djecu RS) izrazili potrebu za dodatnom edukacijom i senzibilizacijom svih, s obzirom da je znanje najbolja prevencija i najsigurnija zaštita. Značajan napredak u sprečavanju online zloupotrebe djece i mladih posredstvom informacijskih tehnologija postignut je i 2010. godine kada je MFS-EMMAUS ostvario privremeno članstvo u mreži INHOPE - međunarodnom udruženju Internet hotline-a, vodećoj organizaciji u svijetu za upravljanje SOS linijama za prijavu neprimjerenih online sadržaja, što je u novembru 2012. godine rezultiralo ostvarivanjem punopravnog članstva, čime je BiH – koja je posredstvom MFS-EMMAUS-a postala 42. zemlja članica - omogućen pristup svjetskoj bazi podataka kojom rukovodi INHOPE, efikasna suradnja i razmjena podataka iz ove oblasti sa ostalim zemljama članicama, te time efikasnijija borba protiv ove pojave u BiH, regiji i svijetu.

Kao rezultat uspješne suradnje i zalaganja MFS-EMMAUS-a na aktivnostima zaštite djece od zloupotrebe putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija, u aprilu 2013. godine na Generalnoj skupštini INHOPE-a održanoj u Rigi, Latvija, predstavnica MFS-EMMAUS-a izabrana je za članicu Izvršnog odbora INHOPE-a. Članstvo u ovom izuzetno značajnom tijelu omogućit će veću uključenost MFS-EMMAUS-a u aktivnosti INHOPE-a u regiji i svijetu, te intenziviranje aktivnosti na uključenju Bosne i Hercegovine u Program sigurnijeg interneta koji realizira i podržava Europska komisija, a samim tim doprinijeti rješavanju problema zloupotrebe djece posredstvom IK tehnologija, kao i sprečavanju objavljivanja ilegalnog, štetnog ili neprimjerenog sadržaja na internetu kojem su djeca i mladi izloženi. Tako su na regionalnom treningu INHOPE-a održanom u Sarajevu 14-15.05.2013. pored učesnika iz drugih zemalja regije, predstavnici FUP, MUP RS, Policije BD i MFS-EMMAUS-a obučeni su potrebnim vještinama i znanjima za učinkovito praćenje internet sadržaja. Na obuci su predstavljeni razni alati-aplikacije (online i offline) za učinkovito pronalaženje lokacije internet sadržaja. Uspostavljena je i bolja koordinacija između agencija za sprovedbu zakona i online SOS linija.

Da li je razvijen program za pokretanje razmjene podataka i iskustava između nadležnih organa? Za potrebe analize ove aktivnosti, iznijet ćemo mišljenje odgovornih u Uredu Ombudsmana za djecu RS. Prema njima, Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u BiH i Protokol o postupanju u slučajevima nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece u Republici Srpskoj vrlo precizno definišu i nasilje putem interneta, ali i obavezuju na međusobnu suradnju sve nadležne institucije. Ovdje se prvenstveno misli na obaveze suradnje i u dijelu prevencije ali i u dijelu razmjene iskustava. Recimo, kada je u pitanju Protokol o postupanju u slučajevima nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece u

Republici Srpskoj sva ministarstva imaju obavezu voditi odgovarajuću evidenciju zaštićenih podataka, a Ministarstvo porodice, omladine i sporta RS nadležno je za izradu godišnjeg izvještaja na osnovu podataka dobijenih od ostalih nadležnih ministarstava. Stoga je realno očekivati da prvi izvještaj o nasilju nad djecom, 2014.g.u Republici Srpskoj treba da pokaže ne samo prisutnost problema (broj djece, uzrast, pol, vrstu nasilja, počinoce, preduzete mjere, uspostavljenu saradnju, prevenciju) već i da ukaže u kojem dijelu koji dio sistema treba dodatno jačati radi zaštite djece. Veoma ohrabruju i aktivnosti NVO EMMAUS, koja u okviru svojih projekta razvija i procedure za razmjenu podataka o prijavama slučajeva zlostrebe djece putem IKT između policijskih agencija i MFS-EMMAUS-a. Također permanentno rade i na uspostavljanju portala e-school.sigurnodijete.ba za razmjenu iskustava i dobrih praksi, te umrežavanje obrazovnog kadra BiH u ovoj oblasti.

Da li je razvijen program animiranja angažmana NVOa u pogledu problematike „dječije pornografije“

U toku 2009. godine Ministarstvo sigurnosti BiH je u partnerstvu sa Save the Childrenom organiziralo seminar za nevladine organizacije o preventivnom radu na polju borbe protiv dječije pornografije i ostalih oblika nasilja na internetu na kojoj je prisustvovalo više od 20 različitih NVO. Seminar je također obuhvatio i sesiju o vođenju Centra za sigurni internet čiji je predavač bio Georgi Apostolov, ispred organizacije ARC fund koja vodi takav centar u Bugarskoj te je uz to član InHOPE mreže hotline providera. Cilj seminara bio je upoznati predstavnike civilnog društva sa koncepcijama preventivnog rada s djecom na temu zaštite od nasilja na internetu, mehanizama prevencije i izvještavanja. Nakon seminara, raspisan je konkurs za NVO sektor u cilju odabira NVO partnera na projektu koji bi vodio Centar za sigurni internet BiH, postao članom InHOPE mreže, dok bi se preostali kandidati ojačali da sami rade na podizanju svijesti o ovom fenomenu. Osim toga Save the Children je aktivno radio na jačanju partnera MFS Emmusa na uspostavljanju Centra za sigurni internet te je u sve treninge koje je organizirao uključivao uposlenike ove organizacije te im organizirao dvije studijske posjete: posjeta Centru za sigurni internet u Bugarskoj koji vodi ARC fond te posjeta Centru za sigurni internet u Poljskoj koji vode organizacije Nobody's Children Foundation i NASK (Research and Academic Computer Network).

21

2.2. Harmonizacija, izmjena i dopuna zakonodavnog okvira u BIH

Cilj: II

Harmonizacija, izmjena i dopuna zakonodavnog okvira u BIH.

Nosilac aktivnosti:

Ministarstvo pravde u saradnji s Ministarstvom sigurnosti, Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH

Učesnici radne grupe:

- Entitetska ministarstva pravde, unutrašnjih poslova i saobraćaja i veza i nadležne institucije Brčko Distrikta BiH
- Tužilaštva na svim nivoima

Zakonodavni okvir BiH nije zadovoljavajući. Tako bi glasila najjednostavnija rečenica koja bi trebala opisati stanje u ovom sektoru. Prije svega potrebno je pooštriti zakonske kazne, ubrzati proceduru, uspostaviti zakon po kojem krivična djela vezano za pedofiliju i silovanja djece ne zastarjevaju. Potrebno je formiranje baze podataka počinioca kao i DNK baze, (po uzoru na *Marijin zakon u Srbiji*). Razviti niz mjera kojima bi se zabranilo pedofilima prilaz školama i vrtićima. Problem je i stručnosti osoba koje dolaze u kontakt sa djecom koja su žrtve seksualnog nasilja i zlostrebe, i sekundarne viktimizacije žrtve. U praksi se dešava da je više zaštićen izvršilac nego samo dijete. Ovo je samo kratki abstrakt, koji treba da pokaže ipak nezadovoljavajuće stanje u oblasti zakonodavstva, kada je u pitanju ovaj fenomen koji je predmet ovog Izvještaja.

Međunarodne konvencije koje su ratifikovane od strane Bosne i Hercegovine obavezuju nadležne da, između ostalog, pruže maksimalnu zaštitu djeci od svih oblika nasilja, te da preduzmu sve potrebne mjere na pružanju pomoći i podrške djeci žrtvama bilo kog oblika nasilja, kao i na podizanju svijesti građana o neprihvatljivosti bilo kakvog oblika zlostrebe i iskorišćavanja djeteta, a posebno nasilja

nad djetetom. Usklađivanje zakonodavstva jeste proces, ali se on odvija suviše sporo. Taj proces zahtijeva i pored usklađivanja zakonodavstva i donošenje planova i programa djelovanja, uspostavljanje saradnje nadležnih službi i institucija, praćenje ostvarivanja prava djeteta, vođenje odgovarajućih evidencija, izradu izvještaja u svakom segmentu i analizu postignutog, da bi se mogle planirati nove aktivnosti

Krivična djela koja tretiraju dječiju pornografiju u Bosni i Hercegovini uređena su entitetskim krivičnim zakonodavstvom i krivičnim zakonom Brčko distrikta (KZFBiH, KZRS i KZBD). Definicije koje se odnose na dječiju pornografiju nisu precizne i na različit način posmatraju pojam dječije pornografije. U krivičnim zakonima je različito definisana proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije. Pored navedenog u ovim zakonima, koji definišu dječiju pornografiju, nije na jednak način usaglašena dob djeteta koja je utvrđena u okviru Konvencije o cyber kriminalu u članu 9. gdje je utvrđena najniža predviđena dob djeteta do 16 godina. Interesantno je napomenuti da je Konvencija o visokotehnološkom kriminalu ipak ostavila na volju domaćem zakonodavstvu da odredi granice do kada se računa dijete, a do kada maloljetnik. Bitno je napomenuti da u svim zemljama potpisnicama ove konvencije nije ista starosna granica kada se dostiže punoljetstvo. Takođe domaćem zakonodavstvu je ostavljeno koje će članove konvencije i na koji način implementirati, kao i visine kazni. Iz svega navedenog možemo zaključiti da je Konvencija ipak više upućujući okvir sa dominantnim instuktivnim karakterom.

Osnovni oblik zaštite djece od pornografije kao organizovane kriminalne aktivnosti sadržan je u okviru krivičnih zakona koji se primjenjuju u BiH, a koja tretiraju ovu problematiku na entitetskom nivou, ne na državnom. Krivična djela koja se direktno odnose na „dječiju pornografiju“ uređena su entitetskim krivičnim zakonodavstvom. Ovi zakoni (Krivični zakoni FBiH, RS-a i Brčko Distrikta BiH) u nadležnosti su kantonalnih i okružnih tužilaštava u BiH, te javnog tužilaštva Brčko Distrikta BiH. Prema navedenim zakonima, pod krivičnim djelima koji se smatraju „dječijom pornografijom“ obuhvaćeni su proizvodnja, posjedovanje, distribucija, prodaja materijala pornografskog sadržaja djeteta ili maloljetnika, s tim da krivične norme u entitetskim zakonima nisu ujednačene, tako da iste nisu u potpunosti inkorporirale Fakultativni protokol uz Konvenciju Ujedinjenih naroda o pravima djeteta, o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji. Preporuka koja se odnosila na harmonizaciju entitetskih zakona još uvijek nije provedena. Bosna i Hercegovina je prethodnih godina ratifikovala mnoštvo različitih konvencija, međutim postojeće zakonodavstvo koje se odnosi na krivična djela dječije pornografije (Konvenciju o cyber kriminalu VE, Konvencija VE o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja) nije harmonizovano u skladu s tim.

Noviji oblici zloupotrebe djece putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija, kao što su *sexting*, *grooming*, *cyberbullying*, nisu obuhvaćeni krivičnim zakonodavstvom u cijeloj BiH, što ujedno predstavlja problem prilikom primanja prijave o ovakvim djelima posredstvom SOS linije za pomoć. Naime „Sexting, grooming, cyberbullying“ jesu novi pojavni oblici klasičnih djela. Odnosno nazvani su novim riječnikom. Krivični zakon RS poznaje ovo krivično djelo. Članom 168. KZ RS je definisano da - stav 1: Ko grubim ponašanjem zlostavlja drugog ili mu time prouzrokuje teže fizičke ili duševne patnje, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine. Stav 2: Ako je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno prema djetetu ili maloljetnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom do dvije godine. Kao što se vidi ovdje nije naveden način izvršenja ili sredstvo kojim ili preko koga je izvršeno ovo krivično djelo. Na ovaj način je ostavljena dovoljna širina za buduće pojavne oblike i varijacije osnovnog oblika ovog krivičnog djela. Takođe je bitno napomenuti da po ovom pitanju već postoji praksa u tužilaštvima Republike Srpske.

Mjera II-m1

Naziv aktivnosti:	Pristupiti novim međunarodnim instrumentima.
Opis aktivnosti:	Osigurati kontinuirano praćenje i pristupanje međunarodnim konvencijama, protokolima i instrumentima koje se odnose na ovu oblast
Vrijeme izvršenja-rok:	Do 2011. godine
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH

Praćenje realizacije:	Ministarstvo pravde, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
Mogući rizici:	Procedura za pristupanje

Da li je osigurano kontinuirano praćenje i pristupanje međunarodnim konvencijama, protokolima i instrumentima koji se odnose na ovu oblast.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je u toku 2009 godine pristupila procesu ratifikacije Konvencije Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (zloupotrebe), Konvencije Vijeća Evrope o kontaktu s djecom i Konvencije o međunarodnom ostvarivanju prava za izdržavanje djeteta i drugim oblicima izdržavanja porodice. Konvencija VE o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja i Konvencija VE o kontaktu s djecom su u Bosni i Hercegovini stupili na snagu 01.03.2013.godine a Konvencija o međunarodnom ostvarivanju prava za izdržavanje djeteta i drugim oblicima izdržavanja porodice je stupila na snagu 01.02.2013. godine.

Ombudsman za djecu RS je 2012. godine u saradnji sa Ministarstvom porodice, omladina i sporta i Savjetom za djecu objavio „Izbor međunarodnih propisa o pravima djeteta“ koji treba da doprinese promociji novog odnosa prema djeci, a namijenjen je svima koji se u svom radu susreću s brojnim pitanjima dječijeg odrastanja. Ovaj priručnik sadrži najvažnije međunarodne dokumente o pravima djeteta, sa posebnim naglaskom na Opšte preporuke UN Komite za prava djeteta koje u BiH nisu „viđene“ a svakako su važan doprinos u unapređenju društvene brige za djecu.

Save the Children i MFS-EMMAUS su aktivno učestvovali u lobiranju za potpisivanje (14/11/12) i ratifikaciju Konvencije Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualne eksploatacije i zlostavljanja. Međutim, i pored činjenice da je BiH potpisala i ratificirala navedenu Konvenciju, neophodna je harmonizacija BiH zakonodavstva sa međunarodnim zakonima kako bi se osiguralo poštivanje pomenutih Konvencija, te tretirali noviji oblici zloupotrebe djece putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija, kao što su sexting, grooming, cyberbulling, koji nisu obuhvaćeni krivičnim zakonodavstvom u cjeloj BiH, tačnije o inkriminiranju ovih ponašanja govori samo KZ Republike Srpske..

23

Mjera II-m2

Naziv aktivnosti: Usklađivanje krivičnih zakona u BiH.

Opis aktivnosti:

- Poboljšati zakonsku regulativu u borbi protiv dječije pornografija: jasnije definirati članove zakona koji se odnose na dječiju pornografiju (član 211), razdvojiti posjedovanje kao posebnu stavku zakona, te istu razraditi malo detaljnije (količina materijala koji posjeduje).
- Izmjene i dopune postojećih krivičnih zakona u dijelu koji reguliše krivična djela borbe protiv dječije pornografije, prije svega misli se na KZ RS član 200. Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije, gdje nije regulisano posjedovanje kao element krivičnog djela. Usaglašavanje i izjednačavanje zapriječenih kazni za ova krivična djela, odnosno usaglašavanje ovih zakonskih rješenja sa KZ RS, KZ FBiH i KZ Brčko Distrikta.
- Harmonizacija zakona vezana za dječiju prostituciju -krivično djelo: „pribjegavanje“ dječijoj prostituciji, drugim riječima korištenje „seksualnih usluga“ djece koja se prostituiraju.
- Zakonsko regulisanje obaveza, odnosa i saradnje internet provajdera i agencija za sprovođenje zakona na nivou BiH, a sve u cilju lakše borbe protiv ove problematike (uzeti iskustva i zakonska rješenja zemalja u okruženju, formiranje crnih lista i drugo).
- Uspostava sistema zakonitog presretanja komunikacija u ovoj oblasti.

Vrijeme izvršenja-rok: Do 2011. godine

Izvor finansiranja: Budžeti institucija/agencija BiH

Praćenje realizacije:	Ministarstvo pravde, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstvo sigurnosti
Mogući rizici:	Procedura

Da li su jasnije definisani članovi zakona koji se odnose na dječiju pornografiju? Krivični zakoni u Bosni i Hercegovini uglavnom, sankcionišu krivična djela vezana za iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju; proizvodnju, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije i iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju. Uzmimo za primjer KZ Republike Srpske, koji u članu 199. propisuje da će onaj ko zlopotrijebi dijete ili maloljetno lice za izradu slika, audio-vizuelnog materijala ili drugih predmeta pornografske sadržine, ili dijete i maloljetno lice zlopotrijebi za pornografsku predstavu, biti kažnjen kaznom zatvora od jedne do osam godina. Upravo pomenuti Zakon, za krivično djelo proizvodnje, posjedovanja i prikazivanja dječije pornografije, u članu 200. KZRS, propisuje da će onaj ko posjeduje, nudi distribuirati, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini dostupnim spise, slike, audio-vizuelne ili druge predmete koji predstavljaju dječiju pornografiju ili ko takve materijale radi toga proizvodi, nabavlja ili drži ili ko prikaže dječiju pornografsku predstavu biti kažnjen kaznom zatvora do tri godine. Naveden je i kvalifikatorni oblik djela, tako ako je navedeno djelo izvršeno prema licu mlađem od 16 godine učinilac će se kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina, a ako su ta djela izvršena putem sredstava javnog informisanja ili putem interneta, izvršilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina. Ono što je interesantno za ovaj član, zbog čega smo ga izdvojili je i činjenica da u ovoj zakonskoj odredbi upravo postoji i definicija dječije pornografije tako da se pod pojmom dječije pornografije u smislu te odredbe podrazumijeva pornografski materijal koji vizuelno prikazuje „dijete ili maloljetno lice koje je učesnik evidentnog seksualnog ponašanja, kao i realistične slike koje prikazuju dijete ili maloljetno lice koje učestvuje u evidentnom seksualnom ponašanju.“ Težina ovog krivičnog djela ogleda se i u činjenici da je zakonom propisana kazna i za posjedovanje materijala koji sadrži elemente dječije pornografije. Na osnovu mišljenja većine profesionalaca u vladinom i nevladinom sektoru, koji su obavili mnoštvo istraživanja sa djecom, roditeljima i profesionalcima izdvojili smo osnovne prijedloge koji se tiču izmjena pomenutih zakona. Osnovne izmjene bi morale obuhvatiti aktivnosti kao što su: povećati dobnu granicu na dobrovoljni pristanak na polni odnos sa sadašnjih 14 na 16 godina; pooštriti kazne protiv počinitelja ovih krivičnih djela; zakonom utvrditi i dodatne mjere prema počiniocima ovih djela poslije izdržane kazne (liječenje-psihosocijalni tretman) i zabrana rada sa djecom; omogućiti da žrtva pokrene sudski proces nakon što je dostigla punoljetstvo; uspostaviti registar - bazu počinitelja ovih krivičnih djela na štetu djeteta, kako bi se onemogućilo da te osobe rade sa djecom u institucijama, sportskim ograničavanjima, volonterskim akcijama i dr; precizno utvrditi dobnu razliku za seksualne odnose sa djetetom i punoljetnog lica. Kada je u pitanju posljednja navedena preporuka „utvrditi dobnu razliku za seksualne odnose sa djetetom i punoljetnog lica“, većina prijedloga je na tragu preporuka da ta razlika može biti maksimalno pet (5) godina. Međutim, s druge strane prema mišljenju pojedinih profesionalaca, ovom preporukom bi se dovelo konfuzije jer bi prethodna preporuka značila da dijete od 16 godina može da ima spolni odnos sa osobom starijom od 21 godine, ali opet s druge strane, dijete od 15,5 godina ne smije da ima spolni odnos sa osobom starijom od 18 godina. Ovu odredbu bi trebalo kritički sagledati i donijeti jedinstven stav. Ono što je također jako važno u oblasti zakonskog tretiranja dječije pornografije je i neminovnost sankcionisanja novih krivičnih djela kao što su: posjedovanje dječije pornografije i svjestan pristup dječjoj pornografiji putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Na kraju, moramo napomenuti da su svi ovi prijedlozi naslonjeni na preporuke tzv. „Lanzarote konvencije“.

Da li je u krivičnim zakonima razdvojeno POSJEDOVANJE kao posebna stavka, i da li je ista preciznije opisana? Izmjenama Krivičnog zakona Republike Srpske iz 2010. godine i posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije propisano je kao radnja izvršenja krivičnog djela i propisana je kazna zatvora do tri godine. U ostalim Krivičnim zakonima u BIH, nemamo ovih odredbi, što svakako treba promjeniti u narednom periodu.

Da li su izvršene izmjene i dopune postojećih KZ-a u dijelovima koji se tiču PROIZVODNJE I PRIKAZIVANJA DJEČIJE PORNOGRAFIJE (posebnu pažnju obratiti na „posjedovanje kao element krivičnog djela“ KZ RS čl 200.)? Krivični zakon Republike Srpske propisuje, između ostalih, sljedeća krivična djela koja sadrže seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece, tj. u kojima se kao oštećeni

pojavljuju lica mlađa od 18 godina. Iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju (član 199. stav 1.) - Propisana kazna zatvora od jedne do osam godina; Proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije (član 200. stav 1.) - Propisana kazna zatvora do tri godine; Krivični zakonima FBiH i Brčko Distrikta nisu usklađeni u dijelovima koji se tiču PROIZVODNJE I PRIKAZIVANJA DJEČIJE PORNOGRAFIJE.

Da li je izvršeno usaglašavanje i izjednačavanje zapriječenih kazni za ovu vrstu krivičnih djela u KZ FBiH, KZ RS i KZ BDBiH)? Ne, kaznena politika nije harmonizirana, i na tome bi trebalo raditi u narednom periodu. Ono što djelimično zadovoljava postavljene kriterije, a vrijedno je pažnje je aktivnost Ministarstva sigurnosti BiH koje je u saradnji sa Save the Childrenom pokrenulo inicijativu za izmjene i harmonizaciju zakona u BiH kada je u pitanju problematika koje je tema ove evaluacije. Interdisciplinarna radna grupa je formirana i Nacrt prijedloga za izmjene je urađen međutim nikada nije usvojen, odnosno podržan na entitetskom nivou, što bi se nakon ratifikacije tzv. „Lanzarote Konvencije“ trebalo dogoditi.

Da li je izvršena harmonizacija zakona vezana za dječiju prostituciju – odnosno inkriminalciu označenu kao „prijegavanje“ dječijoj prostituciji, odnosno korištenja seksualnih usluga djece koja se prostitušu? Ne, ova odredba nije harmonizirana, i na tome bi trebalo raditi u narednom periodu

Da li je zakonom predviđena obaveza odnosa i saradnje internet provajdera i agencija za provedbu zakona na nivou BiH? Ne, ova obaveza nije predviđena, i na tome bi trebalo raditi u narednom periodu.

Da li je uspostavljen sistem zakonitog presretanja komunikacija u ovoj oblasti? Sistem za zakonito presretanje je uspostavljen i vrlo dobro funkcioniše, kako na nivou BiH, tako i na entitetskim nivoima. Zakonski osnov kada je u pitanju pokretanje tzv. posebnih istražnih radnji postoji i nije sporan. Naprotiv, prema opštem mišljenju stručne javnosti u Regionu JI Evrope i šire, jedan je od boljih je u Evropi. Međutim, problemi se javljaju na strani operatera telekomunikacija jer koriste nedostatak represivnih metoda prema njima, te slabe poluge države, kako bi izbjegli po njima bespotrebne materijalne troškove koje bi imali da nabave opremu kojom će isporučivati podatke od interesa u formatu prihvatljivom agencijama za sprovođenje zakona.

Da li je i na koji način u BiH uveden tzv REGISTAR PEDOFILA? Iako bi odgovor, u skladu sa onim što je planirano u Akcionom planu u načelu trebao da glasi: „ NE, nije uveden Registar pedofila“, za potrebe ovog Izvješaja predstaviti ćemo neke aktivnosti koje se na ovom planu dešavaju u BiH. Naime, Republika Srpska trenutno pokušava riješiti ovaj problem. Institucija Ombudsmana za djecu RS je nadležnom ministarstvu, pored brojnih preporuka vezanih za zaštitu djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, uputila i preporuku za uspostavljanje odgovarajuće evidencije-baze počinitelaca krivičnih djela na štetu djece, a u vezi sa zahtjevima Konvencije Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog zlostavljanja i zloupotreba. Stoga je ova aktivnost zabilježena kao pokušaj ostvarenja ove mjere Akcionog plana.

Mjera II-m3

Naziv aktivnosti:

Usklađivanje Zakona o krivičnom postupku u BiH.

Opis aktivnosti:

- Unaprjeđenje postojećih zakonskih procedura u cilju pretresa/pregleda/vještačenja sadržaja kompjutera (vještačenje, pretres ili pregled).
- Akcionim planom ili odgovarajućim pravilnikom/uputstvom o postupanju predvidjeti procedure za HITNOST u postupanju svih nadležnih institucija počev od Tužilaštva, ISP provajdera i drugih institucija za čijim se uključanjem ukaže potreba.
- Ovaj segment uključiti u postojeće baze podataka o izvršiocima i žrtvama krivičnih djela protiv djece (dječija pornografija, bludne radnje i sl. KD).

- Predmeti koji su upotrebljeni ili su bili namjenjeni za počinjenje kaznenog djela ili koji su nastali počinjenjem kaznenog djela oduzet će se kada postoji opasnost da će ponovno biti upotrebljeni za počinjenje kaznenog djela ili kada se radi zaštite opće sigurnosti i razlozi morala oduzimanje čini prijeko potrebnim, ako su vlasništvo počinitelja.

Vrijeme izvršenja-rok:	Do 2011. godine
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo pravde, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstvo sigurnosti
Mogući rizici:	Procedura

Procesuisanje izvršilaca krivičnih djela koja se odnose na dječiju pornografiju vrši se u entitetima po entitetskim zakonima o krivičnom postupku koji ova pitanja regulišu na identičan način. Prema rezultatima naše analize Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH u periodu implementacije Akcionog plana nije zaprimilo nijednu žalbu ili pritužbu vezano za ZKP-e u BiH, a kada je u pitanju problematika vezana za ovaj Izvještaj.

Da li je izvršeno unapređenje postojećih zakonskih procedura u cilju PRETRESA-PREGLEDA-VJEŠTAČENJA SADRŽAJA KOMPJUTERA? Ne, nije izvršeno, i na tome bi trebalo raditi u narednom periodu

Da li je izrađen poseban pravilnik ili neki drugi pravni akt kojim bi se predvidjele procedure HITNOSTI u postupanju svih nadležnih institucija u tretiranju ovih krivičnih djela? Ne, nije izrađen, i na tome bi trebalo raditi u narednom periodu

Da li je ovaj segment žrtava i izvršioaca (bludne radnje, dječija pornografija i sl.) uključen u postojeće baze podataka o izvršiocima i žrtvama KD-la na štetu djece? Djelimično samo u Republici Srpskoj, naime u Republici Srpskoj prema podacima MUP RS, zbirno evidentirani podaci se dalje raščlanjuju na način da se iz istih vidi za koje krivično djelo je podnesena prijava nadležnom tužilaštvu (bludne radnje, dječija pornografija i sl). Prema podacima tužilaštva dalje se vidi za koje krivično djelo je podignuta optužnica. Podaci se nalaze u brošuri nastaloj na osnovu istraživanja pod naslovom: *Seksualna eksploatacija djece u Republici Srpskoj.*

Da li je precizno razrađen koncept oduzimanja predmeta koji su upotrebljeni ili su bili namijenjeni za izvršenja KD-la, ili su nastali izvršenjem KD-la? Ne, nije precizno razrađen u cijeloj BiH, i na tome bi trebalo raditi u narednom periodu. Za potrebe ovog izvještaja moramo napomenuti da prema KZ RS, u djelima koja se tiču seksualnog zlostavljanja djece, predmete kojima je izvršeno krivično djelo ili su bili predmet izvršenja krivičnog djela je decidno navedeno da će biti oduzeti od strane suda.

Mjera II-m4

Naziv aktivnosti:	Iniciranje pripreme i potpisivanja protokola o saradnji institucija uključenih u suzbijanje dječije pornografije.
Opis aktivnosti:	- U okviru postojećih inicijativa koje se odnose na Protokol o saradnji uključiti i oblast dječije pornografije. Potrebno je izraditi jedinstven protokol s jasno definiranim nadležnostima institucija u postupanju prilikom zaštite djece od bilo kakvog vida nasilja nad njima, a ne razdvajati prema oblicima nasilja. Protokol bi trebao da obavezuje sve institucije koje se dotiču sa problemom bilo kojeg vida nasilja nad djecom. Izradu ovakvog protokola nalaže potreba za postojanjem konkretnih uputa i smjernica za postupanje nadležnih institucija u BiH, a dobra praksa susjednih zemalja ističe da je bolje imati jedan takav sveobuhvatna protokol nego više njih, kojim bi se služile sve nadležne institucije u postupcima zaštite djece od zlostavljanja.
Vrijeme izvršenja-rok:	Do 2011. godine

Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo pravde, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstvo sigurnosti
Mogući rizici:	Nedostatak adekvatne obuke za rad na navedenoj problematici (policija, tužilaštvo, sud) i tehničke opreme za pregled računara.

Protokoli i interinstitucionalna saradnja: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH još uvijek nije poduzelo aktivnosti vezane za izradu protokola između institucija na polju tretmana dječije pornografije na nivou cijele Bosne i Hercegovine. Međutim, na entitetskim nivoima situacija je nešto bolja. U Republici Srpskoj potpisan je Protokol o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece koji definiše postupanje nadležnih institucija u slučaju saznanja ili prijave za bilo koji oblik nasilja nad djetetom, obavezuje na njihovu međusobnu saradnju u postupanju prilikom zaštite djece od bilo kojeg vida nasilja. Protokol definiše nasilje i procedure postupanja, i ne pravi razliku u procedurama vezano za pojedine vrste nasilja. Protokol treba da bude i u funkciji prevencije i edukacije, ali prije svega treba da učini odgovornijim nadležne institucije i službe na preduzimanje potrebnih mjera iz njihove nadležnosti radi zaštite prava i interesa djeteta. Protokol o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece koji su potpisala četiri ministarstva: Ministarstvo prosvjete i kulture RS; Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS, Ministarstvo unutrašnjih poslova RS i Ministarstvo porodice, omladine i sporta RS. U Protokolu su jasno navedene nadležnosti svakog od ministarstava, ali još uvijek nema pokazatelja koji se odnose na primjenu Protokola u praksi. Protokol je potpisan 20. novembra 2012. godine. Kao dobar primjer koji promoviše aktivnosti u pravcu ostvarivanja strateških ciljeva ovog Akcionog plana je svakako i aktivnost Udruženja Nova generacija iz Banja Luke. Naime, ovo udruženje je u martu mjesecu 2013. godine zajedno sa Udruženjem Udružene žene Banja Luka potpisalo Protokol o postupanju sa djecom žrtvama rodno zasnovanog nasilja gdje je svakako obuhvaćeno i seksualno nasilje. Potpisnici ovog protokola ispred državnih institucija su: JU Centar za socijalni rad Banjaluka, Centar javne bezbjednosti Banjaluka, Centar za besplatnu pravnu pomoć, Centar za mentalno zdravlje, Psihijatrijska klinika Banjaluka, Gener centar Vlade RS, Okružno tužilaštvo Banjaluka i Osnovni okružni sud Banjaluka. Ova organizacija je potpisala i Protokol o postupanju u slučaju prosjačenja koji također obuhvata i tretman djece koja su žrtve seksualnog nasilja i eksploatacije. Ostali predviđeni potpisnici ovog Protokola su Grad Banjaluka - Administrativna služba grada, JU Centar za socijalni rad Banjaluka, Centar javne bezbjednosti Banjaluka, SIPA - Regionalna kancelarija Banjaluka, Služba za poslove sa strancima - Terenski centar Banjaluka, JZU Dom zdravlja Banjaluka i Klinički centar Banjaluka. Ovaj Protokol još uvijek nije potpisan od strane svih relevantnih aktera, što se očekuje do kraja godine. Iako se radi o primjerima dobre prakse, moramo konstatovati da su oba protokola na lokalnom nivou i da bi ovakvu vrstu saradnje bilo neophodno proširiti u narednom periodu.

Da li je razrađen jedinstveni PROTOKOL s jasno definisanim nadležnostima institucija u postupanju prilikom zaštite djece od bilo kojeg vida nasilja nad njima (bez razdvajanja po oblicima nasilja)? Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je u 2012 godini radilo na izradu *Smjernica za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini*. Smjernicama su obuhvaćeni svi vidovi nasilja nad djecom uključujući i dječiju pornografiju. Smjernicama su jasno definisane instrukcije na koji način institucije treba da postupaju u svim slučajevima kada identifikuju da je dijete žrtva bilo kojeg vida nasilja. Smjernice je usvojilo ministarstvo, a u narednom periodu će biti objavljene u Službenom glasniku BiH. Tekst Smjernica je prezentovan i distribuiran nižim nivoima vlasti, a u narednom periodu planirana je i izrada Smjernica za medije i provođenje edukativnih radionica o primjeni Smjernica.

2.3. Jačanje institucionalnih kapaciteta u BiH

Cilj: III Ojačati kapacitete policija koje su uključene u borbu protiv dječije pornografije

Nosilac aktivnosti:	Ministarstvo sigurnosti BiH
Učesnici:	<ul style="list-style-type: none">- Ministarstvo sigurnosti- SIPA- Interpol- Entitetski MUP-ovi- Policija Brčko Distrikta BiH- Tužilaštva BiH i entiteta- Ministarstva obrazovanja

Zaključak, koji moramo izvesti za cjelokupan cilj je da Bosna i Hercegovina nažalost još uvijek nema adekvatne institucionalne kapacitete za borbu protiv ovog kriminala, niti se isti razvijaju ili jačaju. Iako je inicijalno planirana uspostava odjela za Cyber kriminal u okviru agencija za sprovedbu zakona u BiH, taj Odjel je uspostavljen samo u MUP-u Republike Srpske, dok Federalna uprava policije i Policija Brčko distrikta nisu uradile ništa na tom planu. Uz to, neophodna tehnička oprema za borbu protiv ovog kriminala se ne osigurava iz kapaciteta države, već sporadično iz sredstava inostranih donatora. Federalna uprava policije u svojoj organizacionoj strukturi nema posebnu organizacionu jedinicu koja bi se bavila samo istraživanjem krivičnih dijela u vezi da dječijom pornografijom. Trenutnom unutrašnjom organizacijom Sektora kriminalističke policije FUP-e u istom nije predviđeno posebno Odjeljenje za borbu protiv kompjuterskog (cyber) kriminala. Prema trenutnoj organizacionoj strukturi u Odjeljenju za borbu protiv organizovanog kriminala sistematizovana su radna mjesta koja se bave borbom protiv kompjuterskog kriminala, dok su pri Odjeljenju za borbu protiv međukantonalnog kriminala sistematizovana radna mjesta za istražitelje za borbu protiv trgovine ljudima i seksualnih delikata koji u svojim opisima poslova imaju i istraživanje krivičnih dijela u vezi sa dječijom pornografijom. Unutar Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske postoji specijalizovano odjeljenje za sprečavanje visokotehnološkog kriminaliteta u okviru čijih poslova jesu i zadaci iz oblasti borbe protiv pojava oblika dječije pornografije na internetu. U svom radu odjeljenje funkcionalno koristi resurse Centara javne bezbjednosti MUP RS i to linija rada koje se bore protiv maloljetničkog kriminala i seksualnih delikata. U policiji Brčko Distrikta također nemamo odjeljenje za ovakvu namjenu.

Mjera III-m1

Naziv aktivnosti:	Oformiti specijalna odjeljenja za cyber kriminal u okviru nadležnih policija.
Opis aktivnosti:	<ul style="list-style-type: none">- Osnovati centralni odjel za borbu protiv <i>cyber</i> kriminala, te ga tehnički, materijalno i kadrovski adekvatno osposobiti.- Identifikovati konkretnije područja rada policija.- U nadležnost ovog odjeljenja spadalo bi i istraživanje slučajeva dječije pornografije putem Interneta, dok bi procesuiranje počinitelja bilo u nadležnosti regionalnih tužilaštava i sudova.- <i>Web</i> monitoring u cilju otkrivanja <i>web</i> stranica na kojima se nalaze sadržaji dječije pornografije – kontrola sadržaja Interneta.- Identifikacija počinitelja, distributera i lica koja posjeduju dječiju pornografiju, te njihovo procesuiranje.- Kreirati bazu podataka o osuđenim licima.- Identifikacija žrtava ili potencijalnih žrtava, za identifikaciju žrtava koristiti i bazu podataka INTERPOL-a.- Međunarodna saradnja u istragama i razmjena podataka – saradnja putem INTERPOL-a.

- Onemogućiti elektronska plaćanja za dječiju pornografiju na Internetu.
- Kontrola izvještaja banaka i ugovora o Internet uslugama može da pomogne da se uhapse osumnjičeni i zatvore Internet sajtovi preko kojih se prodaje dječija pornografija.
- Policija, internet operateri, finansijske institucije - banke i kompanije za kreditne kartice - zajednički trebaju stvoriti modus sprječavanja komercijalne upotrebe dječije pornografije.
- Dopuniti pravilnike o unutrašnjoj organizacija u entitetskim MUP-ovima i Policiji Brčko Distrikta BiH.

Vrijeme izvršenja-rok:	Do kraja 2010. godine
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo sigurnosti
Mogući rizici:	Institucionalni okvir

Prvi primjer u BiH, u pravcu ostranjenja ovog strateškog cilja je svako osnovano odjeljenje za sprečavanje visokotehnološkog kriminaliteta (01.01.2010. godine) u MUP RS. Kada je u pitanju Federalna Uprava policije, moramo zaključiti ipak da se trenutno se ne poduzimaju posebne aktivnosti na osnivanju specijalnog ili posebnog odjeljenja čija bi primarna nadležnost bila borba protiv Cyber kriminala. Pripadnici policije Brčko ditrikta BiH takođe u sklopu odsjeka za organizovani kriminalitet i droge, kao i odsjeka za krimobavještajnu podršku i terorizam, preduzimaju radnje vezano za dječiju pornografiju. Kao što možemo vidjeti, jedino ovakvo odjeljenje je uspostavljeno u MUP RS, ali ne i u ostatku zemlje što je jako loše imajući u vidu kompleksnost problema. Pretpostavimo, i da će ovaj zadatak biti ispunjen u cijeloj BiH, moramo razmišljati i o narednom koraku. Taj korak ogledao bi se u aktivnostima putem kojih bi trebalo u okviru uspotavljenih jedinica formirati i pododjeljenja ili sektore koji adresiraju zloupotrebu djece putem informaciono-komunikacijskih tehnologija gdje bi radili profesionalci posebno educirani za ovu vrstu posla. Praksa u ostalim razvijenim zemljama Evrope i svijeta je pokazala da su ove jedinice u početku obično bile male, s veoma malo kapaciteta, pa se tek kasnije shvatilo da je potrebno više ljudi, dobra tehnička podloga i određeni profili ljudi koj su izuzetno obučeni i što je još važnije, permanentno obučavani.

Da li je osnovan centralni odjel za borbu protiv cyber kriminala, i da li je tehnički i kadrovski osposobljen? Kao što je navedeno, formirano je Odjeljenje za sprečavanje visokotehnološkog kriminaliteta pri Upravi kriminalističke policije MUP RS koje ima nadležnost nad čitavom teritorijom Republike Srpske. Sa tehničkog aspekta odjeljenje je opremljeno, ali postoji dosta prostora za daljnje tehničko opremanje odjeljenja koji nastaje usled brzog razvijanja novih aplikacionih platformi koje postaju dostupne širokom spektru korisnika, a koje su podložne zloupotrebi. Sa aspekta kadrovske osposobljenosti odjeljenje je dosta dobro osposobljeno, ali nedostaju usko specijalizovane obuke na novim forenzičkim alatima koje bi značajno ubrzale istrage i procese dokazivanja krivičnih djela.

Da li je urađena analiza u cilju identifikacije konkretnijeg područja rada policije u aktivnostima otkrivanja i razjašnjavanja krivičnih djela „dječije pornografije“? Iako bismo mogli zaključiti da nije bilo organizovanih sistemski organizovane analize, nesmiemo zanemariti neke aktivnosti koje su preduzimate I iz kojih se mogu dobiti jako važni podaci o napretku u ovoj oblasti. Recimo, prva aktivnost na projektu Save the Childrena: „Sveobuhvatan odgovor na rješavanje problema dječije pornografije u BiH“ bila je upravo provođenje analize kapaciteta, procedura i nedostataka u sistemu zaštite djece od dječije pornografije u BiH i preporuke za razvoj modela u borbi protiv dječije pronografije u BiH“. To se dogodilo upravo nakon operacije „Sledgehammer“ koja je poslužila kao dobra studija slučaja za mapiranje institucionalnih nedostataka, naročito u policiji.

Da li je razrađen sistem KONTROLE SADRŽAJA INTERNETA tzv WEB MONITORING u cilju otkrivanja web stranica na kojima se nalaze sadržaji dječije pornografije Ne, nije razrađen, i na tome bi trebalo raditi u narednom periodu.

Da li je i na koji način razražena saradnja sa INTERPOLOM u pravcu međunarodne saradnje u istragama i razmjeni podataka ?Zločin protiv djece uglavnom ima lokalni karakter i većina krivičnih

djela se dešava u kući ili u krugu porodice. Međutim, postoje određena područja koja imaju «međunarodni karakter», te samim tim predstavljaju predmet rada Međunarodne organizacije kriminalističke policije INTERPOLA. Između ostalog to su krivična djela izvršena pomoću Interneta putem kojeg se vrši distribucija i pristup materijalima sa sadržajem seksualnog zlostavljanja djece. Istraživanje krivičnih djela protiv djece je jedan od prioriteta u radu INTERPOLA.

Putem Direkcije za koordinaciju policijskih tijela Bosne i Hercegovine, odnosno Sektora za međunarodnu operativnu policijsku saradnju i Odsjeka NCB INTERPOL SARAJEVO se vrši razmjena podataka i materijala u vezi sa predmetnom problematikom između nadležnih organa za provođenje zakona Bosne i Hercegovine i Centralnih nacionalnih ureda Interpola drugih zemalja članica Interpola, te Generalnog sekretarijata Interpola u Lyonu / Francuska. Predmet te korespondencije su zahtjevi za provjere, dostava informacija i materijala našoj policiji na postupanje u skladu sa domaćim zakonima, kao i dostava podataka o kretanju, odnosno dolasku u Bosnu i Hercegovinu poznatih počinitelja seksualnih delikata koji bi mogli ponoviti krivično djelo u BiH. Korespondencija se vrši zaštićenim globalnim policijskim komunikacijskim sistemom INTERPOLA (poznat kao I-24/7) koji povezuje 190 Centralnih nacionalnih ureda Interpola zemalja članica. Putem ovog zaštićenog sistema moguća je sigurna trenutna dostava i pristup podacima. Međutim, moramo konstatovati, da uvidom u stanje na terenu, imamo par zamjerki na ovaj sistem. Naime, do danas nije stigao nijedan ovakav dokument do MUP Republike Srpske-OSVTK. Takođe nije poznato ko je kontakt tačka 24/7 na nivou BiH, koja su njegova zaduženja, ovlaštenja, način upotrebe. Jedine informacije koje su došle do OSVTK jesu informacije od predstavnika stranih policijskih agencija u negativnom kontekstu na rad kontakt tačke 24/7. Od 2001.godine do danas putem Interpola Sarajevo je u vezi sa dječijom pornografijom ostvarena saradnja sa Centralnim nacionalnim uredima Interpola London, Brazilia, Wiesbaden, Ottawa, Luxembourg, Zagreb, Beč, Canberra, Minsk, Pariz, Jerusalem, Vilnius, Copenhagen, Vašington, Hag. U velikom broju slučajeva radi se o operacijama koje su provođene u drugim zemljama tokom kojih se došlo do IP adresa iz Bosne i Hercegovine sa kojih se vrši distribucija dječije pornografije ili putem kojih se pristupa takvim sadržajima. Zahtjeva se identifikacija korisnika otkrivenih IP adresa i provođenje daljih provjera i mjera u skladu sa domaćim zakonodavstvom u cilju procesuiranja počinitelja, odnosno identifikacije žrtve.

30

Postupajući po zahtjevima MUP-a F BiH, MUP-a RS i Policije Distrikta Brčko vršene su provjere u drugim zemljama, odnosno u Generalnom sekretarijatu Interpola u Lyonu, te su određeni materijali dostavljani Generalnom sekretarijatu Interpola radi unošenja istih u bazu podataka. Nadležnim policijskim agencijama u Bosni i Hercegovini putem Interpola Sarajevo se dostavljaju pozivi Generalnog sekretarijata Interpola za učešće na međunarodnim sastancima, obukama i sl. u sjedištu organizacije ili u nekoj od zemalja članica, a putem Odsjeka za Europol se dostavljaju bilteni i pozivi Europolu na obuke u vezi sa seksualnim iskorištavanjem djeteta. Uvidom u evidenciju predmeta konstatovano je da je od 2001.g. do kraja 2012.g. otvoreno ukupno 58 novih predmeta u INTERPOLU SARAJEVO u vezi sa dječijom pornografijom, i to: 2012. - 7, 2011. - 12, 2010. - 7, 2009. - 2, 2008. - 6, 2007. - 7, 2006. - 4, 2005. - 6, 2004. - 3, 2003. - 1, 2002. - 2, 2001. - 1. U periodu od 2007.g. do 2012.g. od EUROPOLA je zaprimljeno 10 biltena o seksualnom iskorištavanju djece, poziva na obuke, sastanke i slično (2012. 1, 2011. 1, 2010. 2, 2009. 1, 2008. 4, 2007. 1).

Da li je razrađen sistem onemogućavanja elektronskog plaćanja za dječiju pornografiju na internetu?
Ne, nije razrađen, i na tome bi trebalo raditi u narednom periodu

Da li je razrađen sistem kontrole izvještaja banaka i ugovora o internet uslugama, kako bi se prevenirali slučajevi plaćanja dječije pornografije na internetu? Ne, nije razrađen, i na tome bi trebalo raditi u narednom periodu

Da li su dopunjeni pravilnici o unutrašnjoj organizaciji u entiteskim MUPovima i Policiji Brčko Distrikta BiH u smjeru poboljšanja kadrovskih kapaciteta borbe protiv cyber kriminala (naročito zloupotrebe djece na internetu)? Prema dostupnim informacijama, namijenjenim za ovaj Izvještaj, MUP RS u narednom periodu namjerava da proširi odjeljenje za najmanje 4 pripadnika, što se

definitivno može smatrati velikim korakom naprijed. U Federalnoj Upravi policije i Policiji Brčko distrikta nema pomaka u ovom pravcu.

Mjera III-m2

Naziv aktivnosti:	Poboljšati saradnju između policijskih agencija.
Opis aktivnosti:	- U cilju uspostavljanja efikasnijeg načina za suzbijanje dječije pornografije potrebno je formalizirati saradnju nadležnih policijskih službi, predvidjeti formalno udruživanje u vezi s nekim akcijama kako bi se osigurala odgovarajuća i formalna saradnja.
Vrijeme izvršenja-rok:	Do kraja 2010. godine
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo sigurnosti
Mogući rizici:	Institucionalni okvir

Saradnja na ovom planu je dosta dobra. Na sreću, nema bilo kakvih neprofesionalnih razloga nesaradnje, već naprotiv saradnja se odvija vrlo korektno. Navest ćemo jedan primjer: Policija Brčko distrikta BiH postupajući po navedenom akcionom planu u naprijed navedenom razdoblju sprovela je akciju, na osnovu ulaznih podataka dostavljenih putem Interpola Sarajevo, zajedno sa kolegama iz MUP-RS i FUP-e, pod kodnim nazivom "OLIVER", koja je imale za rezultat procesuiranje više lica zbog posjedovanja foto i video sadržaja dječije pornografije, za koje je Policija Brčko distrikta BiH uputila izvještaj Tužilaštvu Brčko distrikta BiH, protiv dva lica za koja su podignute i optužnice.

Mjera III-m3

Naziv aktivnosti:	Napraviti jedinstvenu bazu za <i>black</i> liste u okviru SIPA-e.
Opis aktivnosti:	- Moguće obaveze se odnose na objedinjavanje svih podataka o identificiranim stranicama, odnosno materijalima u saradnji s odgovarajućim tehničkim osobljem koje mora biti osigurano za realizaciju ove aktivnosti.
Vrijeme izvršenja-rok:	Do kraja 2010. godine
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo sigurnosti
Mogući rizici:	Institucionalni okvir

Baza nije izrađena. Prema važećem pravnom okviru u BiH SIPA (Državna agencija za istrage i zaštitu) nije nadležna za krivična djela iz oblasti nasilja nad djecom. Iz ovog se vidi da nije moguće formirati crne liste, niti bilo kakve druge liste ili kapacitete za vršenje istraga po ovim pitanjima u okviru SIPA-e.

Mjera III-m4

Naziv aktivnosti:	Poboljšati saradnju policije i nevladinih organizacija.
Opis aktivnosti:	- Za uspješnije suprostavljanje ovom problemu potrebno je dodatno razviti partnerstvo i saradnju s NVO sektorom, potpisivanjem protokola o saradnji kojim se regulišu međusobni odnosi.
Vrijeme izvršenja-rok:	Do kraja 2010. godine
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo sigurnosti
Mogući rizici:	Institucionalni okvir

U okviru projekta „Sveobuhvatan pristup rješavanju problema dječije pornografije u BiH“ uspostavljena je saradnja sa policijskim agencijama u BiH: Federalnom upravom policije, MUP-om

Republike Srpske i Policijom Brčko Distrikta. Službenici/inspektori policijskih agencija aktivno su učestvovali u realizaciji svih edukativnih i preventivnih aktivnosti u skopu projekta, uključujući realizaciju edukativnih radionica (predavači), kreiranje informativnih i preventivnih materijala; te aktivno sudjelovanje u seminarima i konferencijama organiziranim na ovu temu u zemlji i inostranstvu. Ujedno, ostvarena je značajna suradnja u angažmanu MFS-EMMAUS-a na SOS liniji, te su razvijene procedure prosljeđivanja prijava prikupljenih putem online SOS linije nadležnim policijskim agencijama radi obrade i analize istih, te daljeg postupanja. Također, predstavnici agencija za sprovedbu zakona BiH učestvovali su u treninzima organizacije INHOPE za učinkovito praćenje i pronalaženje lokacije internet sadržaja.

Mjera III-m5

Naziv aktivnosti:	Osigurati kapacitete za edukaciju policajaca koji rade na suzbijanju dječije pornografije i pedofilije.
Opis aktivnosti:	<ul style="list-style-type: none"> - Unaprjeđenje postojećih kapaciteta u BiH za razvoj modela u borbi protiv dječije pornografije kroz obuku. - Za policijske službenike koji već posjeduju određena iskustva u radu na spomenutoj problematici obezbijediti visoko sofisticiranu obuku posebno za rad sa softverima za pretragu računara (<i>EnCase</i> i slični softveri), praćenje Interneta i zakonito prikupljanje „digitalnih dokaza“ na Internetu u cilju unaprjeđenja postojećih znanja (dobivanje statusa vještaka i trenera za navedene oblasti) i (član 34 – Istrage, Poglavlje VII – Istraga, krivično gonjenje i proceduralno pravo, Konvencije o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe). - Obezbijediti adekvatnu obuku za sve policijske službenike koji trenutno rade na poslovima borbe protiv dječije pornografije (osnovna obuka iz poznavanja informacionih tehnologija, računara i Interneta kao i metoda istraživanja KD počinjenih pomoću računara). - Organizovanje seminara i stručnih usavršavanja tužioca i policije u vezi s ovom problematikom.
Vrijeme izvršenja-rok:	Do kraja 2010. godine
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo sigurnosti
Mogući rizici:	Institucionalni okvir

U sklopu navedene aktivnosti u cilju edukacije i jačanja kapaciteta, policijski službenici u BiH su pohađali seminare, studentske posjete, radionice i to: Seminar “Kompjuterski kriminal” (Od 29.06 do 01.07.2010.godine, jedan policijski službenik, Austrija-Beč); Studentska posjeta “Cyber kriminal” (Od 29.11 do 30.11.2010.godine, jedan policijski službenik, Austrija-Beč); Seminar “Borba protiv dječije pornografije na Internetu” (Od 12.04 do 13.04.2011.godine, tri policijska službenika, Banja Luka); Seminar “Identification and seizure digital evidence course” (Tokom 2011.godine, jedan policijski službenik, Sarajevo); Radionica “Cyber kriminal” (Od 12.09 do 15.09.2011.godine, jedan policijski službenik, Budva); Seminar “Cyber sigurnost” (Od 09.11. do 11.11.2011.godine, jedan policijski službenik, Teslić); Seminar “Kompjuterski Internet kriminal” (25.11.2011.godine, jedan policijski službenik, Sarajevo); Seminar “Cyber terorizam” (Od 07.02 do 08.02.2012.godine, dva policijska službenika, Banja Luka); Seminar “Borba protiv dječije pornografije na Internetu” (Od 19.03 do 23.03.2012.godine, jedan policijski službenik, Skoplje, Republika Makedonija); Seminar “Cyber kriminal” (Od 22.10. do 26.10.2012.godine, jedan policijski službenik, Njemačka, Minhen); Seminar “Saradnja između javnog i privatnog sektora u borbi protiv cyber kriminala i finansijskog kriminala putem interneta” (Od 26.11. do 28.11.2012.godine, jedan policijski službenik, Turska); Seminar “Cyber kriminal,dječija pornografija” (Od 03.12 do 07.12.2012.godine, dva policijska službenika, Mostar).

Prema mišljenju profesionalaca iz Ministarstava unutrašnjih poslova u BiH, koji se bave ovom problematikom, navedene obuke jesu dobre za informativno upoznavanje policijskih službenika o problematici krivičnih djela, međutim za dublje i složenije vođenje istraga nisu sistemski odabrane niti je bilo konsultacija sa institucijama koje se bave problematikom nasilja nad djecom. Većina obuka je izvršena *ad hoc* metodom što je dovelo do nepotpunog učinka institucija koje se bave ovom tematikom. Međutim, moraju se istaći jako dobre obuke od strane trenera iz Kraljevine Nizozemske i trenera iz Republike Irske, organiziranih od strane Save the Childrena u proteklom periodu.

Pored navedenih Seminara i obuka različite vrste, Međunarodna organizacija Save the Children je u okviru projekta „Sveobuhvatan odgovor na problem dječije pronografije u BiH“ i nastavak tog projekta pod nazivom „Sveobuhvatan odgovor na problem seksualne zloupotrebe djece putem IKT u BiH“ izvršio nekoliko obuka: 2008 – organizirana je studijska posjeta 14 predstavnika institucija iz BiH (Ministarstvo sigurnosti BiH, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, SIPA, MUP FBIH, MUP RS, Policija Brčko Distrikta, BH Tužilaštvo, INTERPOL) odsjeku za borbu protiv dječije pornografije policije Republike Italije; 2009 – organiziran je, gore pomenuti, dvodnevni trening za policiju (predstavnici sva tri MUP-a i SIPE) na temu praćenja i evidentiranja sadržaja dječije pornografije na internetu koji je držao iskusni internet detektiv iz policije Kraljevine Nizozemske; 2010 – u saradnji sa CEOP-om (Child Exploitation and Online Protection Centre) iz Ujedinjenog Kraljevstva i Mentor Forensic Services iz Republike Irske održan je, takođe gore pomenuti, dvodnevni seminar na temu „Ka razumijevanju počinitelaca seksualne zloupotrebe djece –osnovi bihejvioralne analize“ kojoj su prisustvovali predstavnici policija u BiH (nacionalni, entitetski i kantonalni nivoi), predstavnici tužilaštava te nešto predstavnika NVO sektora i akademije, te 10- tak gostiju iz Republike Srbije. Radi se o prestižnom kursu koji vodi prof. Dr. Joe Sullivan, prepoznati svjetski autoritet u oblasti rada sa seksualnim prestupnicima; 2010 – Save the Children finansirao je odlazak troje policajaca MUP-a FBIH na trening u organizaciji CEOP-a u Bugarskoj o prikrivenim istražnim radnjama na internetu; 2012 – Save the Children je u Srbiji zajedno sa Mentor Forensic Services organizirao je napredni seminar, inače nastavak seminara održanog 2010. u BiH pod nazivom „Intervjuisanje počinitelaca seksualnog zlostavljanja djece: osnovi bihejvioralne analize“ na koji se iz BiH, nažalost odazvalo samo dvoje policajaca zaposlenih u VTK odjelu te tužilac iz sarajevskog kantona. Trening je držao kreator metode bihejvioralne analize seksualnih prestupnika, poznatije kao Sullivanov model – prof. Dr. Joe Sullivan

33

Veoma je važno napomenuti da je MUP RS u okviru TAIEX projekta organizirao dva seminara o temi zloupotrebe i iskorištavanja djece u pronografiji putem interneta te je organizirao studijsku posjetu predstavnika policije u BiH policiji Kraljevine Nizozemske.

Da li je osigurana i organizovana visoko sofisticirana obuka za rad na softverima za pretragu računara, praćenje interneta i zakonito prikupljanje „digitalnih dokaza“? Djelimično da, naime analizom smo utvrdili da je u toku 2010. godine, Organizacija Save the Children finansirala odlazak tri pripadnika MUP-a FBIH na trening u organizaciji CEOP-a u Bugarskoj na temu prikrivenih istražnih radnji na internetu

Da li je osigurana i organizovana visoko sofisticirana obuka za rad na softverima za praćenje interneta? Ne, nije sistemski organizovana, i na tome bi trebalo raditi u narednom periodu. Softver za praćenje interneta je jako složen. Težina rada na ovom softveru nije na samim istražiocima, već na čitavim timovima koji rade na administraciji sistema za zakonito presretanje i snimanje telekomunikacija. Softversko-hardverski sistemi za praćenje interneta koštaju preko milion KM tako da se o tome ovdje ne može govoriti o tzv brzim rješenjima. Neki od nabavljenih softvera kao što je npr. ENCASE nije softver za praćenje interneta već je softver za iščitavanje dokaza sa hard diskova i ostalih memorijskih uređaja u računaru. Takođe je bitno naglasiti da nije sprovedena organizovana obuka za ENCASE programski paket. Licence, kao i programske verzije su zastarjele. U ovom pravcu se mora puno više uraditi.

Da li je precizirana procedura sticanja statusa vještaka i trenera u ovoj oblasti ? Ne, nije posebno precizirana, i na tome bi trebalo raditi u narednom periodu.

Da li su organizovani seminari i zajedničke edukacije policije i tužilaštva na datu temu ? Analizirajući ovu vrstu krivičnih djela s jedne strane i obuku profesionalaca s druge strane, možemo generalno konstatovati da se ne posvećuje dovoljna pažnja ovom fenomenu i ovakve vrste obuka nisu u dovoljnoj mjeri interesantne za policiju i tužilaštvo. Ovdje ipak moramo napomenuti iznimne napore pojedinih međunarodnih organizacija koje pružaju svesrdnu pomoć i permanentno nude pomoć. Naime, Save the Children je 2010 – u saradnji sa CEOP-om (Child exploitation and online protection centre) iz Ujedinjenog kraljevstva i Mentor Forensic Services iz Republike Irske organizirao dvodnevni seminar na temu „Ka razumijevanju počilaca seksualne zloupotrebe djece –osnovi bihejvioralne analize“ kojoj su prisustvovali predstavnici policija u BiH (Nacionalni,entitetski i kantonalni nivoi), predstavnici tužilaštava te nešto predstavnika NVO sektora i akademije, te 10 tak gostiju iz Republike Srbije. Radi se o prestižnom kursu koji vodi prof. Dr. Joe Sullivan, prepoznati svjetski autoritet u oblasti rada sa seksualnim prestupnicima. Kao primjer dobre prakse, vrijedi navesti zajednički trening pod naslovom“Intervjuisanje počilaca seksualnog zlostavljanja djece: osnovi bihejvioralne analize“, organizovan od strane međunarodne organizacije Save the Children, na koji se iz BiH, nažalost odazvalo samo dvoje policajaca zaposlenih u MUP RS te tužilac iz sarajevskog kantona. Trening je držao kreator metode bihejvioralne analize seksualnih prestupnika, poznatije kao Sullivanov model – Dr. Joe Sullivan, što dovoljno govori i o „neozbiljnom pristupu u nekim situacijama“, kada je tretman ove pojave u pitanju. Bilo bi veoma korisno kada bi Save the Children, organizovao u BiH sličan seminar onom koji je organizovao u Srbiji 2010. godine zajedno sa Mentor Forensic Services. Naime, radi se o naprednom seminaru o istraživanju kompjuterskog kriminaliteta sa posebnim akcentom na „zaštitu djece na internetu“.

Mjera III-m6

Naziv aktivnosti:	Osigurati potrebne tehničke pretpostavke za istraživanje krivičnih djela dječije pornografije.
Opis aktivnosti:	<ul style="list-style-type: none"> - Pristupiti nabavci novog softvera koji će omogućiti praćenje internet saobraćaja. - Registrovanje korisnika koji posjećuju zabranjene sajtove - Organizovanje uspostavljanja baze podataka učenika u osnovnim i srednjim školama (fotografije učenika sa generalijskim podacima) koja bi imala za cilj lakšu identifikaciju potencijalnih žrtava dječije pornografije u BiH. - Korištenje od strane Internet Provider-a softvera za detekciju dječije pornografije.
Vrijeme izvršenja-rok:	Do kraja 2010. godine
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo sigurnosti
Mogući rizici:	Institucionalni okvir

Međunarodna organizacija Save the Children je 2009. na zahtjev i uz specifikaciju dostavljenu od strane predstavnika Federalne uprave policije donirao softversku i hardversku opremu u vrijednosti od 40.000 KM koja se sastojala od forenzičke opreme 3 kompleta UltraKit II, 3 laptopa i 3 Encase 6.0 softvera koja su donirana FMUP-u, MUP-u RS i Policiji Brčko Distrikta. Međutim, kao što je prethodno navedeno u komentarima, ENCASE nije softver za nadzor interneta već je programski paket za pretregu računara u svrhu prikupljanja digitalnih dokaza.

Da li je nabavljen novi softver kojim bi se pratio internet saobraćaj ? Ne osim ako pod novim podrazumjevamo onaj iz 2009. (Nabavljena su 3 softvera Encase 6.0 i donirana Federalnoj upravi policije, MUP-a RS i Policiji Brčko Distrikta.

Da li je razrađen sistem registrovanja korisnika koji posjećuju zabranjene sajtove ? Ne, nije posebno razrađen, i na tome bi trebalo raditi u narednom periodu.

Da li je nabavljen novi softver kojim bi se pratio internet saobraćaj ? Ne, nije nabavljen, i na tome bi trebalo raditi u narednom periodu.

2.4. Saradnja sa Internet Servis Provajderima

Cilj: IV **Zakonski unaprijediti i usaglasti sve raspoložive mogućnosti djelovanja ISP Providera.**

Nosilac aktivnosti:	Nadležna tužilaštva i agencije za sprovođenje zakona
Učesnici radne grupe:	<ul style="list-style-type: none">- Ministarstvo sigurnosti- Ministarstva unutrašnjih poslova- RAK- ISP

U analizu ovog cilja, krenut ćemo sa nadležnostima Regulatorne agencija za komunikacije (Agencija) u pogledu zaštite maloljetnih lica kod pružanja telekomunikacijskih usluga kako bi bila jasnija slika koju ćemo dobiti u nastavku teksta. Naime, Članom 36. „Pravila 69/2013 o uslovima pružanja javnih telekomunikacijskih usluga i odnosima s krajnjim korisnicima“ („Službeni glasnik BiH“, broj 28/13) propisana je obaveza zaštite maloljetnih lica kod pružanja javnih telekomunikacijskih usluga. U skladu sa Pravilom 69/2013 operator javnih telekomunikacijskih usluga dužan je uspostavljati i primjenjivati odgovarajuće mjere za zaštitu maloljetnih lica, a Regulatorna agencija za komunikacije (Agencija) može donijeti posebne propise za zaštitu maloljetnih lica. Takav poseban propis po pitanju Internet usluga predstavlja član 8. stav (1) „Pravila 60/2012 o obavljanju djelatnosti davaoca pristupa Internetu“ („Službeni glasnik BiH“, broj 36/12) gdje je propisano da „Internet usluga mora omogućiti krajnjem korisniku neometan pristup svim javno raspoloživim sadržajima i uslugama koji se nude na Internetu, izuzev sadržaja ili usluge čije bi korištenje zasnovalo izričitu protivpravnost ili krivično djelo“. Članom 8. stav (2) istog Pravila propisano je da je „ISP dužan da na osnovu posebnih propisa ili odluke nadležne institucije u Bosni i Hercegovini kojom se određeni sadržaji oglašavaju nezakonitim, primjenom odgovarajućih tehničkih mjera onemogućiti pristup Internet adresama za koje je takvim posebnim propisima ili odlukama nadležnih institucija u Bosni i Hercegovini utvrđeno da su štetni i nezakoniti, a posebno ukoliko se tim sadržajima širi dječija pornografija i slični štetni sadržaji, ...“.

U pogledu javne telefonske usluge, Agencija je preduzela mjere zaštite djece na način da je odvojila posebno numerativno područje (0)92 za usluge zabavnog karaktera, u kojem području se ne smiju pružati sadržaji koji nisu prikladni za djecu - Aneks I "Pravila 39/2008 upravljanje planom brojeva za telefonske usluge u Bosni i Hercegovini" („Službeni glasnik BiH“, br. 105/08, 95/11, 47/12). Potrebno je naglasiti da Agencija nije ovlaštena da u bilo kom smislu nadgleda sadržaj telekomunikacija, niti je to predviđeno Zakonom o komunikacijama ili drugim propisima. Takav nadzor mogu da vrše drugi posebno osposobljeni nadležni organi, koji mogu u skladu sa posebnim procedurama utvrditi štetnost nekog sadržaja i zatražiti da se navedeni sadržaj ukloni, a Agencija će sankcionirati operatora koji navedeno ne učini.

S druge strane, prema mišljenju većine ISP u trenutnom zakonskom uređenju a koje se tiče mogućnosti djelovanja ISP providera u ovoj oblasti može se reći da je to totalno nedefinisano i neuređeno jer se sve zasniva na „preporukama“, a sami provajderi u svemu gledaju svoj „interes“ i nikada neće lako odustati od svog korisnika. Također nije definisana oblast čuvanja podataka o izvršenim konekcijama jer opet se sve zasniva na „preporukama“ pa tako imamo tzv. „male“ provajdere koji ne čuvaju bilo kakve podatke i omogućavaju da se na stotine korisnika u jednom momentu konektuju na Internet preko jedne IP adrese. Navedeno nas u konačnici (često) dovodi do toga da nismo u mogućnosti identifikovati osobe koje na Internetu posjećuju ili objavljuju materijale sa dječijom pornografijom. Dječija pornografija koje se nalazi na Internet stranicama na istim se

zadržava veoma kratko, u momentu našeg djelovanja obzirom na „zakonska rješenja“ a može se reći „smetnje“ bez posredstva tužilaštva i suda, odnosno „naredbe“ nije moguće dobiti potreban podatak. Zbog svaga možemo zaključiti da dosta toga jeste rađeno na poboljšanju ove oblasti ali mnogo toga nije dovedeno do kraja. Naime, ISP provideri još uvijek ne vrše blokiranje pristupa Internet stranicama sa dječijom pornografijom, niti su izrađeni obavezujući propisi na osnovu kojih bi se obavezali isti da to rade.

Akcionim planom su dobro definisane konkretne aktivnosti koje se moraju poduzeti na suzbijanju dječije pornografije. Ono što ISP mogu raditi je to da kontinuirano blokiraju pristupe stranicama koje sadrže nedozvoljene materijale poput dječije pornografije i sl. ISP svakako treba edukovati svoje korisnike, posebno roditelje male djece, kako bi se stepen iskorištavanja smanjio na minimum. Pri tome bi ISP-ovi trebali više saradivati sa Ministarstvom za sigurnost i drugim vladinim i nevladinim organizacijama kako bi se Akcioni plan sproveo i u praksi. Tu se prvenstveno treba nasloniti na stratešku odrednicu Akcionog plana prema kojoj treba uvesti na globalnom nivou evidenciju takvih stranica kojima bi se onemogućio pristup, ukoliko se utvrdi da sadržavaju elemente dječije pornografije.

Na kraju, moramo apostrofirati da su problemi koji se javljaju kod velikih ISP-ova, a tiču se učinkovitosti rada službi za provedbu zakona te da je dugo vrijeme čekanja na odgovor. U većini slučajeva je to mjesec, ili više dana čekanja na odgovor na naredbu suda o podacima o korisniku IP adrese. Sada, ovako organizovano je praktično nedopustivo za ozbiljnije istraživanje krivičnih djela o kojima govorimo.

S druge strane. problemi koji se javljaju kod malih ISP-ova ogledaju se u nepostojanju adekvatne opreme za čuvanje logova korištenja IP adresa, NAT-ovanje jedne IP adrese na više adresa iza rutera bez znanja ko je iza te jedinstvene IP adrese. Problemi sa svim internet servis provajderima jesu da davanje podataka o korisniku sporne IP adrese posmatraju kao radnju za koju je potrebna naredba nadležnog suda. Ovo bi također trebalo precizirati u narednom periodu.

36

Mjera IV-m1

Naziv aktivnosti:	Nabavka opreme (računari i softver).
Opis aktivnosti:	- Nabavka opreme (računari i softver) za borbu protiv ove problematike, koji bi omogućili pretraživanje internet stranica i računara.
Vrijeme izvršenja-rok:	Kontinuirano
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Sve uključene institucije
Mogući rizici:	Institucionalni okvir

Kada je u pitanju ova Mjera Akcionog plana, moramo zaključiti da je, osim donacije koju je obezbijedio Save the Children (3 kompleta UltraKit II i 3 laptopa), jedino MUP RS u posljednjem periodu provedbe akcionog plana nabavio hardversku opremu adekvatnu za tretman ove pojave. Radi se o serverima i Nordic Mule. Bilo bi neminovno nabaviti opremu i za Federalnu upravu policije i Policiju Distrikta Brčko. Međutim, da ovaj izvještaj ne bi poslao pogrešnu poruku i bio krivo shvaćen, potrebno je naglasiti da je MUP RS nabavio opremu iz sopstvenih resursa. Takođe bitno je ovdje ponovo navesti da MUP RS ima razvijenu organizacijsku jedinicu za rad po ovim krivičnim djelima prilikom raspodjele opreme, ukoliko bi ista bila obezbijedena donacijama, treba da učestvuje i MUP RS ravnopravno. To što su ostale agencije pasivne u zanaavljanju svoje opreme ne treba da znači da MUP RS treba da bude kažnjen nedobijanjem opreme koja bi bila obezbijedena donacijama. Ovaj dodatak je neophodan kako bi analiza o ovoj aktivnosti imala pravilan odjek u narednom Akcionom planu

Mjera IV-m2

Naziv aktivnosti:	Dalji razvoj i unaprjeđenje postojećih kapaciteta ISP-ova i saradnje s njima.
Opis aktivnosti:	<ul style="list-style-type: none">- U cilju novog razvoja akcionog plana za poboljšanje sistema za zaštitu djece od dječije pornografije u BiH, predlaže se nov pristup koji će pokrenuti različite infrastrukturne i regulacijske mehanizme, a ogleda se u stavu: posjedovanje, distribucija, slanje ili primanje sadržaja koji se može okarakterisati kao dječija pornografija, u govornom ili elektronskom obliku, se smatra zloupotrebom telekomunikacionog sistema.- Stoga, svu postojeću regulativu Telekom operatera i dokumente koji tretiraju zloupotrebe telekomunikacionog sistema treba unaprijediti na način da se pod zloupotrebom, pored postojećeg, smatra i korištenje TK sistema u svrhu posjedovanja i distribucije sadržaja koji se smatra dječijom pornografijom.- Sankcije prilikom uočene zloupotrebe (po osnovi dječije pornografije) od strane korisnika moraju biti rigoroznije od postojećih sankcija koje funkcionišu na mehanizmu upozorenja, potom privremenog isključenja na 15 dana, i tek nakon treće uočene zloupotrebe krajnjem korisniku se trajno onemogućava korištenje servisa kojeg je zloupotrijebio.
Vrijeme izvršenja-rok:	Kontinuirano
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Nadležna tužilaštva i ostale uključene institucije
Mogući rizici:	Institucionalni okvir

37

Da li su pokrenuti i usvojeni mehanizmi po kojima je posjedovanje, distribucija, slanje i primanje sadržaja koji se može okarakterisati kao „dječija pornografija“, u govornom i elektronskom obliku ima smatrati ZLOUPOTREBOM TELEKOMUNIKACIJSKOG SISTEMA ? Ne postoje mehanizmi koji bi se koristili za ovakvo nešto. Ova oblast ne spada u zloupotrebu telekomunikacionih sistema i ista je definisana u KZ RS.

Da li je u postojeću regulativu TELEKOM operatera, unesena odredba prema kojoj se pod zloupotrebom, pored postojećih, ima smatrati i KORIŠTENJE telekomunikacijskih sistema u svrhu posjedovanja i distribucije sadržaja koji se smatraju dječijom pornografijom? Prema rezultatima naše analize moramo zaključiti da upostojeću regulativu TELEKOM operatera, nije unesena odredba prema kojoj se pod zloupotrebom, pored postojećih, ima smatrati i KORIŠTENJE telekomunikacijskih sistema u svrhu posjedovanja i distribucije sadržaja koji se smatraju dječijom pornografijom. Naime, svaki provajder se ograđuje od toga, a niko ne može kontrolisati šta će nepoznata osoba slati mailom ili facebookom. Jedno od rješenja koje nude stručnjaci je svakako i kreiranje „baza crnih IP adresa“ koje provajderi trebaju zakonski blokirati i da se ta lista povećava kad god se otkrije neki link sa tim sadržajem. Ovome se također mora posveti posebna pažnja u narednom periodu. U ovom Izvještaju mora biti konstatovano i to da telekom operateri nisu nadležni da vrše praćenje saobraćaja preko sopstvene infrastrukture. Prema važećim zakonima npr. Republike Srpske jedino ovlašteno tijelo, uz naredbu postupajućeg suda, a isključivo prema pojedinačnom licu se može vršiti nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija. Prema važećem pravnom sistemu u BiH nije moguće vršiti masovno praćenje telekomunikacija po bilo kojem osnovu.

Da li su pooštrene sankcije za navedene slučajeve u sistemu reagovanja OPERATERA (upozorenje, privremeno isključenje trajnog onemogućavanja korištenja zloupotrebjenog servisa ? Odgovor na ovo strateško pitanje i dilemu, se može vrlo jednostavno definisati. Sankcije bi trebale biti pooštrene ako se otkrije izvršilac, ali to je u praksi vrlo teško locirati. U većini slučajeva u BIH ukoliko se ustanovi da korisnik pristupa sadržaju koji je zakonski zabranjen, korisnik bude upozoren privremenim isključenjem. Korisnici koji se ogluše na upozorenje i nastave sa ilegalnim aktivnostima budu permanentno onemogućeni u korištenju usluge pristupa internetu. Međutim, kao što smo već naveli operateri nisu nadležni za praćenje telekomunikacija. Jedini slučaj kada mogu reagovati jeste ukoliko na svojim serverima koje iznajmljuju trećim licima nađu sadržaje koji se mogu okarakterisati kao dječija pornografija, ili neko drugo krivično djelo. Vidimo da se i ova oblast mora dodatno urediti u pravcu efektivnije provedbe budućeg Akcionog plana u BIH.

Mjera IV-m3

Naziv aktivnosti:	Priprema i usvajanje Pravila o zaštiti djece od dječije pornografije.
Opis aktivnosti:	<p>Ministarstvo sigurnosti BiH i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice će koordinirati rad i pripremu Pravila o zaštiti djece od dječije pornografije. Pravilo treba da sadrži elemente prihvatanja odgovornosti i sprječavanja zloupotrebe TK sistema u svrhu distribucije sadržaja dječije pornografije, kao na primjer:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) <i>web hosting</i> usluge: na <i>web</i> serverima ponuđenim korisnicima na komercijalnoj ili besplatnoj osnovi (dodatna usluga) redovnim provjerama sadržaja (koju će vršiti ovlaštene agencije ministarstva i/ili operateri) TK operateri će obezbijediti nepostojanje svakog oblika dječije pornografije. Prilikom postavljanja sadržaja na Internet stranicu, korisnik elektronskim putem daje potvrdu da sadržaj njegove <i>web</i> stranice ne sadrži nikakav oblik dječije pornografije. b) <i>premium rate</i> servisi na fiksnim i mobilnim mrežama: redovnim kontrolama govornog sadržaja obezbijediti nepostojanje svakog oblika dječije pornografije. c) usluge telekom operatera sa davaocima sadržaja na osnovi raspodjele dobiti u mobilnim mrežama: redovnim kontrolama sadržaja (slike, zvuk, video zapisi) također obezbijediti nepostojanje svakog oblika dječije pornografije. d) Ugovori koje telekom operateri nude na potpisivanje krajnjim korisnicima moraju da sadrže Upozorenje da potpisivanjem Ugovora korisnik prihvata odgovornost za zloupotrebu koju počinu. e) Svi davaoci telekomunikacionih usluga, posebno davaoci usluga pristupa na Internet, su dužni ponuditi korisnička uputstva o načinima filtriranja nepoželjnih sadržaja na personalnim računarima krajnjih korisnika. f) Svi davaoci usluga pristupa Internetu su dužni da blokiraju pristup onim <i>web</i> stranicama na Internetu za koje Ministarstvo sigurnosti utvrdi da objavljuje sadržaje dječije pornografije.
Vrijeme izvršenja-rok:	Do kraja 2010.
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Ministarstvo sigurnosti BiH
Mogući rizici:	Institucionalni okvir

Da li su pripremljena Pravila o zaštiti djece od dječije pornografije? Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, nije pripremlilo Pravila o zaštiti djece od dječije pornografije u BIH, iako su bili predviđeni kao Nadležna institucija za ovu mjeru. Kada su u pitanju neke Pravila koja idu u ovom pravcu, tu su svakako aktivnosti ISP. ISP su uglavnom poduzeli sve mjere kako bi kroz ugovor upoznali korisnike da na servere koji se nalaze u njihovom vlasništvu i iznajmljuju prostor na njima ili na servere koji su kolocirani u njihove ormare ne smiju smještati nikakvu pornografiju. Međutim,

postavlja se pitanje kako se nekome može zabraniti da na server postavlja legalne sadržaje? Legalna pornografija (akteri su odrasla lica) je kao takva legalna i nema prepreka da bude zabranjena na serverima. Ovo je vid legalnog poslovanja i industrije koja ima svoje legalno tržište. Ovo ne treba zanemariti u narednim koracima stvaranja Novog Akcionog plana. Naravno, fokus treba usmjeriti na dječiju pornografiju. Većina ISP-ova polaze od činjenice da je korisnik pročitao potpisani ugovor i od njega ne traže da se dodatno izjašnjava o tome da njegove web stranice ne sadrže pornografiju. Aktuelni ugovori koje nude na potpisivanje korisnicima sadrže Upozorenje kojim korisnik prihvata odgovornost za zloupotrebu koju počini. Prema podacima do kojih je došao istraživački tim u toku pripreme Izvještaja, u ovom momentu su u izradi korisnička uputstva kojima ISP krajnje korisnike educiraju o tome kako filtrirati nepoželjan sadržaj. Većina ISP, konstatuje da ukoliko Ministarstvo sigurnosti utvrdi da web stranica sadrži dječiju pornografiju, oni je svakako blokiraju, i u tome vide osnovu zdrave saradnje. Međutim, ovdje moramo konstatovati da Ministarstvo sigurnosti BiH u ovim krivičnim djelima nema nadležnost. Ova krivična djela nisu definisana KZ BiH, već je to učinjeno u entitetskim KZ-ima. Naredbodavnu moć u našem pravnom sistemu imaju sudovi koji su nadležni za ove oblike krivičnih djela. Eventualno ovoj oblasti u vidu preporuka može učestvovati RAK BiH. Međutim prije bilo kakvih preporuka potrebno je uraditi u saradnji sa nadležnim institucijama - MUP RS, MUP FBiH, PBD, Min. Komunikacija i saobraćaja BiH, analizu izvodljivosti blokiranja nepoželjnih sadržaja na internetu. Ono što moramo naglasiti korisnicima ove analize, da nije dovoljan samo akt ministarstva koje u ovoj oblasti nije nadležno da bi se blokirao pristup nekoj internet stranici. Tako da se i u ovom pravcu mora puno toga uraditi na planu informisanja ISP-ova.

Da li su uređena pravila oko WEB HOSTING usluge na web serverima, prema kojima su TK operateri obavezni osigurati nepostojanje niti jednog oblika dječije pornografije ? Iako je većina ISP-ova na ovo pitanje odgovorila da nisu uređena pravila oko WEB HOSTING usluge na web serverima, prema kojima su TK operateri obavezni osigurati nepostojanje niti jednog oblika dječije pornografije, i na tome bi trebalo raditi u narednom periodu, moramo konstatovati da su upravo prethodnim pasusom naveli da su ISP-i u svojim ugovorima već postavili klauzulu oko postavljanja sadržaja dječije pornografije na njihovim kapacitetima. Prethodni pasus je u suprotnosti sa ovim pasusom, i to predstavlja novi dokaz da se u ovoj oblasti treba puno toga doraditi.

Da li su uređena pravila redovnih kontrola govornog sadržaja kako bi se osigurali od nepostojanja oblika dječije pornografije (PREMIUM RATE)? Ne, nisu uređena pravila redovnih kontrola govornog sadržaja kako bi se osigurali od nepostojanja oblika dječije pornografije (PREMIUM RATE) od strane državnih organa. Kada su u pitanju ISP, oni uglavnom prijavljuju da bar jednom mjesečno kontrolišu kakav sadržaj se nalazi na njihovim serverima kojima drugi korisnici imaju pristup. Posebno napominju da ukoliko im nadležni prijave incident, onda kontrolu vrše odmah po prijavi.

Da li su uređena pravila prema kojima svi telekom operateri moraju u Ugovore sa korisnicima da unesu UPOZORENJE kojim im se sugeriše da prihvataju odgovornost za eventualnu zloupotrebu koju izvrše? Ne, nisu uređena pravila prema kojima svi telekom operateri moraju u Ugovore sa korisnicima da unesu UPOZORENJE kojim im se sugeriše da prihvataju odgovornost za eventualnu zloupotrebu koju izvrše. Interesantno je da su u ISP-ovim opštim uslovima poslovanja, na koje se poziva ugovor, sadržane odredbe o postupanju u slučaju zloupotrebe usluge. Ovu odredbu većina ISP-ova postavlja u svakom ugovoru sa korisnikom. Aktuelni ugovori uglavnom sadržavaju UPOZORENJE kojim ISP-ovi sugerišu korisnicima da prihvataju odgovornost za eventualnu zloupotrebu koju izvrše. U opštim uslovima koji su sastavni dio Ugovora o korištenju usluga koji potpisuje korisnik usluga ISP-ova navedeno je da korisnik prihvata da će svim sadržajima na internetu pristupati u skladu sa postojećim zakonima u BiH. Takođe se korisnik obavezuje da će snositi odgovornost za nastalu štetu koju prouzrokuje njegovo djelovanje na internetu. Ovu oblast je također neophodno dodatno urediti i precizirati.

Da li su uređena pravila prema kojima su svi davaoci usluga pristupa na INTERNET, dužni ponuditi KORISNIČKA UPUSTVA o načinima filtriranja nepoželjnih sadržaja na personalnim računarima krajnjih korisnika? Ne, nisu uređena pravila prema kojima su svi davaoci usluga pristupa na INTERNET, dužni ponuditi KORISNIČKA UPUSTVA o načinima filtriranja nepoželjnih sadržaja na

personalnim računarima krajnjih korisnika. Kada su u pitanju ISP-ovi, većina prijavljuje da su trenutno u procesu izrade korisničkih uputstava kojim žele educirati korisnike kako da filtriraju sadržaje. Prema njihovim tvrdnjama, trenutno traže najbolje besplatno rješenje koje mogu ponuditi svojim korisnicima za Windows OS kojim bi vršili filtriranje nepoželjnog sadržaja. Međutim, ukoliko se kritički osvrnemo na prethodno iznesene stavove, ovo se može smatrati kao odugovlačenje u procesu zaštite djece na internetu od svih oblika nasilja. Windows operativni sistemi imaju opciju roditeljske kontrole internet sadržaja ugrađenu u program za pregled internet sadržaja. Takođe ovo imaju i ostali programi poput Mozile ili Opere. Dovoljno je da izdaju manje uputstvo na svojim internet stranicama o načinima podešavanja navedenih programa. Takođe, ovom izjavom su oštećeni korisnici Linuks i Mek operativnih sistema.

Da li je razrađen precizan proceduralni mehanizam prema kojem su svi davaoci usluga pristupa INTERNETU dužni blokirati pristup onim WEB stranicama na internetu za koje MINISTARSTVO SIGURNOSTI utvrdi da objavljuje sadržaje dječije pornografije? Ne, nije razrađen precizan proceduralni mehanizam prema kojem su svi davaoci usluga pristupa INTERNETU dužni blokirati pristup onim WEB stranicama na internetu za koje MINISTARSTVO SIGURNOSTI utvrdi da objavljuje sadržaje dječije pornografije. Kada su u pitanju ISP-ovi, njihov stav o ovom pitanju se većinom ogleda u činjenici da je cenzura sadržaja zakonski moguća samo uz nalog sudskih organa, ali do sada nisu dobili nijedan sudski nalog za blokiranje bilo kakvih sadržaja na Internetu. Svi davaoci pristupa Interneta koji posjeduju dozvolu obavezni su poštovati relevantne zakonske propise u BiH u smislu uklanjanja sadržaja koje nadležni organi odgovarajućim odlukama oglašavaju nezakonitim, i ISP-ovi se uglavnom oslanjaju na tu klauzulu. Njihovi odgovori su uglavnom upućeni na činjenicu da ukoliko nadležno ministarstvo ili RAK od njih zatraže blokiranje pristupa, oni će to i uraditi. Međutim, kao što je prethodno navedeno, Ministarstvo sigurnosti BIH nije nadležno da u ovoj oblasti izdaje bilo kakve naloge, te u tom pravcu također treba izvršiti edukaciju ISP-ova. I ovu oblast je neophodno dodatno urediti i precizirati.

Mjera IV-m4

Naziv aktivnosti:	Razviti sistem prijavljivanja od strane građana, a posebno djece i unaprijediti razmjenu informacija institucija.
Opis aktivnosti:	U saradnji s telekom operaterima omogućiti besplatan telefonski broj (pozivi sa fiksnih i mobilnih telefona i iz javnih govornica) za prijavljivanje slučajeva zloupotrebe djece, otvoren 24 sata dnevno i također: - senzibilizirati javnost o neophodnosti prijavljivanja policiji ili putem SOS telefona svake sumnje o zlostavljanju djece - raditi kontinuirano na unaprjeđenju saradnje i koordinaciji rada svih činilaca uključenih u borbu protiv svih vidova seksualnog zlostavljanja djece, uključujući i dječiju pornografiju.
Vrijeme izvršenja-rok:	Kontinuirano
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Nadležna ministarstva unutrašnjih poslova
Mogući rizici:	Institucionalni okvir

Kada je u pitanju sistem prijavljivanja od strane građana, a posebno djece, moramo konstatovati da postoji više načina. U Federaciji BiH je razrađen na način da pri Kantonalnim MUP-ovima postoji broj 122 koji služi za prijavu svih hitnih slučajeva pa i ovakvih. Pri državnoj agenciji za istrage i zaštitu uspostavljena je i linija KRIMOLOVAC putem koje svaki građanin anonimno može prijaviti bilo koje krivično djelo pa tako i slučaj dječije pornografije. Interesantan primjer je aktivnost NVO MFS-EMMAUS koja je pokrenula Internet stranicu www.sigurnodijete.ba putem koje je moguće izvršiti prijavu slučaja dječije pornografije na Internetu. Sistem prijavljivanja slučajeva dječije pornografije i svih oblika zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija razvijen je u okviru aktivnosti MFS-EMMAUS u ovoj oblasti putem uspostavljanja online SOS linije za prijavu neprimjerenih sadržaja, dostupne na web portalu www.sigurnodijete.ba. Administrator MFS-EMMAUS-a sve podnesene prijave proslijeđuje nadležnoj agenciji za sprovedbu zakona na dalje postupanje. Nakon izvršenih provjera i drugih službenih radnji, nadležna agencija za sprovedbu

zakona dostavlja povratnu informaciju o poduzetim radnjama administratoru MFS-EMMAUS-a i osobi koja je podnijela prijavu (ukoliko ta osoba prijavi svoje kontakt podatke).

Da li je u saradnji sa telekom operaterima uspostavljen BESPLATAN TELEFONSKI BROJ (24 sata) za prijavljivanje slučajeva ZLOUPOTREBE DJECE uopšte? Ne, uopšte nije uspostavljen BESPLATAN TELEFONSKI BROJ (24 sata) za prijavljivanje slučajeva ZLOUPOTREBE DJECE.

Mjera IV-m5

Naziv aktivnosti:	Razvijati regionalnu i međunarodnu saradnju.
Opis aktivnosti:	Razvijati regionalnu i međunarodnu saradnju, a na međunarodnom nivou potrebno je uspostaviti takva zakonska rješenja i saradnju koja će omogućiti efikasnu borbu protiv ovih vidova kriminala, posebno kada su u pitanju žrtve- djeca.
Vrijeme izvršenja-rok:	Do kraja 2010. godine / Kontinuirano
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo sigurnosti BiH
Mogući rizici:	Procedure

Da li je poboljšana regionalna i međunarodna saradnja u pogledu tretiranja slučajeva „dječije pornografije“? Putem punopravnog članstva u mreži INHOPE - međunarodnom udruženju Internet hotline-a, vodećoj organizaciji u svijetu za upravljanje SOS linijama za prijavu neprimjerenih online sadržaja, Bosni i Hercegovini je omogućen pristup svjetskoj bazi podataka kojom rukovodi INHOPE, efikasna suradnja i razmjena podataka iz ove oblasti sa ostalim zemljama članicama (43 zemlje), te time efikasnija borba protiv ove pojave u BiH, regiji i svijetu. U ovoj oblasti je neophodno uraditi još mnogo na poboljšanju kapaciteta u narednom strateškom periodu.

41

Mjera IV-m6

Naziv aktivnosti:	Sistem informisanosti i javno mnijenje.
Opis aktivnosti:	Razraditi sistem informisanja javnosti i stvaranje povoljnijeg javnog mnijenja.
Vrijeme izvršenja-rok:	Kontinuirano
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Svi učesnici
Mogući rizici:	Opći društveni okvir

Iako se ova mjera u svom originalnom smislu nije odnosila na prevenciju uopšte nego na upoznavanje šire javnosti sa postojanjem mogućnosti prijave slučajeva nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija, moramo konstatovati da su je zvanične nadležne institucije očigledno krivo shvatile. Ukoliko se izvrši suštinska naliza, možemo vidjeti da je njome planirana analiza različitih aktivnosti kao što su: promocija SOS linija i slične aktivnosti koje su se odnosile na ohrabrivanje javnosti da prijave ono što vide i čuju. Međutim, većina institucija je ovu mjeru podvodila pod odgovore PREVENCIJA, i praktično ponovo navodila iste one aktivnosti koje su već obrađene u dijelu prevencija. Stoga možemo konstatovati da je ova mjera, postavljena na pomenuti način potpuno besmislena, jer je ista već obrađena u strateškom cilju: PREVENCIJA.

2.5. Osiguravanje podrške žrtvama – rehabilitacija i reintegracija

Cilj: V Osigurati da žrtve dobiju hitnu i sveobuhvatnu pomoć kroz koordinirani stručni pristup, bez obzira da li su podnijeli prijavu, uključujući medicinsku pomoć, medicinske preglede i tretmane, zajedno sa posttraumatskom i socijalnom podrškom, uz osiguranje pravne pomoći, i to bi trebalo biti povjerljivo, besplatno i dostupno 24 sata na dan.

Nosilac aktivnosti:	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
Učesnici:	<ul style="list-style-type: none">- Ministarstva obrazovanja/prosvjete u BiH- Pedagoški zavodi u BiH- Partnerske nevladine organizacije- Nadležne socijalne ustanove

U Bosni i Hercegovini nije osiguran sistem u kome će žrtve dobiti hitnu i sveobuhvatnu pomoć kroz koordinirani stručni pristup, bez obzira da li su podnijeli prijavu, uključujući medicinsku pomoć, medicinske preglede i tretmane, zajedno sa posttraumatskom i socijalnom podrškom, uz osiguranje pravne pomoći, i to bi trebalo biti povjerljivo, besplatno i dostupno 24 sata na dan. Većina profesionalaca iz vladinog i nevladinog sektora je blizu razmišljanja da se skoro pa svaki pojedinačni slučaj rješava na drugačiji način zbog nedostatka jasnih protokola pa se neki slučajevi rješavaju kroz postojeće referale za trgovinu ljudima. Većina se susretala sa raznim, u pravilu, ad hoc rješenjima od koji su najekstremnija smještanje djece žrtava na psihijatrijsku kliniku. Rješenje bi bilo svakako da postoji univerzalni sistem podrške za djecu žrtve svih oblika nasilja od samog referalnoo mehanizma preko smještajnih kapaciteta za djecu žrtve pa sve do dugoročnih programa rehabilitacije i reintegracije kako za djecu, tako i za njihove porodice. Djeca žrtve kao i njihove porodice, nisu pošteđene ni stigmatizacije od šire javnosti, time i dodatne viktimizacije, zbog senzacionalističkog izvještavanja o slučaju u medijima kojim se često otkriva identitet porodica, a time i žrtava. Nerijetki su slučajevi da žrtve, pored nedobivene podrške sistema postaju mete javnosti što ih dovodi u nove neprilike. U globalu, pružanje podrške djeci žrtvama dječije pornografije u BIH možemo ocjeniti kao neadekvatno i nedovoljno stručno. Djeca žrtve se po nekoliko puta bez potrebe ispituju. Smatramo da djeca žrtve nisu dovoljno zaštićena, da nema razrađenih referalnih mehanizama te dovoljno edukovanog kadra za bavljenje ovim problemom i pružanja pomoći i podrške djeci žrtvama uopšte. Dijete, žrtva je još uvijek prepuštena sama sebi. Svoju zabrinutost u ovome pogledu nerijetko u javnim istupima izražavaju sudije, forenzičari i socijalni radnici. Ono što je jako vidljivo je da se pružanje asistencije žrtvama dječije pornografije u BiH usko povezuje sa asistencijom koja se pruža žrtvama trgovine ljudima, obzirom da je isti Odsjek Ministarstva sigurnosti BiH zadužen za ovu problematiku. Ovaj Odsjek je ujedno zadužen i za kreiranje i implementiranje Akcionog plana iz ove oblasti. Ali do danas nisu definisani standardi ni procedure za asistenciju žrtvama dječije pornografije, te se ovom cilju u narednom Akcionom planu treba posvetiti velika pažnja.

Mjera V-m1

Naziv aktivnosti:	Definirati elemente za realizaciju - programi rehabilitacije i reintegracije žrtve.
Opis aktivnosti:	<ul style="list-style-type: none">- definisati sistem za tretman žrtve i uspostaviti potrebne kapacitete;- rehabilitacija žrtve – smještaj u sigurnu kuću po potrebi, rad savjetodavne službe, rad psihologa u cilju pune resocijalizacije, zaštita djece žrtava,- pitanje maloljetne žrtve – svjedok na sudu
Vrijeme izvršenja-rok:	Kontinuirano
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

Zaključak za ovu Mjeru je jednostavan. Sistem za asistenciju žrtvama dječije pornografije i pedofilije nije definisan, osim u slučajevima kada takve aktivnosti rezultiraju trgovinom ljudima, gdje je definisan program rehabilitacije i reintegracije tih žrtava.

Mjera V-m2

Naziv aktivnosti:	Uspostaviti jedinstvene standarde.
Opis aktivnosti:	Uspostaviti jedinstvene standarde u pristupu pružanja pomoći i zaštite djece žrtava trgovine ljudima, i drugih vidova kriminala, uključujući i njihovo obeštećenje u smislu naknade, kako materijalne, tako i nematerijalne štete koju su žrtve pretrpjele.
Vrijeme izvršenja-rok:	Do kraja 2010. godine / Kontinuirano
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstvo sigurnosti BiH
Mogući rizici:	Institucionalni okvir, Procedure

Bosna i Hercegovina je u prethodnim godinama aktivno radila na problemu trgovine ljudima i uspostavljanja sistema zaštite djece žrtava. Svi nivoi vlasti su uključeni u rješavanje problema trgovine ljudima. Rezultat dugogodišnjeg rada na ovom fenomenu su i razni dokumenti koji tretiraju trgovinu ljudima i definišu sistem pružanja pomoći i zaštite djece žrtava kao što su: Priručnik – direktna asistencija žrtvama trgovine ljudima, Smjernice o postupanju centara za socijalni rad sa žrtvama trgovine ljudima, Smjernice o postupanju Regionalnih monitoring timova za borbu protiv trgovine ljudima u BiH, Smjernice za postupanje centara za mentalno zdravlje sa žrtvama trgovine ljudima, Priručnik za službenike zaposlene u tužilaštvu, policiji, socijalnim i zdravstvenim institucijama i još mnogo ovakvih dokumenata. Također bitan dokument je i Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima, Akcioni plan za zaštitu djece, Strategija za borbu protiv nasilja nad djecom i slično. Državna ministarstva imaju potpisane sporazume sa nevladinim organizacijama koje zbrinjavaju i vrše direktnu asistenciju žrtvama trgovine ljudima.

U Republici Srpskoj postoje izvjesni Protokoli koji regulišu zaštitu djece od različitih oblika nasilja zlostavljanja i zanemarivanja pored programa prevencije i Protokola o postupanju kada se nasilje desi, prema kojima se i definiše da se: osiguraju mjere psihosocijalne pomoći i podrške koje se obavezno primjenjuju prema djeci žrtvama seksualnog nasilja, zlostavljanja i iskorištavanja, ali i njihovim porodicama, što uključuje: vrstu mjera, načine i rokove njihove primjene od strane nadležnih službi, a sve sa ciljem da se, koliko je to moguće ublaže posljedice učinjenog i omogući oporavak i reintegracija djeteta.

Interesantna informacija, i kao primjer dobre prakse možemo navesti da je Ombudsman za djecu RS uputio preporuku da se osiguraju mjere psihosocijalne pomoći i podrške djeci žrtvama seksualnog zlostavljanja i nasilja prema nadležnom Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite kao dio Posebnog izvještaja o seksualnoj eksploataciji djece u Republici Srpskoj. Ovakve primjere bi trebalo slijediti u budućnosti na teritoriji cijele BIH.

Kada je u pitanju uspostavljen jedinstveni standard u pristupu pružanju pomoći i zaštite djece žrtava trgovine ljudima i drugih vidova zloupotrebe u smislu njihovog obeštećenja i nematerijalne štete koju su djeca žrtve pretrpjela, moramo konstatovati da smo daleko od rješavanja datog problema.

Mjera V-m3

Naziv aktivnosti:	Uspostavljanje minimalnih standarda.
Opis aktivnosti:	Uspostavljanje minimalnih standarda koji se odnose na obeštećenje žrtava kaznenih djela koja se odnose na seksualno zlostavljanje djece, uključujući i

dječiju pornografiju, pristup odgovarajućim informacijama, socijalnu, zdravstvenu i pravnu pomoć.

Vrijeme izvršenja-rok:	Do kraja 2010. godine / Kontinuirano
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

Mjera nije ostvarena.

Mjera V-m4

Naziv aktivnosti:	Fondovi za odštetu žrtvama.
Opis aktivnosti:	Sagledati mogućnosti da se formiraju fondovi za odštetu žrtvama i da traže druge izvore finansiranja kada je to potrebno, a u skladu sa sljedećim: Evropska konvencija o obeštećenju žrtava kaznenih djela nasilja (1983), Preporuka o poziciji žrtve u okviru kaznenog prava i postupka (1985), Preporuka o pomoći žrtvama i prevenciji viktimizacije (1987).
Vrijeme izvršenja-rok:	Kontinuirano
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
Mogući rizici:	Institucionalni okvir, Procedure

Mjera nije ostvarena

44

Mjera V-m5

Naziv aktivnosti:	Ojačati obavezu zajedničkog djelovanja.
Opis aktivnosti:	<ul style="list-style-type: none">- Ojačati obavezu zajedničkog djelovanja između sektora obrazovanja, zdravstvenih i socijalnih službi.- Regulirati prihvatanje žrtve s jasno definisanim ulogama nosioca tretmana i njegovog vremenskog trajanja.
Vrijeme izvršenja-rok:	Do kraja 2010. godine / Kontinuirano
Izvor finansiranja:	Budžeti institucija/agencija BiH
Praćenje realizacije:	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
Mogući rizici:	Institucionalni okvir, Procedure

Na nivou Bosne i Hercegovine NE, osim što bi se u narednom periodu moglo govoriti o modifikaciji Smjernica za postupanje u slučajevima nasilja nad djecom u BiH, sa posebnim oblicima saradnje na slučajevima vezanim za cyber prostor. Međutim Protokolom o postupanju u slučajevima nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece u Republici Srpskoj precizirana je obaveza zajedničkog djelovanja sektora obrazovanja, zdravstva i socijalnih službi i ministarstva unutrašnjih poslova u svim slučajevima nasilja nad djetetom, pa tako i vezano za pornografiju koja je u Protokolu definisana kao seksualno nasilje. U Protokolu je opisan postupak i način postupanja sa djetetom žrtvom, a ne i sam tretman niti njegovo trajanje za dijete žrtvu iz razloga što je svako dijete slučaj koji treba tretirati posebno i pružiti mu pomoć i podršku koja je u skladu s njegovim godinama, vrstom nasilja koje je pretrpjelo, počiniocem nasilja i drugim faktorima, a to mogu odrediti samo stručna lica i to iz različitih sektora-zdravstvo, socijalni i obrazovni sektor. Pitanje tretmana i njegovog trajanja trebalo bi odrediti mjerama psihosocijalne podrške. Ovu mjeru neophodno je dodatno razraditi i uspješno realizirati.

3. STAVOVI DJECE - FOKUS GRUPNI INTERVJU

U nastavku teksta, pogledat ćemo analizu putem fokus grupnog intervjua sa djecom kao učesničkom populacijom. Ovim metodom smo pokušali aproksimirati trenutno stanje na polju ugroženosti djece putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini. Pomenuti pokušaj treba posmatrati isključivo kao pokušaj da se na participatoran način uključe i djeca u proces strateškog planiranja, tamo gdje strateški dokumenti tretiraju upravo „najbolji interes djeteta“. Uostalom, uključivanje djece u pitanja koja ih se direktno tiču jeste jedan od četiri principa Konvencije UN o pravima djeteta, koju je BiH ratificirala i ovo je prvi zabilježen slučaj u BiH da se prilikom evaluacije i/ili izrade strateških državnih dokumenata koji adresiraju djecu uključe i kontribuiraju sama djeca.

Izvještaj o realizaciji fokus grupa u okviru Projekta „Sveobuhvatan odgovor na seksualno zlostavljanje i eksploataciju djece putem IKT u jugoistočnoj Europi“

KRATICE I AKRONIMI

AB	Advice Board/Savjetodavna grupa
AP	Akcioni plan/Akciono planiranje
BiH	Bosna i Hercegovina
CSR	Centar za socijalni rad
DM	Društvene mreže
FDR	Formative Dialogue Research/Metoda formativnog dijaloga
FB	Facebook
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FZOSZ	Federalni Zakon o osnovama socijalne zaštite
IKT	Informaciono-komunikaciona tehnologija
JIE	Jugoistočna Europa (odnosi se na BiH, Srbiju i Bugarsku, zemlje u kojima se implementirao projekat)
KM	Konvertibilna marka
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
NVO	Nevladina organizacija
NGO	Non-governmental organisation/Nevladina organizacija
 OCD	Organizacije civilnog društva
RS	Republika Srpska
SCI	Save the Children International
SPAM	Neželjena elektronska mreža
SZO/WHO	Svjetska zdravstvena organizacija/World Health Organization

3.1. Metodologija istraživanja

3.1.1. Problem istraživanja

U posljednjoj dekadi 21 stoljeća informaciona i komunikaciona tehnologija je zauzela vrlo značajno mjesto u raznim oblastima ljudskog djelovanja. Zahvaljujući mogućnostima koje iste pružaju, omogućavaju brzo uspostavljanje komunikacije, razmjenjivanje informacija, vođenje razgovora i na taj način približavaju ljude među kojima postoji prostorna udaljenost. Informacione i komunikacione tehnologije jednako su dostupne kako odraslim tako i djeci i mladima. Pozitivna strana ovih tehnologija jeste da razvijaju sposobnosti komunikacije, omogućavaju pronalaženje informacija, razvijaju kritičko mišljenje i stimulišu doživotno učenje. Nova multimedijalna tehnologija dobivenu informaciju čini dinamičnim sistemom učenja i u stanju je da zadovolji potrebe pojedinaca koji žele da saznaju nešto novo. U procesu iskorištavanja IKT-a uz sve dobre i korisne strane prisutno je mnoštvo opasnosti koje mogu imati za posledicu zloupotrebu djece. Imajući u vidu potrebe i prava djece, Save the Children i njene partnerske organizacije zajednički rade na prevenciji i zaštiti djece od

zlostavljanja i eksploatacije putem IKT-a. Jedna od aktivnosti jeste podrška pri izradi Akcionog plana o sigurnosti djece na internetu a koja bi se temeljila na nalazima evaluacije i preporukama ovog istraživanja.

3.1.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ispituje rizična ponašanja kod djece i mladih koja su uzročno povezana sa korištenjem IKT-a. Da bi osvijetlili ovaj problem ispitat ćemo učestalost korištenja IKT-a među djecom i mladima, potom, ispitati rizične vidove ponašanja i identifikovati eventualno pretrpljeno cyber nasilje. U cilju dobivanja adekvatnih podataka, prikupljene su informacije o stavovima, mišljenju djece o načinu korištenja interneta, sigurnost korištenja, ovisnost i drugi oblici atipičnih formi ponašanja i načina njihovog djelovanja koje su posljedica korištenja IKT-a. Dobiveni rezultati mogu dati skromni doprinos u iznalaženju adekvatnih odgojnih preporuka, programa pa čak i intervencija rizičnog ponašanja kod djece i mladih a koja su u korelaciji sa korištenjem IKT-a.

3.1.3. Cilj istraživanja

Istraživanje ima za cilj da utvrdi faktičko stanje primjene IKT-a kod učenika u osnovnim i srednjim školama, dodatno analizira, sistematizuje i izvrši komparaciju uzročno posljedičnih faktora. Specifični cilj rada je usmjeren ka iznalaženju prirode povezanosti rizičnih faktora sa ponašanjem učenika, kako bi se poduzele adekvatne mjere u pronalaženju strategija koje bi dale trajne i učinkovite rezultate u prevalenciji i korekciji neprimjerenih ponašanja. U cilju unapređenja sistema zaštite djece od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe putem IKT-a, istraživanje ima za cilj da prevenira i ojača kampanju o ratifikaciji Konvencije Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe, potom kampanju koja se tiče amendiradnja Kaznenog zakona koji se odnosi na stavke eksploatacije djece za pornografiju i uspostavu Centra za sigurni internet u BiH.

3.1.4. Hipoteze

46

Polazeći od predmeta istraživanja, cilja i definiranih zadataka u ovom radu se krenulo od glavne hipoteze koja pretpostavlja da kod učenika osnovnih i srednjih škola postoji statistički signifikantan procenat rizika djece koja koriste IKT te da su ista izložena repertoaru nesocijalizovanog poremećaja ponašanja, trajnog antisocijalnog ponašanja, tihe agresivnosti i prestupničkog ponašanja odraslih osoba ili svojih vršnjaka, koje za posljedicu mogu imati trajna psihička i fizička oštećenja.

H1 prva podhipoteza pretpostavlja da su IKT-e poznate i dostupne djeci već u ranoj školskoj dobi, koja sa povećanjem starosne granice učenika povećava i učestalost korištenja IKT-a;

H2 druga podhipoteza pretpostavlja da učenici osnovnih i srednjih škola nisu svjesni posljedica ostavljanja ličnih podataka i otkrivanja interneta na internetu koji mogu da budu izloženi riziku od seksualnog zlostavljanja i eksploatacije djece putem IKT-a

H3 treća podhipoteza pretpostavlja da u izvan porodični faktori kao što su zaposlenost roditelja, obrazovanje roditelja, materijalni status, tip i veličina porodice utječe na sigurnost korištenja djece od upotrebe IKT-a kao i unutar porodični faktori kao što su neadekvatan odgojni roditeljski stil, odsustvo kontrole roditelja, smanjen obim i kvalitet komunikacije s djetetom povećava rizik od zloupotrebe IKT-a

H4 četvrta podhipoteza pretpostavlja da učenici ne koriste pravilno internet bonton te zbog lažnog kreiranja profila su izloženi riziku od seksualnog zlostavljanja i eksploatacije djece putem IKT-a;

H5 peta podhipoteza pretpostavlja da djeca osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta nisu edukovana i upozorena na rizike od interneta te da ne znaju kome da se obrate za pomoć.

3.1.5. Zadaci istraživanja

U kontekstu postavljenog cilja istraživanja izdvajamo sljedeće zadatke koji imaju za cilj da ispituju postavljenu prvu podhipotezu (**H1**) koja se pretpostavlja da su IKT-e dostupne djeci već u ranoj školskoj dobi te da se sa povećanjem starosne granice povećava i učestalost korištenja IKT-a:

- Ispitati nivo znanja u koje svrhe i namjenu služi internet;
- Istražiti koje su omiljene društvene mreže koje učenici u osnovnoj i srednjoj školi koriste;
- Analizirati situacije i mjesta u kojima učenici najčešće koriste internet;
- Napraviti komparativnu usporedbu provedenog vremena na internetu i dostupnosti interneta.

U cilju ispitivanja druge podhipoteze (**H2**) koja se pretpostavlja da učenici osnovnih i srednjih škola ostavljaju lične podatke na društvenim mrežama i da su zbog toga u riziku da budu izložena seksualnom zlostavljanju i eksploataciji djece putem IKT-a postavljeni su sljedeći zadaci:

- Kroz projektnu igru „s druge strane monitora“ ispitati da li djeca i mladi ostavljaju svoje podatke o identitetu i druge podatke koji bi mogli biti predmet zloupotrebe;
- Analizom prikupljenih podataka dobivenih korištenjem Formativnog dijaloga, utvrditi da li su djeca i mladi imala loša iskustva sa lažnim predstavljanjem na internetu bilo od njih ili od osoba sa druge strane monitora;
- Ispitati stavove djece i mladih o sigurnosti interneta.

Za procjenu treće hipoteze (**H3**) koja pretpostavlja da različiti roditeljski stilovi odgoja utječu na sigurnost djece i rizična ponašanja koja su u korelaciji sa korištenjem IKT-a postavljeni su sljedeći zadaci:

- Istražiti da li roditelji učenika osnovnih i srednjih škola ograničavaju rad na računaru uopće;
- Ukoliko se utvrdi da postoji neki vid cenzure korištenja IKT-a, ispitati na koji način to roditelji postižu i da li daju učinkovite rezultate.

47

U cilju ispitivanja četvrte hipoteze (**H4**) da način kreiranja profila na društvenim mrežama i internet bonton utječe na sigurnost djece, postavljeni su sljedeći zadaci:

- Kroz upotrebu Formativnog dijaloga ispitati koliko učenici osnovnih i srednjih škola imaju prijatelja na društvenim mrežama;
- Ispitati ko može da pregleda profil i komentariše postove;
- Korištenjem projektnu tehniku dramske priče, ispitati način na koji učenici prihvataju prijatelje na društvenim mrežama i koji su krajnji ishodi komunikacije.

Za procjenu pete podhipoteze (**H5**) koja pretpostavlja da djeca osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta nisu edukovana i upozorena na rizike od interneta postavljeni su sljedeći zadaci:

- Kroz interaktivnu radionicu ispitati na koji način učenici osnovnih i srednjih škola reaguju u slučaju javljanja nepoznate i privlačne osobe koja predlaže susret uživo;
- Ispitati da li su imali neka ružna iskustva na internetu i ako jesu kome su se obratili za pomoć;
- Ispitati stavove djece na koji način oni vide problem zaštite djece na internetu i šta bi oni učinili a da drugi tj. odrasle osobe već to nisu uradile.

3.1.6. Određivanje veličine uzorka

Direktnim ispitivanjem je bilo obuhvaćeno (N= 26) od 24 planirana učenika, od kojih je bilo 13 (50%) muških i 13 (50%) ženskih subjekata. Kako bismo osigurali reprezentativnost i homogenost uzroka kao i pouzdanost u procesu izvođenja zaključaka odlučili smo se za njegovu stratifikaciju po tri obilježja:

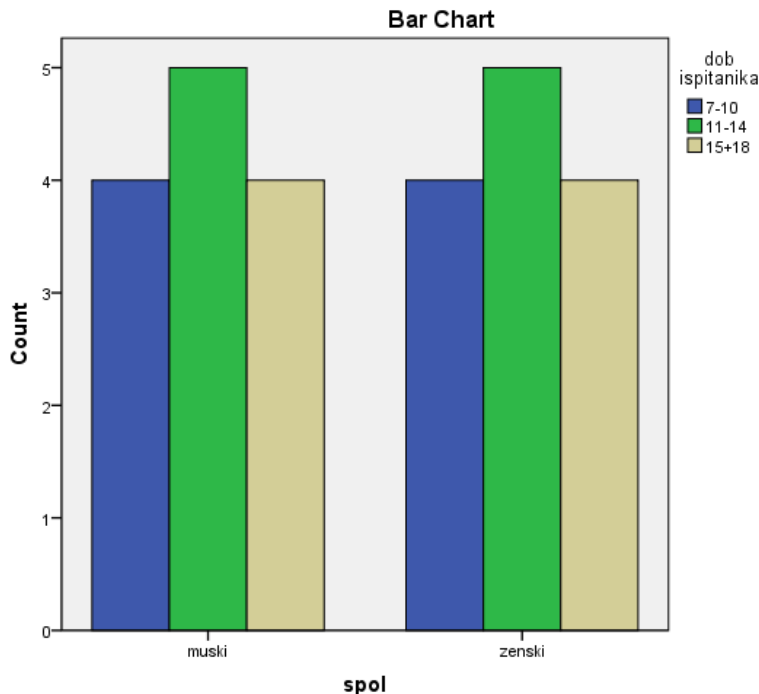
1. uzrast od 7-10 godina starosti (8 učenika osnovne škole iz općine Novi Grad, u jednakom omjeru dječaka i djevojčica), dobna skupina djece rane adolescencije;

2. uzrast od 11-14 godina (10 učenika osnovne škole , u jednakom omjeru dječaka i djevojčica)- dob srednje adolescencije;
3. uzrast od 15 +18 (8 učenika srednje škole u jednakom omjeru djevojaka i mladića)- stariji adolescenti;

Prosječna dob učenika uzorka je 12,5 godina, čija je dobna starost u rasponu od 7 do 18 godina. Svi ispitanici su iz urbane sredine osim jedne djevojke iz srednje škole koja stanuje na periferiji Sarajeva. Priključak interneta posjeduje 90% ispitanika.

Imajući u vidu da se radi o maloljetnim osobama, istraživanje je urađeno uz pristanak roditelja ili staratelja, a koja je skladu sa Politikom očuvanja sigurnosti djece kreirana od Save the Childrena. Riječ je naravno, o dobrovoljnom sudjelovanju spomenutih učenika sa zajamčenom diskrecijom u sprovedbi istraživačkog rada. Svršishodno je predočiti i nazive osnovnih i srednjih škola u kojima smo realizovali istraživanje.

1. Javna ustanova Osnovna škola Sokolje, Sarajevo
2. Srednja zubotehnička škola, Sarajevo

Graf. Br. 1. Prikaz uzorka učenika osnovnih i srednjih škola

3.1.7. Metode korištene u istraživanju

Studija je realizovana uz primjenu kvalitativnog i kvantitativnog istraživanja. Kvalitativno istraživanje provedeno je uz pomoć fokus-grupa sa učenicima osnovnih i srednjih škola koje je imalo za cilj da prikupi podatke koji se ne mogu dobiti klasičnim načinom popunjavanja anketnih listova ili upitnika. Realizovane su tri Fokus grupe od čega je jedna bila sa srednjoškolskim uzrastom, a dvije sa osnovnoškolskim uzrastom. Diskusijama u fokus-grupama prethodilo je nekoliko detaljnih intervjua s predstavnicima škole. Sekundarni podaci o korištenju internet među učenicima u osnovnim i srednjim školama dobiveni su u razgovoru sa direktorom osnovne škole Sokolje i direktoricom Srednje zubotehničke škole. Tokom realizacije fokus grupa prikupljene su važne informacije koje su bile dio zadatka postavljenog u istraživačkoj studiji. Ključni fokus kvalitativnog dijela studije je usmjeren na identificiranje rizičnih faktora kod upotrebe IKT-a. Paralelno sa kvalitativnim istraživanjem u istraživačkom procesu je korištena i kvantitativna analiza prikupljenih podataka tokom primjene

participativnih instrumenata. Koristeći Meta analizu, upoređivanjem i kombinovanjem prikupljenih podataka u ovoj studiji kao i podataka drugih istraživača, dobili smo odgovore na nova pitanja iz domena zloupotrebe IKT-a. Tokom realizacije FG vodilo se računa o etičkom kodeksu istraživanja u radu sa djecom i mladima.

Na proces izbora postupaka i tehnika tokom prikupljanja podataka utjecalo je više činilaca: svrha procjene, broj ispitanika, vremena za realizaciju FG, raspoložive tehničke opreme i materijalnih sredstava. U radu smo koristili sljedeće tehnike: fokus grupna diskusija i situaciona analiza, projekтивna tehnika dramatizacije, grozdiranje, formativni dijalog.

3.1.8. Protokol pitanja za kvantitativno prikupljanje podataka

Da bi prikupili relevantne podatke, kreiran je protokol pitanja. odnsono upitnik za potrebe ovog istraživanja čije su promjenljive varijable u širokom smislu klasifikovane u jednu od sljedećih kategorija:

- Personalne karakteristike ispitanika kao što su spol, dob, broj članova u porodici, status zaposlenosti i zanimanje roditelja;
- Lokacija, kao što je mjesto odakle su ispitanici
- Karakteristike stambenog prostora u kojima djeca i mladi imaju pristup internetu;
- Finansijska dostupnost interneta;
- Vlasništvo nad imovinom tj. laptopom, kompjuterom i drugim IKT-a
- Podaci koji se odnose na kršenje dječijih prava

Kvantitativni rezultati provedenog istraživanja obrađeni su u statističkom programu SPSS 18 gdje su izračunati osnovni statistički pokazatelji: raspodjele i raspršenja podataka, prosječne vrijednosti te učestalost ispitanika u pojedinim kategorijama mjerenih varijabli. S obzirom na cilj i problem istraživanja u obradi su, uz osnovnu deskriptivnu statistiku, korišteni i odgovarajući multivarijantni statistički postupci, uglavnom analize varijance, korelacijske i regresijske analize, H^2 - test, t - test, ANOVA i MANOVA. U regresijskoj analizi doveli smo u vezu zavisne varijable (količina provedenog vremena na internetu, način korištenja, zlobupotreba i rizici interneta) sa nezavisnim varijablama kao što su (spol, obrazovni nivo roditelja, dobna skupina. Ovo su samo neke od ukštenih varijabli koje oslikavaju pravo stanje djece adolescenata i njihovu korelaciju sa upotrebom IKT-a

3.1.9. Etički i drugi problemi istraživačkog rada

Obzirom da se pri provođenju bilo kojeg istraživanja mora voditi računa o etičkim principima tokom procesa prikupljanja podataka, analize rezultata i pisanja narativnog izvještaja, a što je u skladu i sa Etičkim kodeksom istraživanja o djeci, za potrebe ovog istraživanja uradili smo sljedeće:

- Dobili saglasnost za provođenje istraživanja u osnovnim i srednjim školama koje je upućeno menadžmentu škole prije samog procesa istraživanja;
- Dobivena podrška od strane roditelja djece da sudjeluju u istraživanju. U kontaktima sa roditeljima predočene su informacije o samom istraživanju, cilju, načinu provođenja i očekivanim rezultatima, sa posebnim naznakom prava roditelja i djece u istraživanju i načina zaštite identiteta njihove djece. Učenici i roditelji su dobili na uvid protokol upitnika. Učenici su također upoznati da se radi zvučni zapis.

Tokom istraživačkog procesa jako nam je bilo važno da imamo iskrenost ispitanika, koji je i jedan od osnovnih uvjeta u provođenju cjelokupnog prikupljanja podataka. Iako smo svjesni da se iskrenost nikada ne može u potpunosti osigurati, tokom testiranja smo naglasili učenicima da se odgovori neće "ocjenjivati", tj. da nema "dobrih" i "loših" odgovora i da zbog njih neće snositi nikakve posljedice. Na početku samog upitnika naznačena je napomena za učenike koja se odnosi na povjerljivost i anonimnost podataka. Otežavajuća okolnost je bila što je tokom realizacije FG, bio prisutan veći broj promatrača. Nastojala im se kroz pisanje zapisnika dati određena ulogu, međutim odbijanje prisutnih

je dovelo u poziciju da su učenici vješto krili podatke koji su u nekoliko situacionih analiza bili kontradiktorni. Čak 10 % učenika nije htjelo da otkrije da je imalo problema o zlostavljanju koje su tokom radionice uz posebne tehnike i otkrivene. Druga otežavajuća okolnost jest što su stariji učenici imali unaprijed sva pitanja na koja su se temeljno pripremala te su isti i u pisanoj formi bili dostavljeni tokom radionice pedagogici škole. Vrijeme za realizaciju FG je bilo ograničeno, posebno sa učenicima iz osnovne škole što je onemogućilo dubinsku analizu prikupljanja podataka. Prijedlog je da se obavezno poveća uzorak škola, da se u uzorak uključe i učenici iz ruralnih područja te da se tokom realizacije participativnog istraživanja isključe osobe koje imaju samo ulogu promatranja.

3.2. Rezultati istraživanja

3.2.1. Svrha i način korištenja IKT-a kod učenika osnovnih i srednjih škola

U kontekstu postavljene prve hipoteze (**H1**) koja se pretpostavlja da su IKT-e dostupne djeci već u ranoj školskoj dobi te da se sa povećanjem starosne granice povećava i učestalost korištenja IKT-a, dobili smo podatak da 90% učenika uzrasta od 7-18 godina koje imaju dostupnost internetu isti koristi u lične svrhe. Na pitanje za šta vam najviše služi internet 46,2% učenika je izjavilo da ga koristi za potrebe škole, a drugorangirani odgovor sa 30, 8 % u svrhu komunikacije sa prijateljima (Vidi tab. Br 1.). Učenici srednjih škola su naveli da se internetom koriste u prikupljanju raznih informacija i sticanje novog znanja o stvarima koje ih zanimaju.

Ja koristim internet kada imam neku temu ili oblast u školi koja je jako zamljiva i onda ja surfam po internetu i tražim dodatne informacije koje su vezane za tu temu

Djevojčica, 16 god

Pa internet koristim kada imam neki referat jer tamo pronalazim informacije koje su vezane za taj referat ili neki seminarski rad

Dječak 17, god

Internet je mreža svih mreža može da se koristi za igrice, društvene mreže ako što su You Tube, i za učenje. Ja ga koristim za popunjavanje slobodnog vremena.

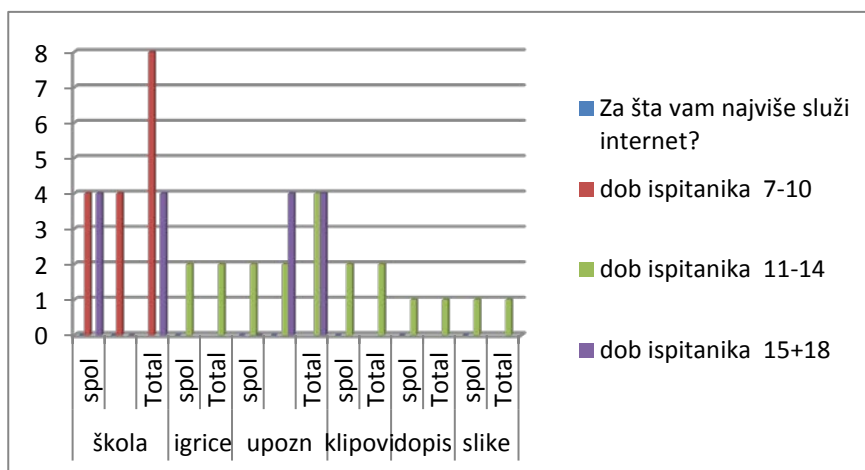
Djevojčica 12, god

Ja ga imam već 5-6 godina i koristim ga već duže vrijeme i meni služi za pregledavanje tuđih slika i dopisivanje s prijateljima

Dječak 10, god

Ja nemam internet ali kad odem kod mamine kolegice i kod kolegica iz škole tada sam na internetu. Kod mamine kolegice internet je ljepši i moderniji

Djevojčica, 7, god

Graf. Br. 2. Odgovori na pitanje za šta najviše koriste internet

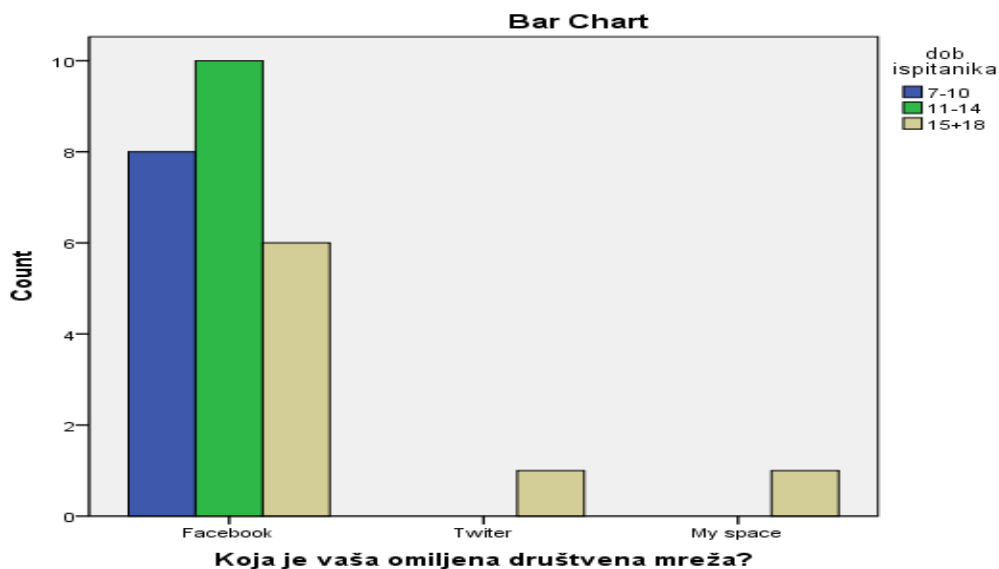
Tab.br. 1. Tabela prikaz odgovora učenika u koje svrhe koriste internet

Za šta vam najviše služi internet?				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid za potrebe škole	12	46.2	46.2	46.2
za igrice	2	7.7	7.7	53.8
za upoznavanje i komunikaciju –chat	8	30.8	30.8	84.6
da slušam muziku i video klipove	2	7.7	7.7	92.3
dopisivanje –e mail	1	3.8	3.8	96.2
za pregledavanje slika	1	3.8	3.8	100.0
Total	26	100.0	100.0	

U kontekstu našeg istraživanja, odgovori na pitanje koja je vaša omiljena društvena mreža, najveći broj odgovora je upućivao na korištenje društvene mreže Facebooka. Svi ispitanici ranog i srednjeg uzrasta od 7-15 godina koriste Facebook kao društvenu mrežu. Učenici srednjih škola osim Facebooka koriste i Twitter i My space. (Graf. Br. 3)

Moja omiljena društvena mreža je Facebook. Ja fecebook ne koristim za razmjenu beskorisnih informacija, koristim ga za razmjenu edukativnih stvari, kao na primjer kada kolegama šaljem seminarske radove ili kada se dogovaramo šta će neki seminarski rad da sadržava.

Dječak 17, god.

Graf. Br. 3 Vrste društvenih mreža koje učenici osnovnih i srednjih škola koriste

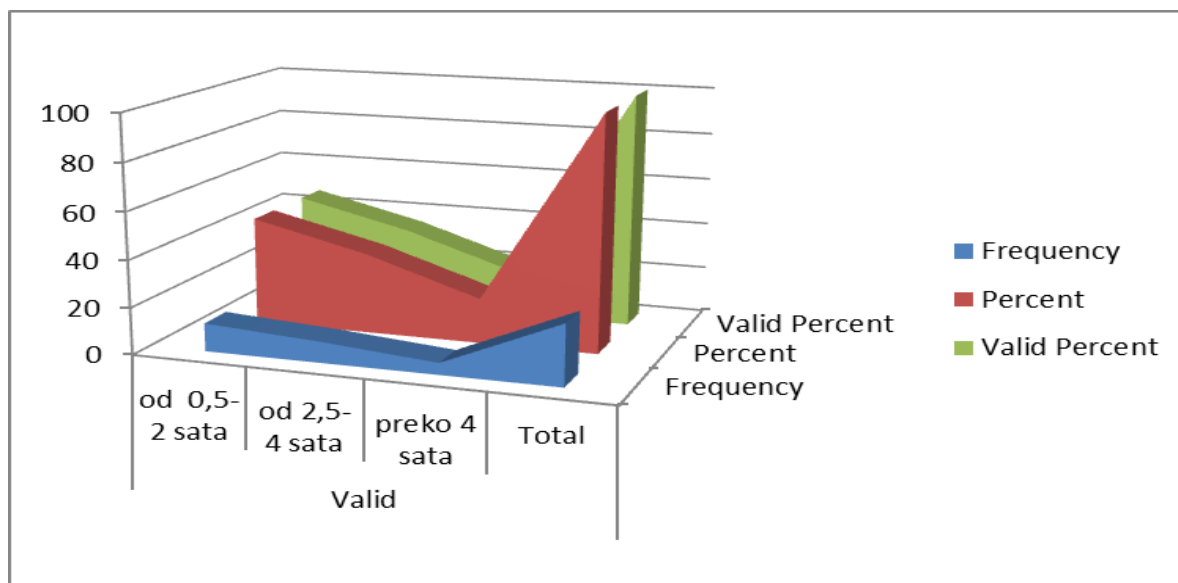
Na pitanje gdje najčešće koriste internet, svaki drugi odgovor ispitanika se odnosi na korištenje interneta kod prijatelja (57,7%), a potom kod kuće (23,1 %). (Tab.br. 2.). Ako napravimo komparaciju ko ih je upoznao o načinu korištenja interneta možemo zaključiti da postoji korelacija

gdje koriste internet sa odgovorima pitanja ko ih je naučio koristiti internet. Većina ispitanika je iskazala da je upotrebu interneta naučila od svojih vršnjaka. Učenici koji imaju *drajvere na telefonu za internet*, internet koriste i na javnim mjestima gdje ima besplatna konekcija.

Tab.br. 2. *Odgovori na pitanje gdje najčešće koriste internet*

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	kod kuće	6	23.1	23.1	23.1
	kod prijatelja	15	57.7	57.7	80.8
	kod rođaka	1	3.8	3.8	84.6
	na javnom mjestu gdje ima pristup	4	15.4	15.4	100.0
	Total	26	100.0	100.0	

Na pitanje koliko vremena provode na internetu, uočili smo poželjno davanje odgovora u kome srednjoškolci navode da provode samo onoliko koliko im je potrebno. U dubinskoj analizi kroz tehniku formativnog dijaloga i mapiranja uvrđeno je da u prosjeku djeca osnovno-školskog uzrasta koriste oko 2 sata dnevno a učenici srednjih škola u prosjeku tri sata. (Graf. Br. 4)

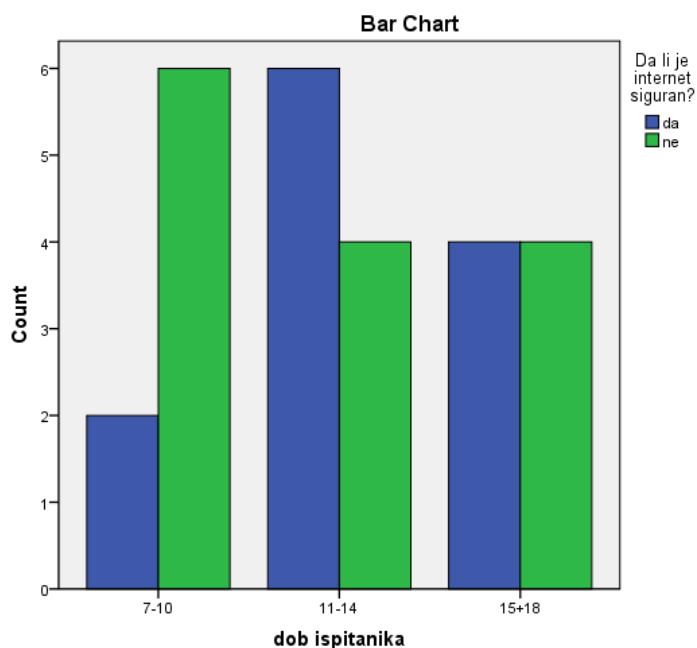

Graf. Br. 4. *Količina provedenog vremena na internetu*

3.2.2. Ispitivanje stavova učenika o sigurnosti interneta

Na pitanje da li je internet siguran dobili smo različite odgovore. Učenici mlađeg osnovnoškolskog uzrasta smatraju da internet nije opasan ako se ne gledaju sadržaji koji po njihovom mišljenju nisu štetni. Učenici srednjih škola su svjesni nesigurnosti interneta i svih izazova koji oni sa sobom nose. Preplavljenost velikim količinama različitih informacija i teškoća da se izdvoji ono što je potrebno učenici uzrasta od 17 godine smatraju kao jedan od otežavajućih faktora. Također su svjesni činjenice da je teško procijeniti istinitost informacija i vjerodostojnosti pojedinih sadržaja i podataka.

Ono na što bismo skrenuli pozornost jeste uzrast od 11-15 godina, koji nije svjestan rizika korištenja interneta. Više od polovine ispitanika ove uzrastne skupine tvrdi da je internet siguran. (Graf.br. 5) .

Graf. Br. 5 Stavovi učenika o sigurnosti interneta

Željeli smo da utvrdimo da li postoji povezanost uzrasta sa slanjem zlobnih i okrutnih prijetnji svojim vršnjacima. Korelaciona analiza pokazuje da ne postoji statistički značajna povezanost ovog tipa ponašanja i uzrasta maloljetnika. Utvrđivanjem povezanosti odgovora dječaka i djevojčica sa slanjem zlobnih i okrutnih prijetnji, postupkom korelacione analize utvrđeno je da postoji statistička značajnost u odgovorima na oba nivoa značajnosti. ($r = 0,156$, $p < 0,01$). Dobiveni podaci govore da je ovo ponašanje prisutnije kod dječaka nego kod djevojčica. Nažalost, incidenti pojave slanja okrutnih prijetnji se ne dešavaju izolovano. Jedna vrsta nasilja prati drugu vrstu nasilja i to sukcesivno i sinhronizovano na način da se žrtva ne smije braniti i prijaviti nasilje.

53

“ Jedan moj drug iz razreda je na našu zajedničku stranicu postavio uvredljive sadržaje. Iako sam reagovala na vrijeme, obavijestila roditelja i razrednog stariješinu, ja sam se osjećala jako poniženom i uvrijeđenom. “

Djevojčica 14 godina.

Kroz samo jedan primjer uočen je Cyberbulling koji je imao za cilj omalovažavanje i vrijeđanje od strane vršnjaka. Ovaj oblik je načešći kroz društvene forume, jako se brzo širi i povećava se sa vremenom njegovog korištenja.

Transkript br.1. Ispitivanje stavova o korištenju društvenih mreža sa učenicima srednje škole

Učenik: „Član sam grupe za svoj odbojkaški klub i za svoj razred. To su zatvorene grupe, samo ako administrator dozvoli. Ima samo jedan administrator.“

Ispitivač: „Znate li ko je?“

Učenik: „Evo Vanja iz razreda.“

Ispitivač: „A kod vas?“ (drugih učenika)

Učenica: „Kod nas je Mak i imamo moderatora Maju, ali ove godine nije sa nama, otišla je na razmjenu učenika u Ameriku.“

Ispitivač: „Vi imate administratore koji odlučuju. Vjerujete li im?“

Učenica: „Ja mislim da mi svi vjerujemo našem administratoru.“

Ispitivač: „Toliko da neće nikome tvoj password otkriti?“

Učenici: „Vjerujemo!“

Ispitivač: „Ona je ta koja je kreirala svoju email adresu i sve. Koliko ste sigurni da ona neće dati svoju mail adresu drugome?“

Učenik: „To su uopćena pitanja. Npr. E šta je rekla profesorica fizike da će pitati i slično?“

Ispitivač: „Ja stojim i slažem se s vama da su vaši administratori vrijedni povjerenja. Ali, šta se desi ako procuri informacija. Npr. Ana je takva i takva, šta biste vi uradili?“

Učenik: „Izgubili bi povjerenje.“

Ispitivač: „Ali ona to nije namjerno.“

Drugi učenik: „Ti moraš paziti šta objavljuješ na Facebooku. Trebaš imati povjerenja. Nije to osoba koju znaš 7 dana. Pitaš zajedničku osobu kakva je ta osoba. Kaže npr. ona je prije dvije godine uvalila svoju drugaricu, i ti znaš s kim imaš posla.“

Učenica: „Postoji aplikacija ASK na Facebooku koja je glupa, bezveze i ne treba nikome. Svi ti postavljaju pitanja i ti si izložen riziku da se čitaju tvoji odgovori i da ti neko sudi po njima. To je bespotrebno i velik rizik po nas. „

Ispitivač: „Ti si spomenula Facebook, koje još društvene mreže povezuju osobe u komunikaciji.“

Učenici nabrajaju: Twiter, Myspace, Dernek.ba, blogger, ali to su stranice koje mali broj ljudi koristi.

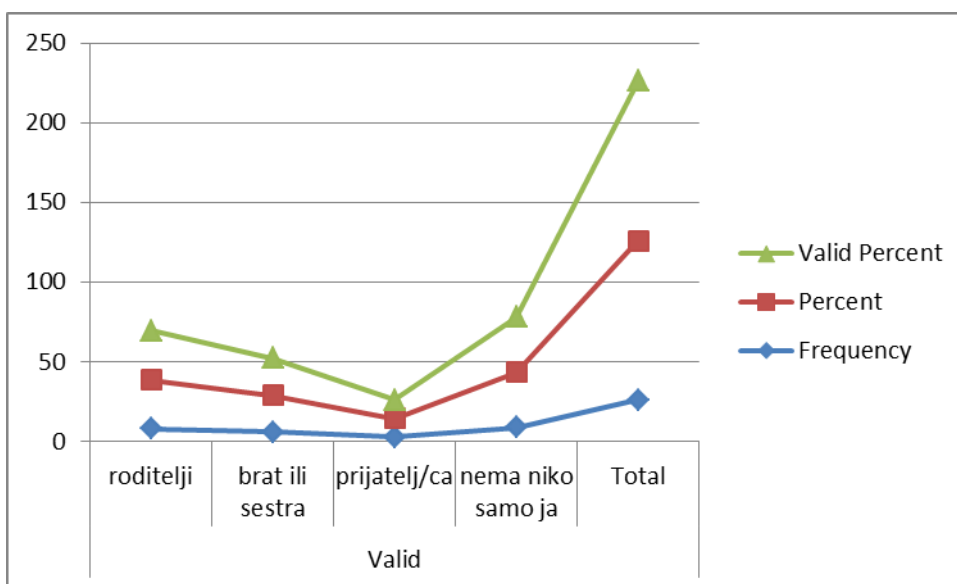
Ispitivač: „A šta mislite ima li mreža za upoznavanje?“

Učenici nabrajaju: „trosjed.ba; spotted.ba. Za spotted ima i grupa. Osobe koje komentarišu mogu otkriti identitet.“

Učenica: „Npr. vidimo osobu na Baščaršiji, ali mu nismo smjeli prići, od treme ili kompleksa. Pošaljemo njegovu sliku na spotted i kažemo tražimo tog i tog i oni objave. Ima i glupih komentara.“

Napomena: (imena djece su promjenjena)

Iz izjave 14-godišnje djevojčice možemo zaključiti da djeca i mladi nesvjesno ulaze u komunikaciju sa nepoznatim osobama koje se lažno predstavljaju, šire neistine, lažne priče, povređuju osjećanja drugih, a koje u stvari mogu da budu osobe iz njihovog okruženja i odlično poznaju identitet žrtve. U drugom primjeru iz transkripta FG možemo uočiti da postoje na društvenim mrežama online predatori koji se lažno predstavljaju kako bi uspostavili online odnos sa djetetom ili mladom osobom. Predatori djeluju tako što veoma postepeno privlače pažnju mlade osobe i njenu naklonost predstavljajući se kao neko ko je pun pažnje.

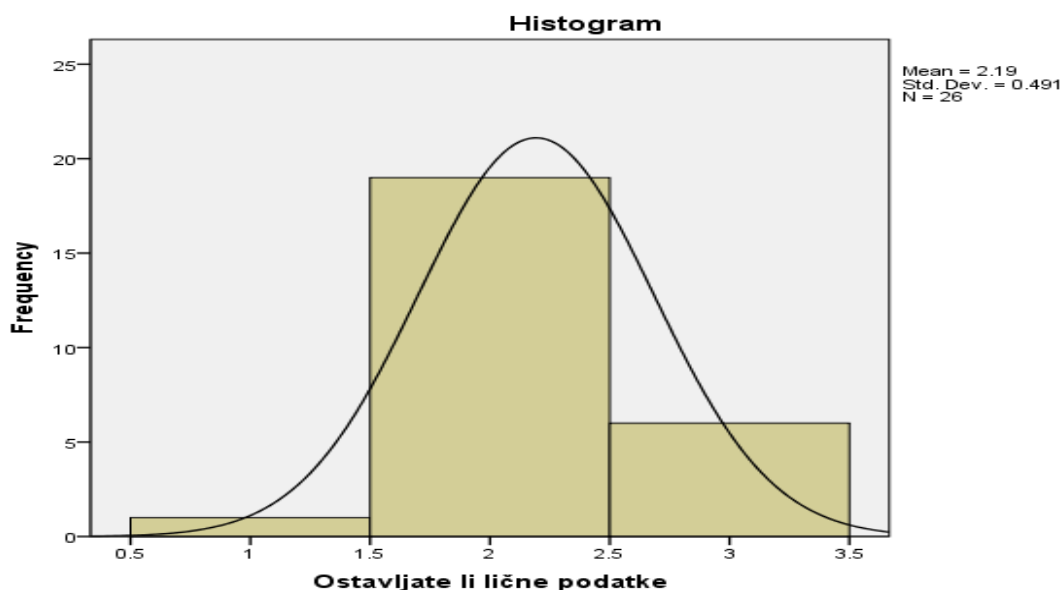

Graf. Br.6. Odgovori učenika na pitanje ko ima pristup passwordu

Administratori u slučaju zajedničkih grupnih profila su osobe od povjerenja što se može i zaključiti iz komunikacije sa učenicima. Međutim postoji velika vjerovatnoća da se privatnost grupe naruši. To potvrđuje i podatak da 65 % učenika kaže da je dalo svoj password roditeljima, sestri ili bratu ili svom/ svojoj najboljoj prijateljici. (Graf. Br. 6). Na pitanje da li na društvenim mrežama ostavljaju svoje istinite podatke. Samo 1 % učenika je iskazalo da je kreiralo svoj profil sa tačnim podacima. Svi ostali učenici su izjavili da su to lažni podaci ili profil sa polovično lažnim podacima. Podaci koji su lažno predstavljani su uglavnom vezani za dob. I bilo da su djevojčice ili dječaci, mladići ili djevojke, svih 90% kreira profil sa većim brojem godina. Najniža granica od realne je 3 godine više od njihove dobi. Na pitanje zašto to rade, većina je odgovorila da sve društvene mreže traže od osoba koje se prijavljuju da budu punoljetne. Neke društvene mreže poput Facebooka ne traže punoljetnost od 18 godina. Ako se ima u vidu da je donja granica za prijavu na Facebook 13 godina, postavlja se pitanje zašto onda osnovnoškolci pa i srednjoškolci u kreiranju svog profila stavljaju veći broj godina iako mogu nesmetano otvoriti profil. Oko 73,1 % učenika je izjavilo da je kreiralo lažni profil u kojima su prvo godine naznačene kao neistinite. U 90 % slučajeva zadržavaju druge lične podatke kao što su ime i prezime, mjesto stanovanja. (Graf. Br. 7) Samo u jednom slučaju zabilježeno je da učenik koji koristi Facebook nije postavio fotografiju. Razlog zbog čega to nije uradio je čiste tehničke prirode, tj. nije znao na koji način to da uradi. Polovično istinite podatke ostavlja 26,9 % učenika. Samo je zabilježen jedan slučaj ostavljanja broja telefona na društvenoj mreži.

Ja imam 10 godina, a na Facebooku sam stavila kao da imam 23 godine (djevojčica, 10 godina)
Ja imam 9 godina na Facebooku mi je kreiran profil kao da imam 20 godina (Djevojčica 9 godina)
Ja imam 10 godina i stavio sam da imam 18 godina (dječak 10 godina)

U cilju skretanja pozornosti zloupotrebe identifikacije podataka i zloupotrebe djece u seksualne svrhe želim da spomenem jedno istraživanje na kojem sam radila a koje je imalo za cilj da ispita zloupotrebu društvenih mreža. Na uzorku od 150 ispitanika dobi od 18-70 godina više od polovine ispitanika je priznalo da kreira lažni profil sa lažnim brojem godina, s tendencijom da su navedne godine manje u odnosu na realne. Ako napravimo usporedbu profila koje su djeca kreirala i profila odraslih lažno kreiranih profila, postoji velika vjerovatnoća da će osoba koja realno ima 30 godina (u lažnom profilu se predstavlja kao da ima 20 godina) doći u kontakt sa osobom koja ima 10 ili 15 godina, jer je ista kreirala svoj profil za pet godina više i u komunikaciji se predstavlja kao osoba sa 20 godina starosti.

Graf.br. 7. Koliko djeca i mladi otkrivaju svoj identitet

Ako uzmemo u obzir da 90 % djece i mladih otkrivaju djelimično svoj identitet, velika je vjerovatnoća da će mlada osoba doći u kontakt sa online predatorom koji svojom privlačnom, srdačnom i ljubaznom komunikacijom nudi pomoć i rješenja za njene ili njegove probleme.

*Mogu reći da moji vršnjaci nisu sigurni na internetu jer otkrivaju svoje privatne informacije na društvenim mrežama i upuštaju se u razgovor sa nepoznatim osobama. Evo npr. Društvena mreža Facebook je kao otvoreni privatni život. i svi sve znaju o njima.. i nije čudo što se zlouotrijebe te informacije. **Dječak 17 godina***

*Ja znam kolegice koje pored podataka opisuju i svoja raspoloženja, sigurna sam da neko to može da iskoristi kad je ona tužna, razočarana i td. **Djevojčica 15 godina***

3.2.3. Ispitivanje stavova učenika o kontroli interneta od strane roditelja

Strategija kontrole korištenja interneta i drugih IKT-a varira zavisno od uzrasta djeteta, roditeljske odgojne filozofije i specifičnog ponašanja samog djeteta ili mlade osobe. Srednjoškolci se ponašaju više u skladu sa roditeljskim očekivanjima i roditeljska kontrola putem komandi i zabrana se smanjuje kako se povećava i dob ispitanika. U ovom periodu mladi su uglavnom ravnopravni sugovornici svojim roditeljima, iskazuju otvoreno i bez straha svoje želje, potrebe i očekivanja. Kontrola interneta od strane roditelja kod srednjoškolaca je prepuštena samoj sebi.

*„Moji roditelji meni ne ograničavaju rad na računaru i internetu zato što znaju da internet koristim samo za prikupljanje edukativnog sadržaja.” **Dječak 17, godina***

*„ Ja imam preko 1000 prijatelja na FB i u prosjeku sam tri sata na društvenim mrežama.” **Isti dječak, 17. Godina.***

56

Prednost Fokus grupnog intervjua je u tome da kroz unakrsna pitanja dođemo do što relevantnijih odgovora o sigurnosti korištenja IKT-a. Iz izjave dječaka zaključujemo da daje poželjne odgovore o prikupljanju edukativnog sadržaja, dok u drugom setu pitanja doznajemo da internet ne koristi samo u svrhu prikupljanja edukativnog sadržaja negu i u svrhu upoznavanja novih prijatelja. Na pitanje da li vam roditelji ograničavaju pristup internetu, 38,5% je izjavilo da im roditelji ograničavaju, 26,9 % da je to ponekad, a samo u 34 % slučajeva roditelji ne prave cenzuru u upotrebi interneta. Najveći broj ispitanika kojima roditelji ograničavaju rad su djeca uzrasta od 7-10 godina, potom djeca uzrasta od 11-15 godine dok najmanja ograničenja imaju srednjoškolci. Jedan od rizičnih faktora jeste i nekontrola roditelja te nije rijetkost da se kod djece i mladih javi zavisnost od igranja igrice, komunikacije sa nepoznatim osobama što svakako može da utječe na psihičko zdravlje pojedinca. Problem zavisnosti od interneta može pojedincu da postepeno uništava lični, a i profesionalni razvoj.

Za vrijeme raspusta imam neograničen pristup internetu , a za vrijeme školske godine roditelji me uslovljavaju mojim ponašanjem i ocjenama..

Mladić 17 godina

Ne ograničavaju. Za tim nema potrebe

Djevojka 16 godina

Iskreno, za mene kada nema interneta kao da nemam ni kompjutera. Ja to dvoje dovodim u vezu.

Dječak 16 god.

Dok sam bila u osnovnoj školi branili su mi, sada sama sebi postavljam granice korištenja interneta i boravka za računom

Djevojka 16

Kontrola korištenja interneta od strane roditelja je jako važna bez obzira da li se radi o učenicima osnovnoškolskog ili srednjoškolskog uzrasta. Ona je posebno bitna u slučajevima zlostavljanja na internetu ili bilo koje rizične situacije kada je nepohodna otvorena komunikacija i iskren dijalog roditelja i djece. Poželjno je da se djeci što manje prigovara i da se upoređuju sa drugom djecom u slučaju pojave bilo kojeg nasilja. Pohvale i pozitivne poruke podrške utječu na razvoj djetetovog samopouzdanja, samopoštovanja i pozitivne slike o sebi. Roditelj ne treba zaboraviti da je model, uzor svom djetetu i da će najveća pomoć biti ukoliko nauči vladati sobom, ukoliko preuzme odgovornost za vlastite riječi i djela.

Meni roditelji promijene password pa ne mogu ući na svoj Fejs

Djevojčica 10 godina

Dešavalo mi se da mi roditelji oduzmu dijelove računara, međutim ja imam telefon pa preko telefona uđem na svoj profil

Dečak 15 godina

Moji roditelji od poslovnih obaveza nemaju vremena da kontrolišu koliko ja provodim vremena za računarom

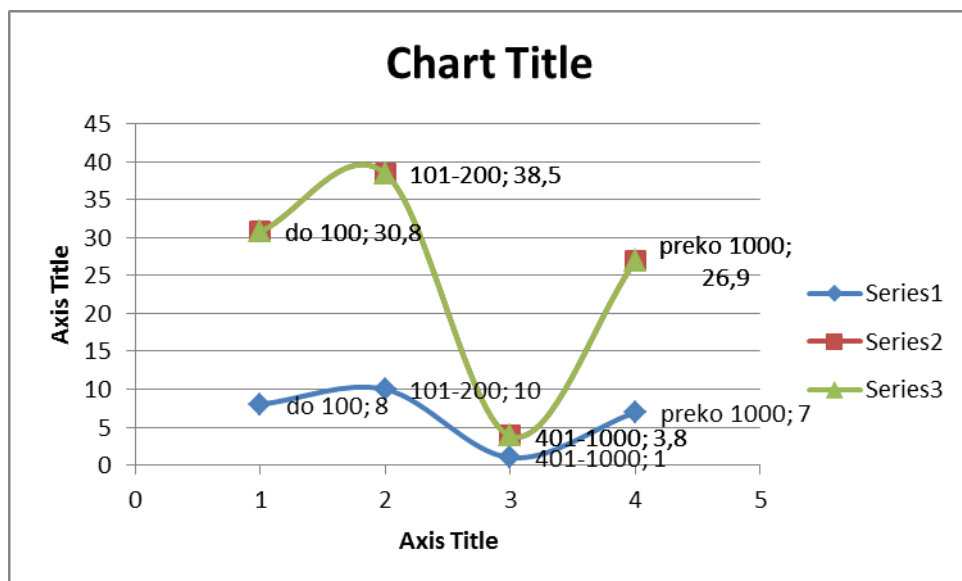
Djevojčica 16 godina

Pojedini roditelji mojih vršnjaka ne znaju da se može koristiti računar bez miša, da se laptop može koristiti bez baterije, ali su i dalje odlučni da u svojim namjerama zabrane ili odluče da me kazne pa procesorske jedinice skrivaju u auta ili pretince koje ključaju.

Dječak 17. Godina,

3.2.4. Kreiranje profila učenika na društvenim mrežama u skladu sa Internet bontonom

Način na koji prihvatamo prijatelje putem društvenih mreža pripada kodeksu ponašanja koje kreira Internet bonton. Kao i u realnom svijetu i u virtualnom svijetu prijateljstva sklopljena putem interneta su dio komunikacije putem virtualnog druženja sa odabranim osobama koje mogu na izvjestan način utjecati na razmišljanje i ponašanje pojedinca. Na pitanje koliko imate prijatelja na društvenim mrežama najveći procenat odgovora (69,3 %) pripao je skali od 100-200 prijatelja. Većina ispitanika osnovne škole ima u prosjeku 200 prijatelja dok je stanje kod srednjoškolaca znatno izraženije. Oko 26,9 % učenika ima preko 1000 prijatelja koje kako tvrde i lično poznaju.

Graf. Br. 8. Odgovori učenika vezanih za brojnost virtualnih prijatelja na društvenim mrežama
Sklapanje prijateljstva putem društvenih mreža nosi sa sobom izvjesnu dozu rizika. Na osnovu izjave učenika, njihovi vršnjaci prihvaćaju za prijatelje na stotine vršnjaka koje slabo poznaju ili ih uopće ne poznaju.

*Naša generacija na svojim FB profilima ima u prosjeku oko 500 do 4000 prijatelja. Ja konkretno imam 1220. **Djevojka 18 godina***

*Poznajem neke koji se hvale da imaju i po 10 000, što se tiče mene imam 1680. Nije neki veliki broj ali svi koji su tu poznajem na izjestaan način **Mladić 17 godina***

Analizom prikupljenih odgovora doznajemo da većina učenika virtualne prijatelje dodaje bez kriterija i nije rijetkost da čin prikupljanja prijatelja poprima nevjerovatne razmjere koje ni sami korisnici ne mogu da uprate. Neki od ispitanika potvrdili su činjenicu da ne mogu odbiti zahtjev za prijateljstvo kada im se neka izvjesna osoba javi. Problemi se dodatno mogu zakomplicirati kod dobro odgojenih osoba koje u realnom životu teško raskidaju prijateljstva te isti stav zauzimaju i kada je virtualno prijateljstvo u pitanju.

*Prihvatam prijateljstvo na društvenim mrežama konkretno na FB na ovaj način: Uđem na profil osobe koja me je dodala u prijatelje i pogledam da li imamo zajedničke prijatelje, ako da koliko i koji su. Poslije toga gledam informacije te osobe od kada ima svoj profil i onda na kraju fotografije te osobe. Ako je FB upotpunjen i ako sam siguran da nije lažan prihvatim ga u prijatelje i opet pregledam isti profil istim redoslijedom da mi nije nešto promaklo. **Mladić 17 godina.***

U razgovoru sa učenicima doznajemo da njihovi vršnjaci u 90 % slučajeva objavljuju fotografije na svojim profilima, da iste šalju svojim prijateljima i da prave izvjesne kolekcije fotografija svojih prijatelja. Treba imati u vidu da bez obzira na brisanje fotografija i samog profila, društvene mreže mogu ranije postavljene slike upotrijebiti u komercijalne svrhe te iste fotografije slati drugim korisnicima. Sama činjenica da djeca i mladi mogu biti izloženi riziku od seksualnog i drugog zlostavljanja, neophodno je uključivanje roditelja da se uključe u društvene mreže i na taj način prate što njihova djeca rade i s kim komuniciraju.

Transkript br.2. Ispitivanje stavova o načinu prihvatanja prijateljstva

Ispitivač: „Pa ima li upoznavanja?“

Učenik: „Meni se troje javilo.“ *Ima 17000 ljudi koji to prate. Ima i da osobe prodaju namještaj i veš-mašine. 80 % osoba koji pišu te postove su neozbiljni, to je zezanje.*

Učenica: „Ima aplikacija Ispovest iz Srbije. To je isto anonimno i sve što tebe muči ti napišeš. I sad drugi to odobravaju ili osuđuju. Ja sam se ismijao tome.

Ispitivač: „Jeste li bili vi na otvorenom chatu?“

Učenik: „Jesam ja na primjer kada se dogovaram sa cijelim razredom o nečemu. Ja na primjer napišem neću da idem i svi vide.“

Drugi učenik: „A ima i anonimni chat. Osobe pišu o tome kako nisu dovoljno fizički razvijene, i komentari ih povrijede. Ako ne možeš da podneseš nemoj se ni javljati u tu grupu.

Ispitivač: „Koliko vam je izazov da upoznajete tako nepoznate osobe?“

Učenici u glas: „Ne, nije!“

Učenik: „Ja ne volim tako da upoznajem, ja volim da izađem, jer ta osoba je iza ekrana i krije se.“

Drugi učenik: „Ima takozvanih online predatora. Vi kažete ja sam tužan, on će da vas utješi. Njegov krajnji cilj je da vas pozove na sastanak. Pita vas vaše podatke i ne zna se šta će uraditi.“

U razgovoru sa učenicima koji provode više od 4 sata na društvenim mrežama i imaju preko 1000 virtualnih prijatelja doznajemo da su komunikacije pune previranja te da za druženje na društvenim mrežama vrijede ista pravila kao i u svakodnevnom životu.

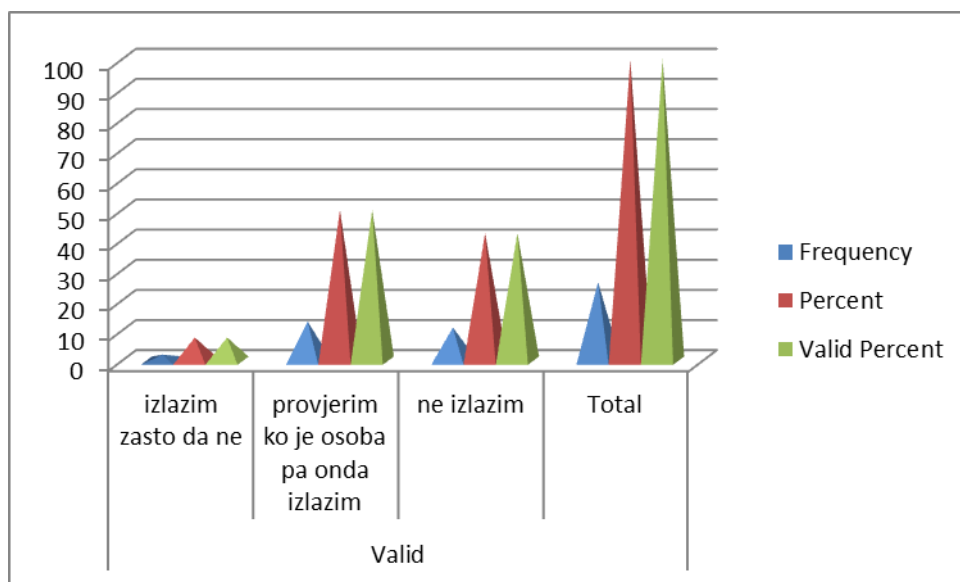
3.2.5. Internet bonton i način komuniciranja na društvenim mrežama

Prteipativnom tehikom i dramtizacijom *Moj virtualni prijatelj na mreži*, simulirana je situacija u kojoj se na FB stranici javlja neko ko je njihovih godina. Izgleda veoma privlačno i predlaže susret uživo.

Ispitivač: “Vi ste osoba N.N. Kreirajte svoj profil, navedite koliko imate godina, hoćete li biti stariji ili mlađi, muškarac ili žena, ja vam to ne određujem. Neka profil ima specifično ime. Ispred sebe imat ćete dvije tastature i ono što budete kucali na tastaturi, to ćete naglas govoriti.

Transkript br.3. Simulacija vježbe *Moj virtualni prijatelj na mreži*

U cilju ispitivanja stavova o stupanju u direktne kontakte sa nepoznatim osobama sa društvene mreže, svaki drugi ispitanik je priznao da bi izašao ako bi provjerio identitet osobe sa kojom izlazi, dok je 42,3 % izjavilo da ne bi ulazili u tu vrstu rizika ni pod kojim uvjetima. Zabrinjavajući podatak jeste procenat od 7,7% ispitanika koji bi izašli sa nepoznatom osobom.

Graf. Br. 9. Odgovori učenika vezanih za izlazak sa nepoznatom osobom

Nakon realizacije paticipativne vježbe može se zaključiti da su svi ispitanici svjesni rizika i komunikacije sa nepoznatim osobama. Jedan od ispitanika je naveo da bi u slučaju uznemiravanja ili dobivanja neprimjerene poruke odmah obavijestio svoje roditelje, da bi potom prijavio administratoru na FB osobu koja ga uznemirava.

Ja bih se prvo raspitao o toj osobi xy. Da budem siguran da postoji ta osoba Da li ide u školu za koju je rekao i da su informacije koje osoba dala tačne. Djevojka 15.god

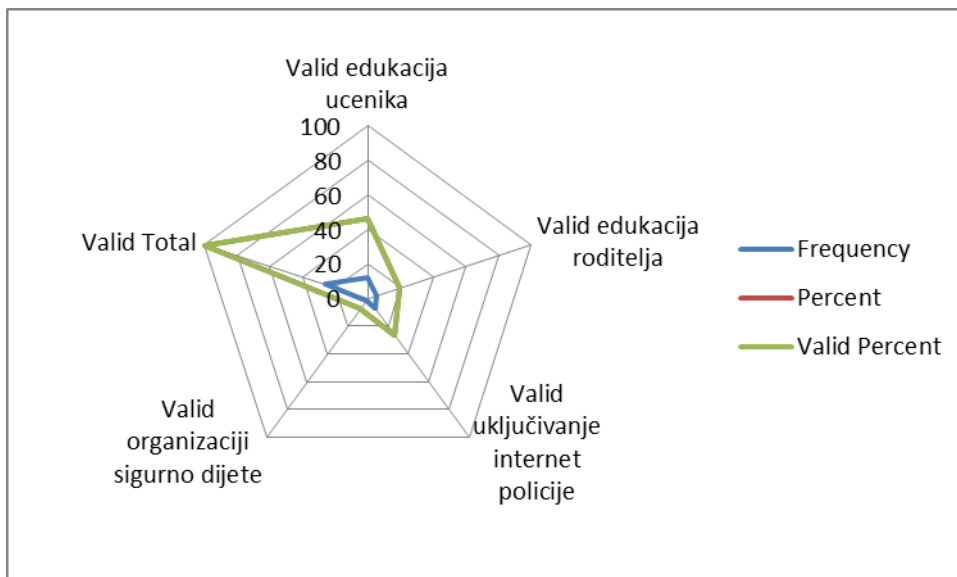
Jedan od problema sa kojima mladi mogu da se susretnu u korištenju IKT-a jeste primanje neželjene elektronske pošte tzv. spamovi koji uprkos spam filterima mogu da stignu do korisnika i nametnu svoje sadržaje kao sto su pornografke slike, nasilni ili ideološki sadržaji. Neželjena pošta svakako može da utječe na mladu osobu, jer u dobi adolescencije kritičko mišljenje je još u razvoju. Nije rijetkost da djeca i mladi povjeruju u nešto prikazano kao dovoljno upečatljivo, nebitno da li je to baš logično ili nije. Na osnovu prikupljenih podataka doznajemo da je 69,2 % ispitanika imalo priliku da čuju od svojih vršnjaka da su bili na meti hakera ili dobivanja spamova neprimjerenog sadržaja. Od prisutnih ispitanika samo 3,3 % je izjavilo da je imalo loše iskustvo po pitanju primjene IKT-a i to od strane svojih vršnjaka.

*Meni su hakeri provalili profil te pisali razne stvari u moje ime. Pisali su Ja sam gay (što to nije tačno), pa su se u moje ime dopisivali s drugim osobama koje su gay... tipa želim biti s tobom u vezi..***Mladić 17, godina**

Ja nisam imao problema, ponajviše zato što sam ja osoba koja zna da koristi internet. Nikada nisam imao problema niti pri korištenju internetq niti na FB jer uvijek prihvatam samo poznate prijatelje i sa njima razmjenjujem informacije. **Dječak 17 god**

Kada primijetim nešto sumnjivo ja se najčešće obratim bratu ili sestri, ako se radi o ozbiljnoj situaciji onda se obratim roditeljima. Jednom je moj brat provalio na moj profil i rekao mi da je to namjerno uradio..i da vodim računa da ne ostavljam snimljene passworde. **Djevojčica 10 godina**

Na pitanje kome bi se obratili da vam se dese neke ružne stvari na internetu, većina učenika je izjavila da su to roditelji i to 57,7 % a potom prijatelji 23,1%. Oni koji imaju više informatičkog iskustva (15,4%) zloupotrebu bilo kojeg tipa bi prijavili administratoru mreže. Veoma malo procenat je izjavio da bi to prijavio bratu ili sestri, svega 3,8 %.

Graf. Br. 10. Odgovori učenika na pitanje što se treba poduzeti

Nije rijetkost da nakon tražene pomoći, roditelj, nastavnik pa i stariji prijatelji, brat ili sestra ne mogu pomoći u rješavanju traženog problema. Želimo istaći da je neophodno raditi na javnom zagovaranju i kroz kampanje pomoći učiteljima i nastavnicima, roditeljima da djecu upoznaju s internetom i računarskom tehnologijom. Edukacija bi trebalo da obuhvati oblast sigurnog pretraživanja, metoda učenja i različitih interaktivnih zabava. Posebno je važno istaći da svi koji koriste društvene mreže trebaju steći znanja o internet bontonu u cilju stvaranja novih poznanstava i druženja sa prijateljima. Bitno je područje edukacije koje ukazuje na moguće prijetnje te upoznati i naučiti kako da iznađu praktična rješenja o tome kako se zaštititi i gdje tražiti pomoć.

3.3. Zaključci i preporuke podhipoteza u fokus grupama

ZAKLJUČCI I PREPORUKE PRVE PODHIPOTEZE

Analizom prikupljenih podataka iz sekcije br. 1 a koji se tiču postavljene prve podhipoteze (**H1**) koja pretpostavlja da su IKT-e dostupne djeci već u ranoj školskoj dobi te da se sa povećanjem starosne granice povećava i učestalost korištenja IKT-a, možemo zaključiti sljedeće:

- Da učenici osnovnih i srednjih škola znaju u koje svrhe se koristi internet;
- Da jednako učenici osnovnih i srednjih škola koriste Facebook kao glavnu društvenu mrežu. Učenici srednjih škola osim Facebooka koriste i Twitter i My space.
- Učenici srednjih škola najviše vremena provode na internetu kod kuće jer nemaju zabranu od strane roditelja, dok učenici osnovnih škola imaju zabrane od strane roditelja i internet koriste kod rođaka i prijatelja koji imaju internet u kome ima wi-fi. Osim kompjutera, učenici koriste laptope i smart telephone koji su pokretni i na javnim mjestima omogućavaju konekciju i pristup mrežama.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE DRUGE PODHIPOTEZE

Prikupljeni podaci koji se tiču druge podhipoteze (**H2**) a koja pretpostavlja da učenici osnovnih i srednjih škola ostavljaju lične podatke na društvenim mrežama i da su zbog toga u riziku da budu izložena seksualnom zlostavljanju i eksploataciji djece putem IKT-a ukazuju na sljedeće:

- Da 90 % djece i i mladih kreira lažni profil na internetu te ostavi dio ključnih informacija koje su istinite. Problem predstavljaju veći broj godina koje djeca i mladi prikazuju u odnosu na realne što svakako može da dovede u djecu i mlade da komuniciraju sa online predatorima koji imaju za cilj zloupotrebu mlade osobe.
- Analizom prikupljenih podataka dobivenih korištenjem Formativnog dijaloga, utvrđeno je da među ispitanicima nije bilo veće zloupotrebe i da učenici nisu imali problema sa lažnim predstavljanjem drugih osoba na internetu.
- Analizom prikupljenih sekundarnih podataka od strane ispitanika o stilu i internet bontonu, doznajemo da 80 % vršnjaka ne koristi sigurno internet te da su u riziku da budu seksualno li na neki drugi način zloupotrijebljena.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE TREĆE PODHIPOTEZE

Prikupljeni podaci koji su imali za cilj da potvrde treću hipotezu (**H3**) koja pretpostavlja da različiti roditeljski stilovi odgoja utječu na sigurnost djece došli smo do sljedećih zaključaka:

- Da je neophodna intenzivna komunikacija i otvoren dijalog između djece i roditelja na temu ograničenog korištenja interneta jer zabrana dovodi u poziciju da djeca iznalaze rješenja koja mogu biti još komplikovanija kao što je krađa mobilnih telefona i lapotpa od strane djece koja imaju smart telefone, potom lažni izgovori učenja kod kolegica, surfanje putem mobitela čija upotreba može dovesti do oštećenja vida itd.
- Da se kod roditelja treba razvijati informatička pismenost kako bi se bolje razumjele potrebe djece o korištenju interneta jer u suprotnom ako te potrebe nisu zadovoljene dolazi do dječijeg bunta koji vrlo lako može da preraste u problematično ponašanje. Stoga se čini opravdanim planiranje i organizovanje posebnih edukativnih programa o sigurnosti interneta kako za učenike tako i za nastavnike i roditelje
- Što se tiče cenzure informatički pismeni roditelji kao oblik cenzure unose korisničke šifre na računare, mijenjaju passworde ili pak fizički zabrane pristup modemu.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE ČETVIRTE PODHIPOTEZE

H4 četvrta podhipoteza pretpostavlja da učenici ne koriste pravilno internet bonton te su zbog 1 % lažnog kreiranja profila izloženi riziku od seksualnog zlostavljanja i eksploatacije putem IKT-a. Postavljenu hipotezu potvrđujemo jer prikupljeni podaci ukazuju na sljedeće:

- Analizom prikupljenih odgovora doznajemo da 60 % učenika osnovnih i srednjih škola nekontrolisano prihvata prijateljstvo na društvenim mrežama.
- Prikupljeni podaci ukazuju da učenici osnovnih i srednjih škola u 60 % slučajeva imaju profili javnog karaktera, da 30 % njihovih vršnjaka ima opciju da njihov profil mogu vidjeti

prijatelji njihovih prijatelja, a da samo 10% korisnika svoje FB profile koriste u druge svrhe tj. ne u komunikaciju i da nikako ne dozvoljavaju niti prihvataju prijateljstva.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE PETE PODHIPOTEZE

Za procjenu pete podhipoteze (**H5**) koja pretpostavlja da djeca osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta nisu edukovana i upozorena na rizike od interneta dobili smo sljedeće rezultate:

- Da se učenici osnovnih i srednjih škola rizično upuštaju u komunikaciju putem društvenih mreža a da bi svaki treći učenik izašao sa nepoznatom osobom svojih godina u cilju upoznavanja.
- Nakon prikupljenih podataka doznajemo da učenici koji imaju više od 1000 prijatelja, te oni koji ne provjeravaju svoje prijatelje su imala neprijatna iskustva i dobivali su spamove. Većina se za pomoć obraća roditeljima i nastavnicima, međutim ni oni im ne mogu pomoći jer ne poznaju dovoljno rad na interenetu.
- Učenici i osnovnih i srednjih škola smatraju da je neophodna edukacija za njih, njihove roditelje pa i nastavnike. Učenici srednjih škola su mišljenja da treba da se formira internet policija, poveća broj organizacija koje bi imale za cilj razvijanje svijesti o sigurnosti korištenja IKT-a.

ANALIZOM I INTERPRETACIJOM DOBIVENIH REZULTATA I SVIH PET PODHIPOTEZA, GENERALNO SE MOŽE ZAKLJUČITI DA JE I NAŠA GLAVNA HIPOTEZA POTVRĐENA. PRIKUPLJENI PODACI DOKAZUJU DA KOD UČENIKA OSNOVNIH I SREDNJIH ŠKOLA POSTOJI STATISTIČKI SIGNIFIKANTAN PROCENAT RIZIKA DJECE KOJA KORISTE IKT-e, TE DA SU ISTA IZLOŽENA REPERTOARU NESOCIJALIZOVANOG POREMEĆAJA PONAŠANJA, TRAJNOG ANTISOCIJALNOG PONAŠANJA, TIHE AGRESIVNOSTI I PRESTUPNIČKOG PONAŠANJA ODRASLIH OSOBA ILI SVOJIH VRŠNJAKA, KOJE ZA POSLJEDICU MOGU IMATI TRAJNA PSIHIČKA I FIZIČKA OŠTEĆENJA.

4. ZAKLJUČAK EVALUACIJE

Analiza stanja iz prethodnih poglavlja, zaista u velikoj mjeri osvjetljava sve probleme koji stoje pred Bosnom i Hercegovinom kada je u pitanju nasilje nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija. Odmah na početku možemo zaključiti da za uspješnu borbu protiv svih oblika nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini, neophodno je što prije stvoriti odgovarajući zakonodavni okvir koji će omogućiti krivično gonjenje počinioca i njihovo sankcionisanje, kao i pružanje pomoći i zaštiti žrtava i svjedoka. Prema izjavama profesionalaca vidimo da je u praksi vrlo lako primjećeno da postoje problemi u pogledu identifikacije krivičnog djela i njihovih počinioca, posebno kada je u pitanju dječija pornografija putem Interneta koja se teško otkriva usljed korištenja savremene tehnologije koja olakšava kriminalne aktivnosti počinioca, a uz to da se radnje izvršenja ovih krivičnih djela protežu preko granice, tako da poprimaju obilježja transnacionalnog organizovanog kriminala. Ova činjenica, u procesu otkrivanja krivičnih djela, zahtijeva uspostavljanje prekogranične saradnje, koja se mora odvijati u skladu s konvencijama, protokolima i ugovorima o saradnji, koje je potpisala i ratifikovala Bosna i Hercegovina.

Međutim, kako je fenomen dječije pornografije izrastao u ozbiljan vid organizovanog kriminala, a brojni izvori navode da na globalnom nivou predstavlja veliku prijetnju savremenom društvu, te predstavlja globalni problem sa kojim se susreću sve zemlje današnjice, neophodno je da, u borbi protiv istog, svoje mjesto ravnopravno imaju službe za provedbu zakona na svim nivoima, a naročito službe na nivou Bosne i Hercegovine. Krivična djela u vezi s dječijom pornografijom predstavljaju izuzetno složen sigurnosni problem, te imajući u vidu njegov transnacionalni karakter, neophodno je da u sprječavanje, otkrivanje i istrage ovog vida kriminaliteta budu uključene sve stručne i nadležne službe koje mogu pomoći u ovim aktivnostima. Kao jedno od mogućih rješenja jeste da se planira formiranje posebnog Centra za borbu protiv kibernetičkog kriminala koji bi tretirao sve vidove kompjuterskog kriminala, te kao liniju rada i kriminal vezan za dječiju pornografiju, potrebno je sagledati trenutne i realne mogućnosti, te iznaći najjednostavnije i najizvodljivije rješenje za implementaciju modela koji bi nudio mogućnost efikasnijeg reagovanja i kontrole ovog fenomena. Naravno, ne smijemo zanemariti činjenicu da su neke policijske organizacije u Bosni i Hercegovini, kao što je MUP Republike Srpske zaista razvile vrlo uspješan sistem reagovanja na ovaj fenomen, i da praktično danas predstavljaju primjer najbolje prakse u Bosni i Hercegovini. Ipak, zbog složenosti ovog fenomena, neophodno je razmisliti o jačanju i ostalih službi u Bosni i Hercegovini i njihovom organizacijskom prilagođavanju savremenim potrebama zajednice.

Jedna od najbitnijih aktivnosti koja se treba učiniti jeste unaprijediti zakonsku regulativu u borbi protiv dječije pornografije (jasnije definisati članove zakona koji se odnose na dječiju pornografiju, razdvojiti posjedovanje kao posebnu stavku zakona, što do sada nije učinjeno). Izmjene i dopune postojećih krivičnih zakona u dijelu koji reguliše krivična djela borbe protiv dječije pornografije, usaglašavanje i izjednačavanje zapriječenih kazni za ova krivična djela, odnosno usaglašavanje ovih zakonskih rješenja sa Krivični zakon Republike Srpske, Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine i Krivični zakon Brčko Distrikta, te eventualno redefiniranje odredbi iz oblasti krivičnog postupka koje bi omogućile efikasnije otkrivanje, rasvjetljavanje i u konačnici dokazivanje ove vrste krivičnih djela.

Iz evaluacije je vidljivo da Bosna i Hercegovina nema posebnu službu, niti odjel za borbu protiv dječije pornografije što većina razvijenih zemalja posjeduje. Iako bi bilo logično zaključiti da da bi bilo cjelishodno osnovati posebni odjel za borbu protiv kibernetičkog kriminala na nivou BIH, te ga tehnički, materijalno i kadrovski adekvatno osposobiti. Međutim, dobra organizacija entitetskih policija i ulaganje u ove odjele je proces koji je već započeo i mišljenja smo da kapacitete treba usmjeriti na jačanje postojećih organizacija sa posebnom pažnjom na poboljšanje njihove saradnje. Posebno značajno smatramo unaprijediti postupke koji su usmjereni na identifikaciju počinitelja, distributera i lica koja posjeduju dječiju pornografiju, te njihovo procesuiranje. U sklopu postojećih odjela (ili onih koji se moraju uspostaviti) potrebno je kreirati bazu podataka o osuđenim licima,

nabaviti opremu za borbu protiv ove problematike, koji bi omogućili pretraživanje internet stranica i računara.

Iako je u analizi strateškog cilja „prevencija“ konstatovano da je u velikoj mjeri ostvaren, ipak moramo konstatovati da je svijest o dječijoj pornografiji u Bosni i Hercegovini na nezavidnom nivou, te je stoga potrebno uspostaviti neophodne mehanizme i razviti svijest u vezi sa sigurnim korištenjem interneta i potrebe za zaštitom djece i maloljetnika od rizika koji su povezani s korištenjem interneta koji uključuju, ali nisu isključivo ograničeni na pedofiliju i dječiju pornografiju da bi se taj problem riješio. Kao što smo mogli vidjeti iz same „fokus grupe sa djecom“, učenici srednjih škola najviše vremena provode na internetu kod kuće jer nemaju zabranu od strane roditelja, dok učenici osnovnih škola imaju zabrane od strane roditelja i internet koriste kod rođaka i prijatelja koji imaju internet u kome ima wi-fi. Vidjeli smo da čak 90 % djece i i mladih kreira lažni profil na internetu te ostavi dio ključnih informacija koje su istinite. Poseban problem predstavljaju veći broj godina koje djeca i mladi prikazuju u odnosu na realne što svakako može da dovede u djecu i mlade da komuniciraju sa online predatorima koji imaju za cilj zlopotorebu mlade osobe. Stoga zabrinjava činjenica da se učenici osnovnih i srednjih škola rizično upuštaju u komunikaciju putem društvenih mreža, a da bi svaki treći učenik izašao sa nepoznatom osobom svojih godina u cilju upoznavanja. Upravo zbog toga trebamo osigurati multidisciplinarni pristup, stalnu i stvarnu saradnju svih subjekata zaštite u cilju prevencije i edukacije djece i odraslih o rizicima interneta i zaštiti, te odgovornosti institucija za odgovarajuća postupanja.

Ako pažljivo čitamo, vidjet ćemo da je Akcionim planom 2010-2012. bila planirana uspostava centralnog portala koji bi bio prepoznatljiv na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, kao zajednički projekat nadležnih institucija i nevladinih organizacija iz čitave zemlje, koji bi predstavljao svojevrsno stjecište inicijativa na svim nivoima države, moramo konstatovati da i postojeća dva portala u veoma dobroj mjeri mogu artikulirati interes i sve zahtjeve kvaliteta koje se postave pred ovakav zahtjevan zadatak. Ova dva portala www.sigurnodjete.ba i www.djecanainternetu.org sa svojom interaktivnošću i djeci privlačnim dizajnom i prilagođenim sadržajima sa interaktivnim igricama, u dobroj mjeri ukazuju na rizike koji postoje u vezi s korištenjem interneta. Podrška ovim portalima bi u svakom slučaju bila neophodna kao primjer dobre prakse u Bosni i Hercegovini. Pošto su djeca najosjetljivija kategorija društva, a krivičnim djelom dječije pornografije postaju žrtve istog, potrebno je osigurati da dobiju hitnu i sveobuhvatnu pomoć kroz koordinirani stručni pristup, bez obzira da li su podnijeli prijavu, uključujući medicinsku pomoć, medicinske preglede i tretmane, zajedno sa posttraumatskom i socijalnom podrškom. Prema rezultatima analize vidljivo je da je neophodna intenzivna komunikacija i otvoren dijalog između djece i roditelja na temu ograničenog korištenja interneta. Kod roditelja je potrebno razvijati informatičku pismenost kako bi se bolje razumjele potrebe djece o korištenju interneta jer, u suprotnom, ako te potrebe nisu zadovoljene dolazi do dječijeg bunta koji vrlo lako može da preraste u problematično ponašanje. Stoga se čini opravdanim planiranje i organizovanje posebnih edukativnih programa o sigurnosti interneta kako za učenike tako i za nastavnike i roditelje, koje bi svakako trebalo planirati u narednom Akcionom planu. S druge strane, što se tiče cenzure informatički pismenijih roditelja, koji kao oblik cenzure unose korisničke šifre na računare, mijenjaju passworde ili pak fizički zabrane pristup modemu, neophodno je razviti održiviji sistem upoznavanja roditelja sa ovim mogućnostima i u takve aktivnosti svakako u narednom periodu uključiti i Internet Servis Provdjere.

Ono što se definitivno mora konstatovati u ovoj evaluaciji, je svakako činjenica da su nevladine organizacije iznijele veliki teret u ostvarivanju strateških ciljeva ovog Akcionog plana. Kuriozitet je da se nevladin sektor nije pojavljivao kao nadležna institucija niti u jednoj strateškoj mjeri, a ipak je svojim angažmanom doprinijeo sveopštem napretku. Posebno je vidljiva uloga organizacije Save the Children koja je uz saradnju sa OAK fondacijom, ciljanim i inteligentnim finansiranjem krucijalnih potreba skoro pa potpuno doprinijela u ostvarenju Akcionog plana uopšte. Kao što se može vidjeti iz prethodne analize, prethodni Akcioni plan je u najmanju ruku bio jako ambiciozno postavljen. U njegovoj strukturi se mogu nazrijeti sve potrebne mjere koje danas preporučuju međunarodne konvencije i protokoli, ali i praksa nekih od najrazvijenijih zemalja svijeta. Međutim, sama realizacija ide jako sporo. Nažalost, praksa pokazuje da se bez intervencije organizacija kao što su Save the

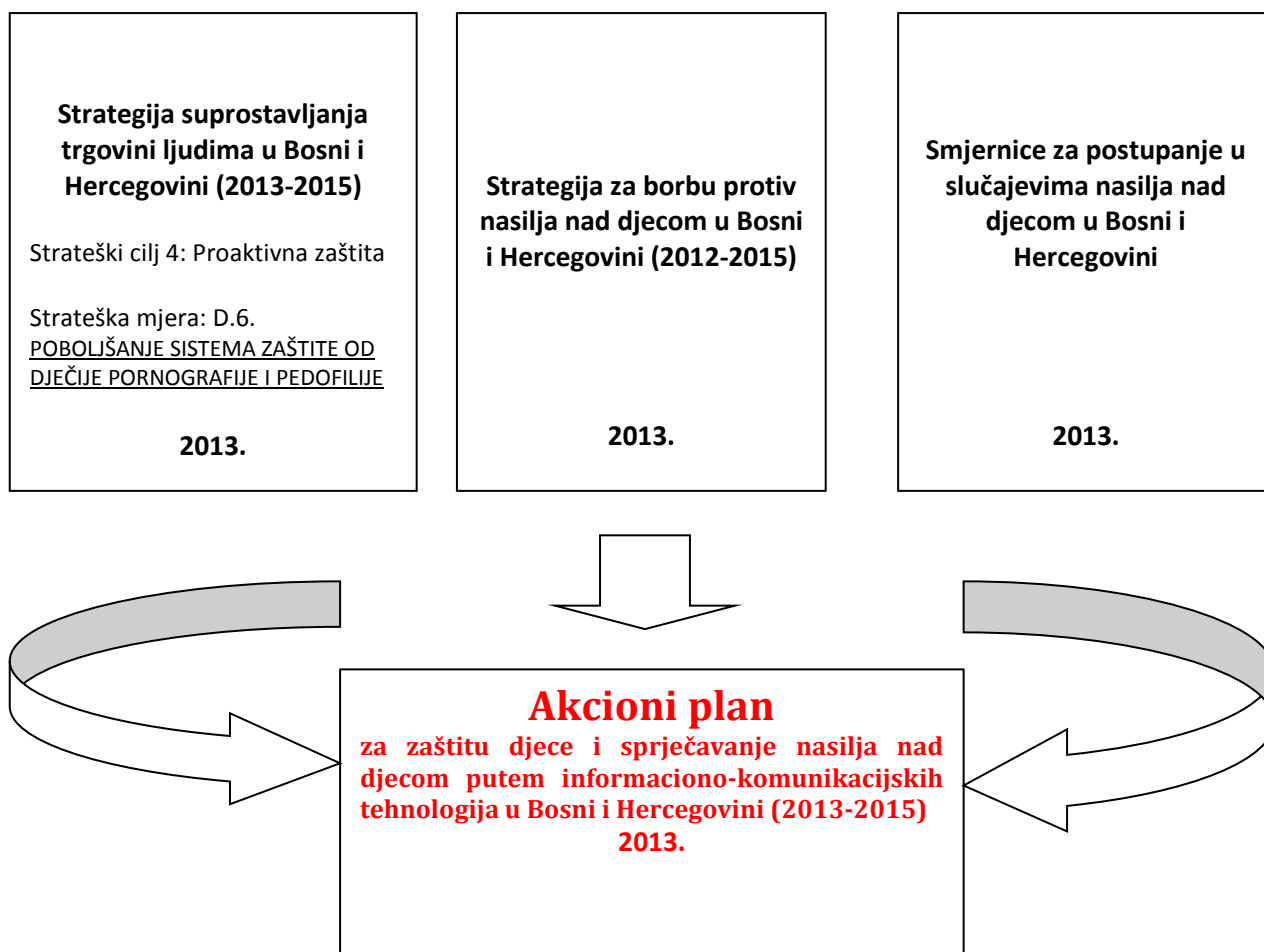
Children i sličnih, teško može govoriti o uspješnim i dugoročno održivim rezultatima. Precizniji podaci se mogu vidjeti u šematskom prikazu provedbe Akcionog plana na naredoj stranici (Vidjeti Shema 1.).

Shema 1: Tabela analiza Akcionog plana 2010-2012

Legenda CILJ:			Legenda:		
A – Cilj nije pokrenut			0 – Mjera nije pokrenuta		
B – Cilj je u fazi realizacije			1 – Mjera je pokrenuta ali nije realizirana		
C – Cilj je završnoj je fazi realizacije			2– Mjera je potpuno realizirana		
D – Cilj je potpuno realiziran					
CILJ oznaka	CILJ naziv	Realizacija cilja	MJERA oznaka	MJERA oznaka	Realizacija mjere
I	PREVENCIJA	D	I-m1	LINIJA ZA POMOĆ	2
			I-m2	CENTRALNI WEB PORTAL	2
			I-m3	PROMOTIVNI SPOTOVI	2
			I-m4	DANI SIGURNOG INTERNETA	2
			I-m5	PODIZANJE SVIJEŠTI JAVNOSTI	2
II	ZAKONODAVSTVO	B	II-m1	MEĐUNARODNI INSTRUMENTI	2
			II-m2	MATERIJALNO KRIVIČNO ZAKONODAVSTVO	1
			II-m3	PROCESNO KRIVIČNO ZAKONODAVSTVO	0
			II-m4	INTERINSTITUCIONALNA SARADNJA	1
III	KAPACITETI (policije)	B	III-m1	SPECIJALIZOVANA ORGANIZACIONA JEDINICA	1
			III-m2	SARADNJA IZMEĐU AGENCIJA	2
			III-m3	BAZA ZA „BLACK LISTE“	0
			III-m4	SARADNJA POLICIJE I NVO	1
			III-m5	EDUKACIJA POLICIJSKIH SLUŽBENIKA	1
			III-m6	TEHNIČKE PRETPSTAVKE	1
IV	ISP (Internet Servis Provajderi)	B	IV-m1	SAVREMENA OPREMA	1
			IV-m2	UNAPREĐENJE KAPACITETA ISP	0
			IV-m3	PRAVILA O ZAŠTITI DJECE	0
			IV-m4	PRIJAVLJIVANJE I RAZMJENA INFORMACIJA	1
			IV-m5	MEĐUNARODNA I REGIONALNA SARADNJA	1
			IV-m6	INFORMISANJE JAVNOSTI	1
V	PODRŠKA ŽRTVAMA	B	V-m1	REHABILITACIJA I REINTEGRACIJA	0
			V-m2	STANDARDIZACIJA PODRŠKE ŽRTVAMA	0
			V-m3	OBEŠTEĆENJE ŽRTVAMA	0
			V-m4	FONDOVI ZA ODŠTETU ŽRTVAMA	0
			V-m5	ZAJEDNIČKO DJELOVANJE	1

Naredni Akcioni plan, bi morao biti postavljen u ukupnu strukturu strateškog planiranja u kontekstu zaštite djece i u skladu s tim, trebao bi biti naslonjen na najmanje tri Strateška dokumenta:

Strateški dokumenti iz koji proizilazi AKCIONI PLAN

66

S druge strane, sam naziv Novog Akcionog plana mora obuhvatiti mnogo širi dijapazon aktivnosti, odnosno mora biti i nominalno i stvarno fokusiran na nasilje nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Stoga, naš prijedlog i ide u pravcu naziva Akcionog plana:

AKCIONI PLAN

za zaštitu djece i sprječavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini

U prethodnom Akcionom planu, govoreno je o sistemu strateških ciljeva i pripadajućih mjera i aktivnosti. U Novom, bi se fokus trebao baciti na činjenicu da isti već proizilazi iz jedne Strategije

(Strategija suprostitavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini (2013-2015), odnosno strateškog cilja: 4 Proaktivna zaštita i njegove pripadajuće mjere: D.6. - POBOLJŠANJE SISTEMA ZAŠTITE OD DJEČIJE PORNOGRAFIJE I PEDOFILIJE. U skladu s tim, predlažemo da Novi dokument obuhvati tri osnovne oblasti i to:

- A. ZAKONODAVSTVO
- B. INSTITUCIONALNE KAPACITETE I SARADNJU
- C. PREVENCIJU

Na ovaj način, bit će moguće uspostaviti realan okvir za provedbu Akcionog plana. Svaku od navedenih OBLASTI potrebno je razraditi kroz određen sistem MJERA, a opet svaku od mjera je potrebno efektivno opisati kroz konkretne AKTIVNOSTI.

Svakako, veoma važna konstatacija bi se odnosila i na obavezno uključivanje međunarodnih organizacija i domaćih nevladinih organizacija u same strateške mjere kao nadležne izvještajne jedinice za oblasti u kojima se pokazalo da je njihov angažman bio od izuzetnog značaja za provedbu prethodnog Akcionog plana (2010-2012). Naime, prema grubim procjenama, više od 50% aktivnosti, unutar djelimično ili potpuno realiziranih zadataka, je vođeno, usmjeravano i finansirano od strane nevladinog sektora. Ovdje se mora istaći veoma značajna uloga organizacije Save the Children koja je uz saradnju sa OAK fondacijom uložila mnogo napora kako bi se sve strateške mjere realizirale u onoj mjeri u kojoj je to bilo moguće.

Zbog svega navedenog, moramo konstatovati da će biti neophodno animirati ove međunarodne organizacije da nastave sa podrškom, a na državnim organima na svim nivoima vlasti je zadatak da izrade efektivniji i realniji postavljen Akcioni plan AKCIONI PLAN za zaštitu djece i sprječavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini (2013-2015), koji bi bi mogao dati bolje rezultate u budućnosti.

